

Jiří Mezřický | Václav Mezřický (ed.)

Překročit práh

(snad) náměty k úvahám

Překročit práh (snad) náměty k úvahám

Vydal: Jiří a Václav Mezřický

Grafická úprava, foto obrazů a návrh obálky: Mgr. art. Peter Bližnák

Překlady z němčiny: Dr. Sylvia Neisser-Kováčová

Překlady z angličtiny: Dr. Eva Kružíková

Překlady z polštiny: Petruška Šustrová

Překlady z maďarštiny: prof. Lászlav Miklós

Vytiskl: BOOM TISK, spol. s r.o., Kolín

ISBN: 978-80-972396-3-3

- 5   **Úvodem**
Eva Kružíková, CZ
- 11   **První světová válka: Konec starých časů**
Jan Dobeš, CZ
- 31   **Očima Poláka**
Jerzy Ciemniowski, PL
- 45   **Perspektivy evropské generace**
Vincent-Immanuel Herr, BRD
- 57   **Evropa dvacátého prvního století: revoluce v běhu?**
Petr Placák, CZ
- 69   **Nový regionalismus: politický princip
alebo filozofická perspektíva**
Peter Kampits, AT
- 83   **Túžba po nemožnom alebo sloboda absurdna**
Stefan Hammerl, AT
- 105   **Malba šesti esejí**
Jiří Mezřický, CZ
- 143   **Na prahu novej paradigmy**
Karol Hlávka, SK
- 159   **Zostane Zem vhodná pre ľudí?**
Ádám Kiss – Mária Szabó, HU
- 179   **Na prahu. Témata k úvahám**
Václav Mezřický, CZ

Úvodem

Eva Kružíková

Publikace „Překročit práh“ je výsledkem projektu, který byl sepsán před čtyřmi lety, v roce 2012. To, že trvalo tak dlouho než vznikla, je důsledkem různých, většinou administrativních či logistických problémů. Poslední čtyři roky se ale ukázaly jako nepředstavitelně významné z hlediska hloubky a významu změn, k nimž došlo v evropském i celosvětovém měřítku.

Od počátku bylo cílem projektu zamyslet se nad současným světem, nad změnami, k nimž došlo po pádu komunismu, fašismu, nacismu, nad tím, zda to, co po těchto ideologiích zbylo, je jen v podstatě prázdný konzumerismus, který není sto odpovědět na různé krize (ekonomické, finanční, environmentální, politické, morální), jež jsou v podstatě jen projevy celkové krize dnešní doby. Autoři projektu oslovili řadu osobností různého odborného zaměření ze států Střední Evropy a požádali je o jejich pohled na Evropu (i svět), o úvahu nad tím, jak dnešní novou situaci chápou. Státy Střední Evropy byly vybrány proto, že mají společnou zkušenost s předchozími totalitními režimy, s delší izolací od poválečného vývoje západních společností.

Jednotlivé příspěvky jsou velmi divergentní. Je to dáno jednak tím, že autoři projektu záměrně nestanovili striktně, na co přesně se mají zaměřit, tím, že jsou zpracovány z hlediska různých odborností jejich autorů, ale nepochybně i tím, že některé příspěvky vznikly již třeba před dvěma až třemi lety. Proto také některé neodrážejí nejnovější mezinárodní vývoj, zejména situaci na Středním východě a migrační krizi. Jistá divergentnost ale podle mého názoru neubírá celému projektu na zajímavosti. Je odrazem jisté nejednotnosti v pohledu na dnešní Evropu (i z perspektivy Střední Evropy), možná i do určité míry nejistoty a tápání v tom, jak dnešku rozumět, jak uchopit skutečnost měnící se doslova před očima, jak vysvětlit, proč jsme tam, kde jsme, a jak na to reagovat.

Přes zmíněnou divergentnost přístupů zastávaných autory jednotlivých příspěvků má publikace svůj řád, snažíci se uchopit posloupnost vývoje v Evropě ve 20. století, jeho příčiny a důsledky pro dnešní generace. Je evidentní, že kořeny současného, poněkud neuspořádaného vývoje sahají do začátku minulého století, k I. světové

válce, její příčinám i důsledkům pro politický, sociální a ekonomický vývoj Evropy. Již před dvěma lety, když si svět připomínal 100. výročí začátku této války, se ozývaly hlasy, že je dobré zamyslet se nad tím, proč k ní došlo, protože dnešní situace do určité připomíná Evropu tehdejší doby. To je jeden poznatek. Druhým je skutečnost, že I. světová válka rozvrátila dosavadní mezinárodní konstelaci, která byla výsledkem vestfálského míru, vytvořila nové mezinárodní uspořádání, zásadně se zasloužila o krizi hodnot, na nichž byly společnosti do té doby založeny. Změnila i dosavadní principy pojetí demokracie, urychlila přechod k politice masových společností. Vytvořila tak křehké základy míru, že někteří historici hovoří o tom, že ve skutečnosti tato válka skončila až v roce 1945.

Obě světové války vyústily v bipolární Evropu, v níž se společnosti na jedné straně, té západní, vyvíjely v pocitu relativního bezpečí ekonomického i politického, na straně druhé, té východní, pod totalitním tlakem Sovětského svazu. Jak probíhal vývoj na východě Evropy v poválečných letech a poté po převratech po roce 1989 velmi dobře vystihuje příspěvek polský. Také v tom smyslu, že důsledkem odlišného vývoje a zkušeností východní a západní Evropy je stále zřejmější, že Západ má a vždycky měl problém porozumět Rusku, pochopit podstatu jeho směřování, jeho cílů a strategií. To je nesmírně důležité zejména v dnešní době, kdy se Rusko snaží opět prosadit jako světová velmoc a využívá k tomu čím dále sofistikovanější nástroje.

Většina příspěvků odráží určitou rozpačitost nebo nejistotu v tom, jak chápat či uchopit dnešní svět. Zřejmé je to zejména z pohledu současné mladé generace, popsaném v příspěvku německého autora. Mladá generace vyrostla v bezpečí konce minulého a počátku tohoto století. Právě proto, že nemusela bojovat za základní věci či potřeby, zjišťuje náhle, že vlastně neví, co je smyslem jejího života, o co má usilovat. Vidí náhle, že svět není tak stoprocentně jisté místo k životu, že nepanuje všude pohoda a mír. Ale tato generace neví, jaké je její místo a jakou demokracii by měla chtít. Přesto je to zřejmě jedině mladá generace, která může Evropu vyvést z kouta, do kterého se sama zahrnala.

Nejistotu a hledání východiska velice výstižně popisuje příspěvek „Evropa 21. století: revoluce v běhu?“ Tato nejistota ústí v některých případech v neliberálních, nedemokratických, nacionalistických, politických tendencích, jež jsou prezentovány jako cesty k řešení krizí. Ty však v podstatě rozbíjejí poválečný projekt evropské jednoty, projekt založený na iniciativě a spolupráci lidí sdílejících společné kulturní dědictví anticko-židovsko- křesťanského světa. Příspěvek věnuje pozornost zejména současné Číně, Maďarsku a Rusku. Autor v tomto příspěvku ale poukazuje také na hlubší, resp. starší kořeny dnešních problémů, sahající do konce 18. století, k francouzské revoluci a jejím ideovým základům. Od nich odvíjí úvahy o roli osvícenství, nacismu, komunistických ideologií.

Problémem dnešní Evropy je rostoucí nacionalismus, jakási snaha ochránit se před nepřátelským světem tím, že se národy uzavrou do své ulity, která jim zajistí bezpečnost. Někteří autoři vidí cestu k překonání této tendence v regionalismu. Hovoří o tzv. Evropě regionů, která by se mohla stát určitým korektivem národně státních snah i unifikaci Evropy. Pokud se mluví o tom, že národní stát je dnes současně příliš velký i příliš malý k řešení určitých problémů, nabízí se regionalismus jako nový model.

Krizi dnešních společností lze popsat nejen v kategoriích politologie, ale také v termínech a nástroji přírodních věd i třeba filosofie. Pokoušejí se o to tři příspěvky této publikace. Maďarští autoři popsali příčiny ekologické krize i to, co pro náš život znamená. Slovenský příspěvek „Na prahu novejšej paradigmy“ hledá cestu ze současných problémů návratem každého jednotlivce k sobě samému, ztotožněním se s vlastní duší, duší kolektivu a duchem všehomíra. Vidí dnešek jako očištný proces, z něhož je východiskem návrat ke svobodě člověka, k jeho duši, k jeho komplexní podobě, a to na úrovni individuální, obecní, státní, etnické, rasové i obecně lidské.

Podobně příspěvek rakouský „Túžba po nemožnom“ vidí jako jednu z možných cest změnu našeho každodenního směřování, způsobu života, snahu najít míru našeho konání tak, aby jeho cílem nebyl jen neustálý bezhlavý pokrok, stále rychlejší honba za „zářnými zítřky“, ale jakési „usebrání se“, hledání plnosti života, štěstí přítomného okamžiku.

Posledním příspěvkem publikace je opět příspěvek český. Bylo vhodné zařadit ho na konec knihy, protože shrnuje různé pohledy na dnešní Evropu/svět a bere v úvahu ty nejnovější problémy, se kterými zejména Evropa v současné době bojuje – migrační krizi a s ní spojenou krizi identity obecně. Zobrazuje Evropu poněkud ochablých národů nevěřicně zírajících na to, co se děje v jejich bezprostřední blízkosti a co neodvratně mění základy a principy, kterým věřily, jako by byly vytesány navěky do kamene. Tyto společnosti náhle zjišťují, že se „... nejistota opět stala aktivní součástí politického života západních demokracií...“, jak zní citace T. Judta. Tato nejistota postihuje nejen západní společnosti, ale i ty, které se nedávno osvobodily od komunistické totality. Ty možná ještě víc, protože hodnoty demokratické společnosti v nich nejsou zakotveny tak hluboce jako ve společnostech západní Evropy, v níž se vyvíjely v kontinuitě od konce 2. světové války.

Autor příspěvku vychází z názorů známých politologů, filosofů, teologů, právníků, kteří popsali podobu a příčiny krize moderní západní společnosti. Vidí je ve ztrátě identity, hodnot, na kterých byla západní společnost založená, na přehnané důvěře v racionalitu, v techniku, v jednostranném zaměření na růst. Zamýšlí se nad rolí Ruska, Německa i tzv. arabského jara a jejich vlivu na současnou Evropu. Různé pohledy a aspekty dnešních problémů naznačují, že došlo k vyčerpání zdrojů smyslu a zásob zděděného smyslu, jak uvádí citace H. Künga. Je otázkou, co dnes může přetrvat hloubku a šíři rozpadu vytrácejících se „zvyklostí srdce“.

Jak je zřejmé již z tohoto stručného úvodu, je tato knížka zajímavá především proto, že se snaží postihnout stále se měnící realitu dnešních západních společností. Výběrem autorů postihuje dost značnou šíři pohledu na dnešek a na příčiny současných krizí. Některé příspěvky naznačují směr, kterým by se naše společnosti mohly (nebo spíše měly ubírat). Téma výborně doplňuje výběr reprodukcí obrazů Jiřího Mezřického.

Vybavovat esejistickou literaturu obrazy není běžné, a to ani ve světě, ve kterém se může vše, nebo skoro vše. Nicméně zařazení reprodukcí děl Jiřího Mezřického není ani věcí náhody ani autorské

zvůle. Jeho výtvarný svět plně ladí s myšlenkovým světem esejů, které jsou obsahem knihy, a to jak tematicky, tak i výtvarným pojetím. Autorovy drobné eseje k jednotlivým obrazovým cyklům to tuto sourodost plně potvrzují.

Poznámka na závěr: vydání díla ve češtině a ve slovenštině není projevem zastydlého „čechoslovakismu“ editorů, ale je dáno jen tím, že jeden žije na Slovensku a druhý v Čechách. Národní vzájemnosti by to mělo jen prospět.

První světová válka: Konec starých časů

Jan Doběš

Před dvěma lety, v roce 2014, jsme si halasně připomínali 100. výročí vypuknutí první světové války. Odmyslíme-li si šum oficiálních akcí sloužících hlavně k předvedení se přítomných politiků, poskytovalo nám toto výročí příležitost zamyslet se nad událostí, která neprávem dlouhodobě poněkud zapadla do stínu války následující. Ta především zůstává v historickém vědomí širší veřejnosti. O jejích aspektech (zda jsme se měli na podzim 1938 bránit, zda byl Hácha zrádce, nebo hrdina, o průběhu různých bitev, o oprávněnosti bombardování německých měst nebo o odsunu Němců) se neustále vedou diskuse ve sdělovacích prostředcích, ve školách, na konferencích a v neposlední řadě i v hospodách. Mnohem méně se diskutuje o první světové válce, jež si přitom opravdu zaslouží minimálně stejnou pozornost, protože její dopad byl mimořádně převratný. Dodnes ji navíc doprovázejí mnohé otázky relevantní nejen pro jednu konkrétní historickou situaci, ale obecně pro naše chápání historie a přístup k ní. Nejdůležitější z nich jsou otázky, proč vůbec tato válka vypukla, proč se zcela vymkla očekáváním aktérů, kteří do ní vstupovali a proč v době, kdy jim to již muselo být jasné, ji nedokázali ukončit.

První světová válka ukončila „dlouhé“ 19. století, což je dnes již klasické vymezení epochy počínající francouzskou revolucí. Zároveň je považována za začátek „krátkého“ 20. století. V jejím víru se zrodila hnutí, která výrazně a neblaze poznamenala jeho dějiny. Vytvořila také jeho mezinárodně politickou konstelaci, která přetrvávala do let 1989-1991. První světová válka také znamenala konec mnoha starých jistot. Než zazněly výstřely v Sarajevu a než zanedlouho poté začaly proudit mezi jednotlivými evropskými hlavními městy prohlášení vypovídající válku, zažívala Evropa relativně dlouhou dobu bez větších válek. Od konfliktů na počátku druhé poloviny 19. století (krymská válka, války směřující ke sjednocení Itálie a Německa) na několik desetiletí v Evropě utichly zbraně. Nastalo období označované posléze jako „koncert velmocí“. V mezinárodní politice vládla rovnováha, která byla spíše vynucená aktuálním poměrem sil než upřímnou snahou o mír. Střety zájmů řešili diplomaté smlouvami a kongresy. Evropu propojil pozoruhodný rozvoj vědy a kultury, který v letech před první světovou válkou nebyva-

le zrychloval a měnil život stále většího počtu lidí. Vzdálenosti mezi lidmi se podstatně zkracovaly a objevovaly se počátky procesu dnes nazývaného jako globalizace. Přes hranice jednotlivých států se vytvořila komunita vědců a umělců zabývajících se stejnými nebo podobnými tématy a sdílející (zanedlouho se ukázalo, že jen zdánlivě) stejné nebo podobné hodnoty. V důsledku toho se Evropou šířil optimismus spočívající v přesvědčení, že civilizační pokrok bude nezastavitelný a že bude stačit odstranit zbývající bariéry mezi lidmi a národy stejně tak jako uvnitř národů a lidí, aby nastal věk trvalé harmonie.

Pod tímto optimistickým světlým povrchem ale bujily temné vášně, které naplno propukly právě v létě a na podzim roku 1914. Vědci, filozofové, spisovatelé, učitelé i novináři se nečekaně rychle odklonili od univerzalizmu a globální korektnosti a přiklonili se naopak k vlastnímu původu a krvi. Obecné civilizační hodnoty byly náhle zapomenuty a důraz se začal klást na společenství vlastních národů. V Německu byla tato tendence zanedlouho vyzvednuta jako objev „hodnot roku 1914“. Oddanost svému národnímu kolektivu, vnímání individua jako článku národního organismu a z toho plynoucí ochota podřídit se zájmům celku, projevované a zažívané ve chvílích mobilizace, měly tvořit protiklad „ideám roku 1789“. Jejich podstatou byla individuální demokratická práva, která tříštila organické propojení společnosti a činila z ní mechanický soubor sobeckých jedinců.

Vědci, umělci, příslušníci panovnických dynastií a v neposlední řadě také socialisté stýkající se dosud se svými protějšky z jiných zemí a překračující hranice států na své mezinárodní partnery náhle zapomněli a postavili se ostře proti nim.

Příčiny první světové války nepřestávají být ani dnes předmětem dohadů. Odpovědnost za ni se dlouho přesouvala na protivníky. Vítězové se snažili, aby se odrazila v těžkých podmínkách mírových smluv. Ty však na druhé straně vedly poražené k jejímu zatvrzelému odmítání a posilovaly v nich pocit křivdy a historické nespravedlnosti, kterou bude nutno napravit. Po druhé světové válce, když se z tohoto tématu poněkud vytrácela politika, jež je dosud zcela ovládala, a začala do něj ve větší míře pronikat věda, vypukla například v ně-

mecké historiografii velká debata o podílu německé politiky na vypuknutí první světové války. Její někteří účastníci přiznávali, že role Německa v tomto neblahém procesu byla oproti jiným zemím významnější a že jistě nebylo pouhou obětí britských imperialistických zájmů nebo francouzské touhy po pomstě za porážku v roce 1871. V poslední době se stávají populární výklady rozdělující odpovědnost na všechny protagonisty. Je skutečností, že na politické scéně všech zemí působily „válečné strany“, že příznivci války rozehrávali své diplomatické a politické intriky a odpůrci války, kteří se přirozeně také vyskytovali, se nechávali snadno přehlasovat. Srpen 1914 znamenal zdánlivý triumf národa nad třídou. Socialistické strany, dosud sdružené v II. internacionále a na její půdě spřádající společné plány na změnu společenského uspořádání ve svých zemích, se přiklonily k národu. Postavily se proti svým soudruhům, s nimiž ještě nedávno spolupracovali. Nešlo však o vítězství pravice nad levicí v běžném slova smyslu. Podstata chvíle spočívala v tom, že dočasně vlastně pravice i levice přestaly existovat a existovaly jen masy národů, které pozoruhodně klidně šly vstříc masovému umírání v zákopech a dlouho nepoznanému strádání v zázemí.

První světovou válku můžeme pokládat za první „demokratickou válku“ v dějinách. Tento její primát neplyne z cílů nebo probuzených vášní, ale ze skutečnosti, že se poprvé dotkla všech občanů válčících zemí. Dříve se dlouhé války vedly s přestávkami a měly obvykle dopad omezený na určitý okruh kolem přímých bojišť nebo míst kudy prošly armády. První světová válka ale způsobila čtyři roky neustávajících útrap. Mohla se vést neustále, protože byla také první průmyslovou válkou v dějinách. Armády totiž „krmil“ bez přestání fungující moderní průmysl.

Podstatný rozdíl mezi oběma světovými válkami tkví v tom, že druhá byla dlouho připravovaná a zřetelně se k ní schylovalo. Oproti první měla také mnohem výraznější ideologický náboj. Za ní stál autentický ideový spor. První světové válce se její ideologické pozadí muselo teprve průběžně dodávat.

Z obecného hlediska konflikt v roce 1914 vyvolalo a udržovalo soupeření národů a vypjaté vlastenectví jejich příslušníků. Bylo vý-

sledkem idejí moderního nacionalismu, který svým příslušníkům vštěpovaly instituce národního státu. Ve škole, armádě a na nej-různějších občanských i církevních slavnostech byli přesvědčováni o svém sepětí s předchozími generacemi, o svých závazcích k předkům i potomkům a úkolu přispívat k duchovnímu a hmotnému povznesení vlastního národa. Dlouhou dobu se na všech stranách věřilo, že dobře slučitelná s tím je i snaha o pokrok celého lidstva, která ale právě v létě 1914 ustoupila do pozadí. Právě tady vznikala protíváha proti výše zmíněnému směřování některých vrstev společnosti a některých politických směrů k jistému kosmopolitismu. Dosavadní političtí nepřátelé se sjednotili a nade všechny rozdíly byla postavena oddanost vlasti a národu. Mnoho svědků této situace oslovil a ovlivnil zážitek válečné jednoty. V Německu se ještě dlouho v době Výmarské republiky vzpomínalo na „zážitek srpna 1914“. V rezignaci na dílčí politické ideje koncepce a v jejich nahrazení bezpodmínečnou službou vlastnosti a sjednocením se hledala inspirace pro trvalé řešení politických a společenských problémů.

Konflikt, který vypukl, málokdo předvídal, málokdo si jej přál a snad nikdo si nedokázal představit jeho skutečnou podobu. Navzdory tomu jej celé národy bez výraznějších známek odporu přijaly a snašely jeho útrapy. V kontrastu s jejich intenzitou byly i všechny pozdější protiválečné projevy překvapivě slabé.

Scény, ve kterých vojáci v létě roku 1914 nastupovali k armádě, vyznívají obvykle velmi nadšeně a optimisticky. V historické paměti utkvěly věty pronášené právě rukujícími muži o tom, jak je „utlučeme čepicemi“ a „do švestek budeme doma“. K obrazům nadšených vojáků a horlivě mávajících davů musíme přistupovat s nezbytnou rezervou, neboť jistě měly působit jako propaganda a navíc k poznání toho, co si skutečně mysleli a jak tu situaci prožívali, se dostaneme jen velmi obtížně. Na druhé straně je ale zřejmé, že válka byla v roce 1914 respektována jako nezměnitelná fatalita nebo jako přirozená součást života národů i jednotlivců. Dávala možnost osvědčit odvalu, vlastenectví a občanské ctnosti, tedy hodnoty, které tehdy nebyly jen slovním balastem, ale měly pro lidi reálný význam. Kromě toho drtivá většina tehdejšího obyvatelstva nevedla život ani zdaleka

tak pohodlný a vzdálený válečným strážním jako je tomu dnes u nás. Lidé tehdy neměli pocit, že válkou mohou ztratit tolik, kolik bychom ztratili my. Dnešní lidé si mnohem méně váží samotného života a udržení rodiny. Místo toho vyhlížíjí blahobyt, touží po jeho rozmnožování a bojí se jeho ztráty. Přitom dbají o svá skutečná nebo domnělá lidská práva. Pokud již dnešní západní národy mají vést nějakou válku, musí být bez obětí. Válka sice bývá sledována v přímém přenosu a válečné obrazy zevšedňují, neboť jsou servírovány ve zprávách téměř „k večeri“. Současně si ale dnes jen málokdo dokáže představit, že by se jej nebo jeho rodiny válka nějak osobně dotkla. Pokud se tak stane, jedná se o zcela mimořádnou událost. Jaký kontrast proti tehdejšímu stavu, kdy by se musela těžce hledat rodina, která by válkou zasažena nebyla.

Rozvoj moderního průmyslu a vědy obracel pozornost lidí od války a válečných ctností k civilním hodnotám. Metou moderního občana nebylo válečné hrdinství, ale píle, pracovitost, úspěch v práci a z nich plynoucí společenský a hmotný vzestup. Smysl a náplň života se nehledaly na bitevních polích, ale ve školách, úřadech, dílnách a továrnách. A ovšem také na místech poskytujících odpočinek, tedy v divadlech, na slavnostech, plesech, zábavách, postupně stále více také na sportovištích. Francouzský filozof Benjamin Constant si již v první polovině 19. století všiml, že „jediným cílem moderních národů je oddech, blahobyt a průmysl jako zdroj blahobytu“. Snad ještě víc než přesný popis jeho současníků to byla pozoruhodně jasnozřivá předpověď platná pro naši současnost, kterou nade vše jiné zajímá ekonomika, růst HDP, zaměstnanost a životní úroveň.

Tato tendence patrná již od počátku 19. století však v létě roku 1914 prudce zastavila a načas zvrátila. Jak si vysvětlit, že lidé již po generace se vzdalující vojenskému duchu bez odporu a dokonce s nadšením opustili svoji občanskou existenci a vrhli se vstříc vojenskému běsnění? Komunisté a část levice po válce formovali závazný výklad, podle něhož byla válka přirozeným důsledkem vývoje mezinárodního kapitalismu a jeho závěrečné fáze imperialismu. Ten pak vykazoval neodvratný sklon k válce, která byla bojem o kolonie a trhy. Tyto hmotné zájmy tvořící kdysi proslulou základnu dovedly národy k vál-

ce, přičemž její na různých stranách vznášená zdůvodnění náležela do sféry nadstavby. Válka tak byla chápána jako projev krize moderního světa řešitelné pouze prostřednictvím proletářské revoluce, která měla odstranit imperialismus a nahradit jej socialistickým řádem, v němž války zmizely, protože by pro ně již neexistovaly důvody.

V srpnu 1914 však zřejmě zapůsobily předmoderní síly a motivy. Z nich v dané chvíli nejsilnější byl národ. Jakkoliv se národ v moderní době proměnil a rozvinul, jedná se o fenomén starší než demokracie. I v moderních národech pak působily prvky pocházející z doby předmoderní jako byly hrdinství, odvaha, čest a ochota k oběti na oltář vlasti a Boha. Právě ony rezonovaly v konkrétní historické situaci léta 1914. Výhonky, které na poli moderních národů postupně usychaly, byly tehdy „zalité“ mocnou vlnou emocí a načas se z nich staly ohromující a působivé květy. Válka odhalila pocity a vášně, které vyrůstaly z různých dřívějších historických dob. Ojedinelost této chvíle pak spočívala v tom, že oživé vzory se setkaly s dosud nepoznanou výkonností moderního průmyslu a efektivností byrokratického státu. Válka se v roce 1914 zjevila jako prověrka hodnot. Národ byl předmět hodný lásky, obdivu a služby dříve než se začala prosazovat demokracie. Nejpozději od přelomu 18. a 19. století se stával nejvyšší hodnotou vzdělanců a posléze pak i širších vrstev. S postupující demokracií se nejprve ocital v potenciálním konfliktu. Později mezi nimi však došlo ke „smíru“ a demokracie přijala národní hodnoty. Významný podíl na tomto posunu měla právě i první světová válka. Jakmile národ zavolal, šlo se do zbraně bez ohledu na politické přesvědčení, které se odložilo, ale jak se mělo ukázat, rozhodně nezmezelo.

Zvláště výbušná směs původně předmoderního nacionalismu a moderní průmyslové racionální výkonnosti se vytvořila ve vilémovském Německu. Jednotný stát zde vznikl poměrně pozdě a chybělo mu hlubší historické a mentální zakotvení. Posilovala, avšak současně i destabilizovala jej skutečnost, že Němci žili ve velkém počtu i mimo jeho hranice. Jevil se tak jako vlast materiální i ideální, která dává vzniknout víře ve výjimečné schopnosti a poslání jí samé i jejích příslušníků. Německo se po svém sjednocení stalo do konce 19. století průmyslovou a vojenskou velmocí, která začala přirozeně narážet na

britské zájmy. Dosahovalo ale významných úspěchů také v oblasti kultury a vědy. Na tomto poli ale lze pozorovat zajímavý jev. Německá vědecká a umělecká díla sice byla chápána jako příspěvek do pokladnice obecné kultury a vzdělanosti, ale současně se v nich hledaly (a nacházely) projevy německé duchovní výjimečnosti. Vyvěral z nich údajně hluboký německý duch zásadně odlišný od povrchního Západu. Do nesmiřitelného protikladu byla stavěna německá kultura symbolizující německé společenství (Gemeinschaft) jako organický celek jednotlivých vzájemně neoddělitelných, avšak různě vážících částí, kde každý zná své místo, a západní odcizená civilizace založená na mechanické rovnosti izolovaných jedinců.

Po zkušenostech nabývaných v dávnější i nedávné minulosti budí dnes v našich kruzích nacionalismus podezření. Míjelo by se však s pochopením historie, kdybychom na generace, které mu propadly, pohlíželi s jakýmkoliv pohrdáním. Nelze totiž zapomínat na jeho někdejší přitažlivost. Nacionalismus spojoval sílu tradice a jistot s přísliby modernosti. Na jedné straně poskytoval vědomí příslušnosti k určitému celku a bránil tak pocitu osamocení a vykořenění. Na straně druhé nabízel možnosti vzestupu, neboť v moderním národě slábly stavovské přehrady a potenciální kariéra se postupně, byť nikoliv zcela bez omezení, otevírala i příslušníkům těch společenských vrstev, které by na ni dříve nemohli ani pomyslit. Posiloval sebedůvěru ve vlastní individuální schopnosti a současně vštěpoval důvěru v sílu, prosperitu, bohatství a moc vlastního národa a státu. Tento proces vrcholil tehdy, když moderní stát začal přijímat lidové masy a vyjadřovat jim uznání. Milníky na této cestě tvořily postupné zavádění sociálních opatření, rozvoj školství a vzdělanosti a rozšiřování volebního práva. Výrazným hybatelem těchto proměn (zejména sociální politiky a demokratizace volebního práva) se stala první světová válka.

Politikové vedoucí národy do války, stejně jako učitelé, spisovatelé, vědci a novináři, kteří jim vyhlašovali podporu, nevěděli, že spouštějí osudovou událost, jež změní politiku a společnost a zásadně poznamená dějiny 20. století. Pokládali ji za běžnou součást dosavadního světa, jejíž podstata, průběh i výsledky jsou známé a předvídatelné.

Zdalo se, že došlo k jakési provozní nehodě, která bude brzy vyřešena a systém bude moci fungovat dál. Ty z nich, jež se dožili konce války, ovšem čekalo poměrně drastické překvapení. Svět, který je formoval, který přijímali, dýchali takřka jako vzduch a v jeho mezích spřádali své plány, byl totiž oddělen hlubokou propastí od světa, který se zrodil z války a jehož příchodu tedy sami pomáhali.

Žádná z velmocí válku cílevědomě nepřipravovala. Žádná se ale válce nepokusila zabránit, neboť všude se nakonec prosadila ta část politické elity, která válčit chtěla. Některé státy šly válce vstříc s důvěrou ve vlastní síly, jiné s vědomím slabosti, ale současně s nadějí, že právě válka ji může změnit. Vlády si byly jisty souhlasem svých národů a ve svém očekávání se v prvních válečných týdnech a měsících nezklamaly. Národy se za nimi sjednotily v poslušných šicích.

Válka jak známo byla spuštěna nacionalistickým atentátem. Začala jako válka národů a teprve dodatečně jí byl dodáván i ideový rozměr. Rozpoutala kolektivní vášně, které se hromadily v předcházejících obdobích a které se zdály být již definitivně zahnané četnými výdobytky vědy a kultury. Státy a národy do války vložily nejprve svoji veškerou aktuální materiální sílu, postupně pak i všechnu svoji slávu, postavení, dějiny a jejich předsudky. V tomto smyslu můžeme válku vidět jako sázku, která se rozehrála za nepředvídatelných okolností a která měla nepředstavitelné účinky. Vypukla ve chvíli, kdy dosavadní rovnováha přestávala vyhovovat a obě válčící strany samozřejmě doufaly, že ji změní ve svůj prospěch. Skutečný průběh války ale obrátil všechny kalkulace naruby. Žádná válka v minulosti neměla tak neočekávanou podobu a následky.

Francii i Německo provázely do války vysoká sebedůvěra ve vlastní vojenské a průmyslové síly. Věřily, že díky množství i technické úrovni zbraní, které vyprodukoval jejich průmysl, protivníka rychle porazí. Netrvalo však dlouho a došli k překvapivému poznání. Veškeré zásoby munice a materiálu totiž válečná mašinerie spotřebovala během zhruba dvou měsíců. Tato skutečnost však nevedla k ukončení války, jak by se snad dalo z racionálního hlediska čekat. Naopak přispěla k tomu, že se válka prodlužovala a tím se stávala stále vražednější. K větší účinnosti zbraní, což ovšem v podmínkách

akutní války znamenalo větší úmrtnost vojáků, sloužil právě moderní průmysl. Vědecký a technologický pokrok si tak začal vybírat svoji poněkud nečekanou daň.

Od určité chvíle proti sobě na frontách, především západní, stály nekonečné zákopové linie. Postup o několik set metrů nebo nanejvýš pár kilometrů stál desetitisíce lidských životů. Vrcholem tohoto masového šílenství se stala bitva na řece Sommě probíhající ve druhé polovině roku 1916. Místo původně plánovaného rozhodujícího průlomů (byť v celkovém kontextu války znamenala přesun iniciativy na stranu Dohody) se francouzským a britským vojskům podařilo získat území dlouhé deset a široké dvacet kilometrů. Za to ovšem zaplatili ztrátou více než 600 000 vojáků. Připočítáme-li k tomu zhruba 450 000 padlých vojáků německých, snadno spočítáme, že tato jedna bitva, která neměla žádný přímý vojenský dopad, stála životy více než milionu mužů. Masy vojáků stály proti sobě s cílem vzájemně se pobít, avšak současně s neustále se tenčící nadějí na rozhodující útok směřující ke konečnému vítězství. První světová válka navíc neznala na rozdíl od válek dřívějších ani zimní přestávku.

Spojení průmyslové kapacity, přibližné rovnováhy materiálních sil a počtu bojujících spoluvytvářely obraz apokalypsy symbolizovaný bitvami na Sommě nebo u Verdunu. Na nich se názorně vyjevovala jedna stránka již zmíněné demokratičnosti první světové války – demokratická rovnost v umírání. Další stránku této charakteristiky představovala skutečnost, že ji lze považovat za válku množství – množství vojáků, vynaložených prostředků i umírajících. Postupně se kromě toho vyrovnávala míra, v níž se válka dotýkala bojujících vojáků i civilistů. Rychle se rozšířila mimo vrstvu profesionálních vojáků, přestala být věcí bojujících armád a stala se záležitostí celých národů. Rakousko-uherská armáda například ztratila během necelého půl roku od vypuknutí války do konce roku 1914 téměř polovinu svých předválečných profesionálních důstojníků. V době, kdy se armáda navíc přirozeně musela stále rozšiřovat, tak výrazně narůstal počet důstojníků záložních, kterým však obvykle chybělo vědomí nadnárodní dynastické loajality cílevědomě pěstované v armádě a vztah k říši se u nich „pral“ se vztahem k vlastnímu národu. Války

dosud nikdy nemobilizovaly veškeré obyvatelstvo a potenciál země. První světová válka neznala omezení dřívějších válek vedených monarchy. Předmoderní stát neovládal tak dokonale veškeré obyvatelstvo a nebyl schopen soustředit tolik sil. Panovníci mohli prohrát, ale neztráceli své trůny. Miliony lidí byly náhle vytrženy ze své klidné občanské existence a nezávislosti a vrženy do sféry vojenské poslušnosti, která se nevyžadovala pouze v armádě, ale stále silněji také od civilního obyvatelstva. Válka si vyžádala obrovské množství mrtvých a zraněných, o které se státy musely alespoň v minimální míře postarat. Způsobila bezpočet osobních a rodinných tragédií. Rozvrátila společnosti a režimy. Ještě během války, pod vlivem krvavých bitev, si stále větší počet lidí včetně původních zastánců války nutně pokládal otázku po smyslu rozpoutaného běsnění. Od celých mas obyvatelstva se vyžadovalo plné nasazení a ochota k nejvyšší oběti. Prozíravějším pozorovatelům a aktérům však muselo být jasné, že se to nemůže obejít bez následků. Masy, které nasazovaly své životy a síly ve prospěch vlasti, totiž za to musely požadovat větší dávku uznání a respektu. Tím se podstatně po válce proměnila politická scéna v jednotlivých zemích. Někde se to projevilo například demokratizací volebního práva a vzestupem levicových stran, jinde vznikem polovojenských organizací složených z bývalých vojáků, kteří se z různých důvodů zdráhali vrátit do běžného civilního života. Ti se prostředky, jimiž za války přivykli, snažili ovlivňovat politický život a svým způsobem válku dobojovat odhalením a potrestáním jejích viníků nebo spíše viníků porážky.

Zážitek války vyvolal potřebu vyvodit důsledky a odpovědnost z jejího vypuknutí, průběhu a výsledků. Nadšení a odhodlanost se změnily v deziluzi, která si pak vynucovala hledání cest k nápravě. Právě na ni se zrodila nebo posílila dvě hnutí, která tragicky ovlivnila dějiny 20. století. Válka jim dodala argumenty, které působily na okruh svých potenciálních příznivců. Bolševismus svým sympatizantům dodával jistotu, že se podaří odstranit celý systém, který válku umožňuje a vyvolává. Krajní rasový nacionalismus, který byl další možnou reakcí na válku, se pak upínal k tomu, aby se nemohla opakovat porážka v příštím konfliktu, jenž bude muset přijít.

Mezinárodněpolitická scéna Evropy byla naposledy podstatně proměněna a nově utvořena během napoleonských válek na počátku 19. století. Aniž bychom chtěli jakkoliv podceňovat význam konfliktů následujících (zejména sjednocení Německa mělo nesporně dalekosáhlé důsledky pro mezinárodní vztahy), žádná evropská válka mezi léty 1815-1914 natrvalo nerozvrátila mezinárodní řád stejně jako společenský a hospodářský režim. Všechny války a revoluce během tohoto období zůstávaly v hranicích stávajícího systému. Jak velikostí armád, tak i nasazenými prostředky se vedly války omezené.

První světová válka ale přinesla zásadní změnu. Její základní konstelace tkvěla ještě v 19. století. Obecný rámec tvořilo spojení Ruska a Velké Británie, tedy velmocí stojících na krajích Evropy, proti kontinentální mocnosti, kterou v tomto případě představovalo Německo, jehož politický a hospodářský vzestup ohrožoval dosavadní stabilitu. Německo se stávalo příliš silným hráčem v „koncertu velmocí“ a pozice, jež mu v něm náležela, mu začínala být těsná. Konkrétním hmatatelným důvodem pak byl střet nacionalistických ambicí jihoslovanských národů za zády s Ruskem a velmocenských zájmů Rakousko-Uherska podporovaného právě Německem. Válka se rychle vymkla kontrole. S její proměnou ve válku totální zmizely inteligence, ctnost a opatrnost, které dosud války provázely. Můžeme sledovat zajímavý paradox spočívající v tom, že čím více národy ztrácely bojový charakter, pakliže došlo k válce, změnila se její podstata. Nový způsob boje využívající dokonalejší zbraně, výkonné dělostřelectvo a pozvolný, leč nezastavitelný nástup letadel a tanků vnášely na bitevní pole zvláštní osudovost. Z války mizel individuální souboj, v němž se mohla prosadit odvaha jednotlivce. V nových podmínkách se odvaha postavit se tváří v tvář protivníkovi měnila v rezignaci nebo bezstarostnost. Na frontách, kde proti sobě stály statisíce vojáků, již chyběly určitý požitek z boje, radost ze smělého činu a uspokojení z vynaložené vůle, které byly dříve „odměnou“ bojovníků za rizika, do kterých se pouštěli. Nahrazovaly je pocity fatality a marnosti. Z lidí tvořících články bojujících uskupení se stávala masa otroků techniky a propagandy.

Ani na masová jatka při zákopové válce ale nebylo nutno vzpomínat jen negativně. Řada přímých aktérů dodatečně hovořila až s dojetím o zážitku z fronty spočívajícím ve zvláštním sepětí a sbratření. V bahně zákopů přestávaly platit stavovské rozdíly i různé politické názory. Individuální odlišnosti byly překryty upnutím se ke společnému cíli. Zejména pravicově orientovaná část německé veřejnosti a intelektuálů byla tímto druhem vzpomínání na válku silně ovlivněna. V zákopech došly svého faktického naplnění výše zmíněné ideje roku 1914. Návrat k jednotě v jejich duchu pak měl podle představ německé pravice napomáhat k překonání oslabujících stranickopolitických tahanic v době Výmarské republiky, obnovit velmocenské postavení Německa a tak setřást stín traumatizující válečné porážky. Autoři z okruhu tzv. konzervativní revoluce (filozofové či spíše filozofující publicisté, spisovatelé, sociologové, historikové) vyzývali totální mobilizaci ve smyslu materiálním i duchovním, jak ji znali z války a považovali ji za kýženu náhradu parlamentní demokracie, kterou hluboce opovrhovali.

Bojující strany v první světové válce na počátku neměly jednoduše definovatelné válečné cíle. Proto se z ní stal fakticky souboj pracovních schopností a výkonností celých národů. Produkce a uspořádání životních poměrů byly podřízeny potřebám války a válečného pořádku. Jak známo, bezprostřední příčinou války se stala národnostní otázka na Balkáně. Jednotlivé státy měly také vlastní přesnější cíle, které ale od počátku války zanikaly ve velebení národa. Narůstající a neočekávaná brutalita války (opakované používání bojových plynů) poněkud paradoxně vyvolávala hlavně radikalizaci v zázemí. Jak se stále silněji roztáčela spirála obětí, bylo obtížnější válku ukončit. Jestliže bylo vynaloženo tolik sil a ztraceno tolik životů, nemohla přece válka skončit nějakým kompromisem. Proto byly pokusy o vyjednávání tak slabé, ačkoliv k nim docházelo a pokud by se k nim přistupovalo čistě racionálně, mohly mít značné vyhlídky na úspěch. Rostoucí náklady války však posilovaly očekávání jednoznačného vítězství a rozšiřovaly do neurčitosti původní záměry.

Válka však měla od počátku i svůj ideologický základ. Vedla se nejenom na bitevních polích a v továrních halách, ale také v pracov-

nách učenců, přednáškových sálech a intelektuálně zaměřených periodikách. Zde se odehrávala „válka duchovní“. Od podzimu 1914 se jasně ukazovalo, že válka takových rozměrů, do níž jsou v bezprecedentní míře zataženy národy, které již před válkou měly zkušenost s masovou politikou, se může vést jen pod pláštíkem všeobecně pochopitelných a přístupných morálních důvodů. Bez ohledu na skutečné pohnutky pak musela být válka z tohoto hlediska vydávána za válku obrannou. Proto se v Německu spustil mocný chór hlasů tvrdících, že jde o uznání rovnoprávného postavení země mezi ostatními velmocemi a o respekt ke specifickým německé kultury a ducha. V prvních měsících války vznikly dodnes legendární dokumenty dokládající výše zmíněnou odhodlanost německých učenců jednotně podpořit vládu a armádu a tvořit jakési duchovní německé vojsko sloužící k duchovní obraně německých hodnot. Hlásili se k „válečné službě perem“. Tyto myšlenky byly různou formou vyjádřeny v textech Provolání německých církevních představitelů a profesorů Evangelickým křesťanům v zahraničí, Provolání německých univerzit nebo v manifestu Kulturnímu světu. Byly vyzvedávány odlišnosti od kultury a myšlení ve Francii či Velké Británii s nezakryvaným přesvědčením o jejich nižší úrovni. Oficiálně se tvrdilo, že Německo nechce nikomu vnucovat svoji cestu, ale nikdy se nepodvolí žádnému vnějšímu nátlaku.

Z britské a francouzské strany se rychle rozlila silná vlna protiargumentů určených pro domácí veřejnost. Měly dodat důkazy, že proti Německu se musí vést také „kulturní válka“, protože je „zemí reakce, násilí, zbožštění státu, antiindividualismu, nadvlády státu nad občanem, úřední reglementace myšlení, nesvobodného a nízkého otrockého smýšlení“. Tento motiv boje svobodného a demokratického ducha západu proti útlaku, pozůstatkům absolutismu a teokracie dostal mocný impuls v roce 1917 po ruské únorové revoluci a vstupu USA do války. Pád ruského carského režimu rozšíření této interpretace přirozeně napomohl. Silně moralistní tón vnesl do války i americký prezident Woodrow Wilson.

Ve svých veřejných vystoupeních a posléze i v bilanční knize Světová revoluce chápal právě tímto způsobem první světovou válku

také T. G. Masaryk a položil tím základ československé státní ideologie. Vycházela z tohoto obecného rámce doplněného československými legionáři, kteří se zbraní v ruce přispěli k vítězství „správné“ strany konfliktu. Skutečnost, že se postavili proti Rakousko-Uhersku a Německu přitom nebyla považována za náhodu ani za vojensko-politickou kalkulaci, ale za přirozené vyústění jedné linie českých dějin. Potvrzovat to měly husitské motivy, které byly v legionářském prostředí často využívány. Tento ideově-politický soubor, o nějž se opírala historická a politická legitimita první československé republiky ovšem zapomínal na statisíce českých vojáků, kteří setrvali v řadách rakousko-uherské armády až do konce nebo kteří v její uniformě padli. Ačkoliv počty českých vojáků, kteří narukovali a následně položili život nikoliv za vznik republiky, ale za monarchii, dodnes lze jen odhadovat a jejich přesná čísla nejsou k dispozici (tvořili součást mnohonárodnostní armády, v níž se národnost oficiálně neevidovala), je mimo jakoukoliv pochybnost, že jich bylo mnohonásobně více než legionářů. Výzkumy také ukazují, že čeští vojáci navzdory dobové i pozdější německorakouské propagandě nebojovali v celkovém úhrnu hůře než vojáci ostatních národností a že mnozí z nich se i svojí statečností vyznamenávali. Jakkoliv obtížné je zevšeobecňování, neboť nezáleželo vždy jen na národnosti, ale také na sociálním původu (je známou skutečností, vojáci z rolnických rodin a tedy z venkova snášeli válku lépe a měli větší výdrž než vojáci pocházející z městského prostředí) nebo druhu zbraní, zdá se, že bojová morálka českých vojáků se ovšem poněkud lišila podle toho, kdo stál proti nim. Proti Srbům a Rusům nebyla nijak mimořádná, na druhé straně proti Italům byla vysoká. Mimořádné okolnosti války a vzniku nového státu nastolovaly potenciálně velmi ožehavé otázky, kdo byl vlastně zrádce, případně kdo koho zradil a kdo plnil svoji povinnost. Z politického hlediska se však jevilo jako nanejvýš žádoucí takové úvahy tlumit a nepodporovat. Legionáři tak byli přirozeně vyzvedávání, jejich někdejší druhové ve zbrani pak spíše opomíjeni – za své hrdinské skutky se uznání sotva mohli dočkat, avšak zároveň se jim až na výjimky nijak nápadně nepřipomínala skutečnost, že setrvali ve vojsku „nepřítele“ státu a že fakticky do poslední chvíle bránili jeho

vzniku. Postoj státních orgánů k nim tak zůstával poněkud nejasný. S oficiálními počty ale počítat nemohli a respekt se jim prokazoval většinou jen na místní úrovni v podobě četných pomníků postavených na památku padlých sousedů a příbuzných. Tato rovina vzpomínání zůstala, snad můžeme říci naštěstí, politickými ohledy a potřebami nedotčena.

S dramatickým nárůstem ztrát na bojištích a útrap v zázemí se přirozeně množily i pochybnosti nad válkou samotnou. Přitom bylo stále obtížnější tlumit je poukazováním na klasické válečné cíle. Dominanci na Balkáně, převahu na mořích nebo zisk nových kolonií bylo sotva možno obhajovat za okolností, kdy za jediný den bitvy na Sommě padlo 19 000 britských vojáků nebo kdy jen v roce 1916 zemřelo v Německu hlady přes 100 000 lidí. Vyžadovat takto drastické oběti k dosažení reálně politických záměrů začínalo být stále obtížnější. Vznikla tak nutnost ospravedlňovat je vyššími, morálními důvody. Tento přirozený posun měl ovšem velmi problematické důsledky. Jestliže válečné cíle opustily sféru reálné politiky a získaly morálně absolutistický rozměr, ztrácela se možnost ukončit válku kompromisní dohodou. Vznesené zásady, za které se mělo bojovat, musely dospět k absolutnímu vítězství a jejich odpůrci museli být přinuceni k bezpodmínečné kapitulaci.

Z této půdy vyrostly podmínky mírových smluv s poraženými státy. Mír dojednaný mezi vítězi a vnucený poraženým byl dovršením války. Vítězové, zejména Francie, jeho prostřednictvím zamýšleli navždy zajistit svůj triumf a podřízenost Německa. Versailleská smlouva měla Francii dát to, co se nepodařilo plně získat na bojištích. V pařížských jednacích sálech byly svým způsobem dobojovány vášně, které se rodily ještě v 19. století a stály i za vypuknutím války. Protože se v ní oficiálně bojovalo o morální maximy, mír, který za ní dělal tečku, připomínal spíš evropskou revoluci, která měla potvrdit vítězství „dobra nad zlem“. Vůči představitelům zla bylo nejen možné, ale přímo nutné postupovat nemilosrdně. Mírové podmínky proto byly vůči Rakousku, ale hlavně Maďarsku a zejména Německu velmi tvrdé. Mezi politiky a ve veřejnosti těchto zemí vyvolaly silné pobouření. Ačkoliv se vnějškově museli podvolit, se svým postave-

ním se nesmířili a považovali se za oběť vítězné pomstychtivosti. Paradoxně však nepřinesly plné uspokojení ani vítězům.

První světová válka přivodila zánik tří dosavadních mocností střední a východní Evropy. V poválečné Evropě již chyběly Rakousko-Uhersko, carské Rusko a Osmanská říše. Přežilo jen těžce oslabené a vyčerpané Německo. Tato zásadní změna měla dalekosáhlé následky ve sféře politických idejí ovlivňujících vnitropolitický vývoj jednotlivých států i v oblasti mezinárodních vztahů. Jak již bylo výše naznačeno, podstatně urychlila přechod k masové politice. Již před válkou se podoba politického života téměř po celé Evropě zřetelně měnila. Politika přestávala být záležitostí společenských a majetkových elit. Stále méně se v ní prosazovaly honorační strany, které měly podobu spíše debatních politických klubů. Na jejich místo nastupovaly masové strany sociálnědemokratické, křesťanskosociální nebo agrární. Do politického života vstupovaly masy lidí středních a nižších tříd, které dosud stály mimo politiku a byly pouze objektem politických rozhodnutí. Nyní se ale stávaly subjektem politiky. Pro získání moci bylo nutné přesvědčit lidi, kteří vesměs postrádali formální vzdělání, nesdíleli hodnoty typické pro elity, postrádali širší rozhled a sledovali v první řadě vlastní hmotné zájmy. Političtí vůdci museli změnit vystupování a argumentaci. Potřebovali zapůsobit na davы posluchačů při masových shromážděních nebo na čtenáře stranického tisku. Politika se tak nutně zjednodušovala na pouhá hesla a její praktický výkon na sliby a naplňování nároků a práv. A pokud se po obyvatelstvu chtělo masové nasazování vlastních životů, musely se mu dopřát určité masové kompenzace.

Válka vytvořila nové mezinárodní uspořádání s řadou nových států. Brzy se ale ukázalo, že mu bude chybět dlouhodobá stabilita. Jeho největší slabina spočívala v tom, že tři vítězné velmoci, které měly být jeho garantem, sledovaly odlišné zájmy. Británie postupně obracela pozornost více ke svému impériu a navíc s představou Německa navždy pokořeného se zcela neztotožňovala. USA se zanedlouho z Evropy stáhly, neboť do zdejších záležitostí nechtěly být zatahovány. Jedinou reálnou záštitou nového evropského systému

zůstávala Francie, která sice vyšla z války politicky a symbolicky posílena, ale materiálně a jak se mělo brzy ukázat, také morálně podlomena. Významné úkoly v nových podmínkách dostal i pás nových, tzv. nástupnických států. Měly zastoupit Rakousko-Uhersko v roli záruky stability ve střední a jihovýchodní Evropě, stát se překážkou šíření bolševického vlivu do Evropy a také obnovy německého pronikání směrem na východ. Toto poslání však nedokázaly naplnit. Chyběla jim k tomu jak pevná mezinárodně politická garance, tak i příhodné vnitřní podmínky. Navzdory mnohdy upřímné snaze jejich představitelů o nastolení spravedlivého politického a národnostního uspořádání se v nich opakovaly četné nedostatky zaniklé habsburské monarchie. Potýkaly se s národnostními a sociálními potížemi, které většině z nich znemožnily delší udržení vnitropolitické stability. Svoje síly tak obvykle vyčerpávaly v převratech a úsilí o zajištění samotné vlastní existence. Sotva potom mohly působit jako svébytný mezinárodně politický faktor. Místo toho se krok za krokem vědomě či proti své vůli znovu dostávaly do sféry vlivu postupně znovu sílícího Německa. Chybná koncepce mírových smluv, nejednota vítězů a slabost jednotlivých článků nového systému společně vedly k tomu, že Evropa po roce 1918 nestála na pevných základech, neboť od samého počátku v sobě nesla zárodek příští války. Mír byl fakticky jen příměřím a lze dát za pravdu historikům, kteří hovoří o tom, že ve skutečnosti válka skončila až v roce 1945.

První světová válka rozvrátila mezinárodní konstelaci, která ve svých základech fungovala od vestfálského míru a byla upevněna po napoleonských válkách. Představovala také významný krok v procesu úpadku společenského uspořádání, ve kterém stále ještě hrála významnou roli aristokracie. Ta sice ztrácela hospodářskou moc již před válkou, ale uchovávala si politický vliv, společenské postavení a nepřehlédnutelnou symbolickou vážnost. Ve víru mobilizace a vzestupu mas za války se ale tyto pozůstatky předmoderního světa rychle ztrácely. Mezi rakousko-uherskými aristokraty byla rozšířena víra, že válka se stane jakýmsi soudcem nad říší, se kterou se ztotožňovali. Válku tak vyhlíželi se zvláštní směsí nadějí na mezinárodněpolitický vzestup monarchie a fatalistické odevzdanosti smířené se zánikem

jejich světa. Výstižně ji vyjadřují slova šéfa kabinetu rakousko-uherského ministra zahraničí hraběte Alexandra Hoyose. Když tento vysoký diplomat v létě 1914 rozhodně požadoval ostrý postup proti Srbsku, a tak vědomě podněcoval k válce, opíral se přitom o zvláštní zarputilé odhodlání: „*Nepřejeme si a nelíbilo by se nám žít jako nemocný muž. Raději rychlou smrt*“.

Válka způsobila také hlubokou krizi hodnot. Postihovala na počátku zmíněnou důvěru ve vědu a techniku. V zákopech se totiž ukázalo, že nemusí automaticky sloužit pokroku a povznesení lidstva. Až příliš názorně vojáci poznali, že jejími produkty mohou být i bombardující letadla, zkázu přesně rozsévající děla nebo tiše a zákeřně zabíjející otravné plyny. Těžká krize se ale dotkla také demokracie. Ačkoliv zdánlivě se jako její výsledek jevil právě triumf demokracie, ve skutečnosti silně podlomila základy, na kterých demokracie stojí. Její hodnota v očích milionů poklesla. Jedni jí vytýkali, že válku vůbec připustila, druhí si ji ztotožňovali s nenáviděným režimem symbolizujícím porážku. Ve všech nově vzniklých státech tak sice byl z hlediska institucionálního nastolen formálně demokratický režim, avšak zároveň se napříč Evropou hledaly vůči němu alternativy. Ty vykazovaly dočasně značnou přitažlivost, protože nabízely odpovědi na otázky, které demokracie nedokázala řešit vůbec, nebo jen nedostatečně. Jejich boj s demokracií a posléze i navzájem nastolil stav „evropské občanské války“. Jejími fázemi byly hospodářská a politická krize ve 30. letech, druhá světová válka a i poválečné rozdělení Evropy a světa přetrvávající až do roku 1989, kdy skončilo „krátké 20. století“, na jehož počátku stál sarajevský atentát.

Očima Poláka

Jerzy Ciemniowski

Již rok 2014 přinesl události, z nichž bylo zcela zřejmé, že v Evropě končí jedna epocha. Trvalost uspořádání opírajícího se o respektování mezinárodního práva, nezpochybňování existujících hranic a právo národů žít v suverénních státech jasně toho roku znásilnil jeden ze stálých členů Rady bezpečnosti OSN. Ruská anexe Krymu a pokus ovládnout východní Ukrajinu i fakt, že si Rusko uzurpovalo roli mluvčího práv a zájmů ruskojazyčných občanů jiných států, představují pokus navrátit se do situace z druhé poloviny třicátých let a vyvolat v Evropě znovu duch mnichovské smlouvy. Rusko sice svým jednáním porušovalo mezinárodní právo už dříve ve vztahu k Moldavsku (Podněstří) či ke Gruzii (Abcházie a Jižní Osetie), ale to se dalo vykládat jako výstřelky, nikoli jako zásadní linie ruské politiky ve vztahu ke státům vytvořeným po roce 1991 na území bývalého Sovětského svazu.

Vztah Poláků k dějinám, vnímání současnosti a budoucnosti prizmatem zkušeností z minulosti vyplývá ze skutečnosti, že existenční ohrožení osudu našeho státu je vepsáno v zeměpisné poloze Polska na mapě Evropy.

V pětisetleté historii vztahů Polska s Moskvou se znovu ukázalo, že Rusko o své budoucnosti uvažuje v kategoriích územního expansionismu, že hledí-li na své místo ve světě, je pro ně měřítkem jeho moci oblast, které bezprostředně vládne, nebo kterou si alespoň politicky a vojensky podřídí.

Když jsme v roce 1989 po padesáti letech znovu nabyli možnosti suverénně rozhodovat o budoucnosti své země, zvolili jsme si její spojení se západním světem. Podle jeho vzorů a podle pout k hodnotám, které jsou v tomto světě závazné, jsme vytvářeli liberálně demokratický politický systém, lidská práva a ekonomický režim založený na ekonomické svobodě a zákonech trhu. Tato volba vymezila směry polské zahraniční politiky. Naším strategickým cílem od počátku byl vstup do struktur evropské hospodářské integrace a euroatlantického politicko-obranného společenství. To vyžadovalo úpravu základů našich vztahů s Německem a vymezení principů polské východní politiky. Oba tyto problémy zasahovaly hluboko do sféry národního povědomí.

Polsko bylo obětí druhé světové války. Přes jeho značný vklad do bojů proti nacismu a přes obrovské lidské i hmotné ztráty rozhodly o jeho politických osudech a územní podobě velmoci nad hlavami Poláků. Polsko ztratilo kolem poloviny svého předválečného území a získalo teritorium jen řídce osídlené polským obyvatelstvem. Masové stěhování obyvatel vyvolalo obrovské společenské a kulturní změny. Podle názoru badatelů, kteří se tímto obdobím zabývají, způsobily přesuny obyvatel hlubší společenské důsledky než nastolení socialistického režimu podle sovětského vzoru. Asi jedna třetina Poláků ztratila svou „malou vlast“. Byly zpřetrhány věkovité společenské a kulturní vazby, lidé ztratili pocit trvalosti podmínek své existence. Ztráta Lvova, Vilna a mnoha jiných míst, zapsaných do dějin polského národa, narušilo naši kulturní kontinuitu. Připočteme-li obrovské oběti holokaustu a vojenské ztráty, vidíme, že struktura polské společnosti prošla velkou změnou. Pro osudy jednotlivců, rodin i vesnických společností bylo přesídlení velmi bolestným zážitkem.

Provádíme-li bilanci územních změn, je ovšem třeba mít zároveň na paměti, že převzetí západních a severních území, kterým se v polském oficiálním jazyce dlouho říkalo „znovuzískaná území“ (Ziemie Odzyskane) vytvořilo podmínky pro polský civilizační vzestup. Přes válečné škody, přesto, že Rusové z tohoto teritoria vyvezli průmyslová zařízení, a přesto, že přesídlenci často neuměli využít zbylé infrastruktury ani urbanistických vymožeností, se do vlastnictví Poláků dostalo území na vyšší úrovni rozvoje, než byla východní část předválečné Polské republiky. Po prvním šoku, jímž bylo přesídlení, a po období, během kterého značná část nových obyvatel brala územní změny jako dočasné, začali Poláci v novém domově zakořeňovat. Běh času a vyrůstání generací, pro něž se Dolní Slezsko, Mazury či západní Pomořansko staly vlastí, vytvořily dnešní identitu Poláků.

Když Stalin v Teheránu, Jaltě a Postupimi vynucoval od západních spojenců souhlas s novou územní podobou Polska a s odsunem německé menšiny z území, jež mělo být napříště polské, myslel si, že tak mezi Polskem a Německem vybuduje nepřekročitelnou zeď nepřátelství a spojí tak existenčně polské zájmy se Sovětským svazem jako garantem nových hranic. Tento úmysl, posilovaný komunistic-

kou propagandou a také nejasným stanoviskem západních velmocí, pokud šlo o polské hranice, dlouho přinášel plody. Kvůli smlouvě uzavřené v roce 1950 ve Zhořelci mezi Polskem a komunistickým německým státem, ve které se uznávaly hranice na Odře a Nise, mělo Polsko zájem na existenci dvou německých států a na přítomnosti sovětských vojsk ve Východním Německu i v Polsku. Je sice pravda, že jak zkušenosti ze druhé světové války odplývaly do minulosti a jak se měnila politická atmosféra v Evropě – projevem této změny byla mj. nová východní politika kancléře Brandta včetně navázání diplomatických styků mezi Polskem s Spolkovou republikou Německo – pocit reálného ohrožení západních hranic v Polsku slábl. Přesto ovšem garantem trvalosti těchto hranic zůstával systém dvou politicko-vojenských bloků v Evropě, jehož prvky byla i existence dvou německých států a přítomnost sovětských vojsk na hranici mezi oběma bloky.

Vláda vytvořená v září 1989 pod vedením prvního nekomunistického premiéra Tadeusze Mazowieckého si byla vědoma, že podmínkou připojení Polska k západnímu světu je úprava vztahů s Německem podle nových zásad. Novou perspektivu těchto vztahů vytvořil rozpad bloku komunistických států ve střední Evropě a proces sjednocení Německa. Na rozdíl od některých jiných evropských států uznávalo Polsko právo německého národa žít ve sjednoceném státě od samého začátku, jakmile se k tomu naskytla šance. Usilovalo však o to, aby byl v průběhu sjednocení jednoznačně, účinností polsko-německé smlouvy, vyřešen problém našich západních hranic. K tomu došlo v roce 1991 uzavřením hraniční smlouvy mezi Polskem a sjednoceným Německem.

Úprava otázky hranic nevyřešila všechny problémy ve vztazích s Německem.

Vedle otázky vztahů mezi státy zůstává důležitou rovinou polsko-německých vztahů věc vztahu mezi našimi národy. Proces označovaný ve francouzsko-německých vztazích smířením je v případě Poláků a Němců podstatně obtížnější. V povědomí Poláků byla druhá světová válka válkou o zachování existence polského národa. Německý nacistický režim směřoval k vyhlazení Poláků jako národa

schopného samostatné existence. Nesmírný rozsah zločinů spáchaných v Polsku, záměrné ničení toho, čeho dosáhla polská kultura, i zacházení s Poláky jako s lidmi horší kategorie zanechalo v naší paměti nesmazatelné stopy. Překonání tohoto dědictví nebylo snadné. Úkolu se jako první chopila polská biskupská konference katolické církve. Dopis polských biskupů, poslaný v roce 1956 německým biskupům, který obsahuje historická slova: „odpouštíme a prosíme o odpuštění“ se sice zpočátku setkal u adresáta s chladným přijetím, ale začal pozvolna přinášet výsledky. Na obou stranách v tomto procesu začaly hrát značnou roli světské křesťanské okruhy a občas intelektuální kruhy, které nebyly s církvemi nijak spjaty. Vznik „Solidarity“ v roce 1980 se v německé společnosti setkal s nejednoznačnou reakcí. Na jedné straně vyvolával obavy před narušením „pořádku“ panujícího v Evropě, a na druhé – zejména v NDR – budil naděje na vnitřní změny v táboře komunistických zemí. Po nastolení výjimečného stavu v Polsku občané Spolkové republiky spontánně poskytovali polské opozici obrovskou humanitární pomoc. Po roce 1989 se otevřely nové možnosti rozvoje nejen mezistátní spolupráce, ale také kontaktů mezi organizacemi občanské společnosti – územními samosprávami, vysokými školami, kulturními institucemi. Výměna mládeže probíhá v menší míře, než bychom si přáli.

Definitivní právní úprava mezinárodní otázky polských západních hranic představovala důležitý předpoklad k úspěšnému završení našich snah o vstup do NATO a Evropské unie. Při těchto snahách Polsko značně využívalo podpory Federální republiky, která si uvědomovala politické, hospodářské i vojenské výhody, jaké pro ni budou plynout z členství Polska ve společných evropských a euroatlantických strukturách.

Normalizace polsko-německých vztahů neznamená, že mezi našimi zeměmi zmizely všechny rozdíly. Na polské straně nadále existuje historicky podložená obava z německo-ruských dohod, uzavíraných nad našimi hlavami, které ohrožují důležité polské zájmy. Že nejde o obavy bezdůvodné, o tom svědčí například záležitost plynovodu North Stream na dně Baltského moře v rozporu s polskými zájmy. Hodnotíme-li však polsko-německé vztahy jako celek, lze sou-

dit, že se staly tak důležitým stabilizačním prvkem vztahů v této části Evropy, jako dosud nikdy v dějinách.

Polská východní politika

Za komunistických vlád v letech 1944–1989 nemělo Polsko jako stát žádnou vlastní východní politiku, a to ani v podobě intelektuální koncepce, ani v reálné činnosti, zaměřené na utváření politických procesů příznivých polským zájmům na východ od našich hranic. Fakt, že polské vedení vnucené Stalinem přistoupilo v roce 1944 na čáru východních hranice, která se obecně kryla s rozdělením Polska na německou a sovětskou sféru vlivu, jak stanovil pakt Molotov–Ribbentrop z roku 1939, který v důsledku znamenal masové stěhování etnicky polských obyvatel ze sovětského území, nadlouho uzavřel zájem polského státu o to, co se na východ od polských hranic dělo. Jedinou výjimkou, které se polským úřadům podařilo dosáhnout ve prospěch Poláků na území Sovětského svazu, byla v letech 1957–1959 repatriace lidí polské národnosti, kteří se z různých důvodů nemohli nebo nechtěli do Polska odstěhovat v rámci přesídlení bezprostředně po válce, a také návrat bývalých vojáků Zemské armády, odsouzených v letech 1944–1947 sovětskými vojenskými soudy k trestům vykonávaným v lágrech gulagu, do Polska.

Když Polsko znovu získalo suverenitu, bylo potřeba zformovat východní politiku tak, aby brala ohled na politickou realitu utvořivší se na půl století. Ručičky hodin historie se nedaly vrátit.

Na začátku tohoto období, když ještě existoval Sovětský svaz, předpokládala polská východní politika hru na dva nástroje, jak se tenkrát říkalo – to znamená na jedné straně počítat s rolí, kterou hrál Sovětský svaz, a na druhé straně poskytovat politickou podporu stále silněji se projevujícím tužbám Ukrajinců, Bělorusů a Litevců po vytvoření suverénních národních států.

Intelektuální základy polské východní politiky vytvořil okruh polské emigrace kolem časopisu „Kultura“, který vycházel v Paříži. Tam už v polovině padesátých let začali vnímat naděje na pomalé změny jak v satelitních státech Sovětského svazu, tak i v Sovětském svazu samotném. Naplňování tohoto scénáře vytvářelo podmínky pro

novou podobu vztahů ve východní Evropě – takovou, která by zajistila realizaci národních aspirací a stavěla hráz ruskému expansionismu. Tento myšlenkový směr přijali architekti polské zahraniční politiky.

Kulminačním bodem krize, v níž se začátkem devadesátých let ocitl Sovětský svaz, byl pokus o puč, ke kterému se uchýlilo konzervativní křídlo sovětského vedení. Jeho neúspěch, jakož i neúspěch dřívějších pokusů o ozbrojené vypořádání se s národním hnutím na Litvě a v Lotyšsku či neschopnost vyřešit konflikty mezi Arménií a Ázerbájdžánem o Náhorní Karabach ukázaly neschopnost zachovat status quo. Tehdejší vůdcové Ruska, Ukrajiny a Běloruska usoudili, že dosavadní státní model vyčerpal svou schopnost fungovat a na sklonku roku 1991 uzavřeli dohodu o rozpuštění Sovětského svazu. Sovětský svaz přestal po 69 letech existovat, což dosavadním svazovým republikám otevřelo cestu k nezávislé existenci. Právně-mezinárodním dědicem Sovětského svazu se stala Ruská federace.

Utváření podoby vztahů mezi Polskem a nově nezávislými státy, které s ním na východě hraničily, ovlivňovaly historické osudy, státní aspirace i míra zformování národní identity.

Polská politika vůči těmto státům si na jedné straně byla vědoma nelehkého dědictví vztahů mezi těmito národy a Polskem, ale na druhé straně i toho, jaký mají význam pro aktuální a budoucí osudy této části Evropy – a tak předpokládala podporu jejich úsilí o vstup do evropských struktur. Nejrychleji vzdálenost, která dělila postsovětské republiky od západního světa, překonala společně s dalšími baltskými státy (Lotyšskem a Estonskem) Litva – staly se členy NATO a Evropské unie. Pro „pozápádnění“ těchto států měla nepochybně ohromný význam tradice vlastní státnosti v meziválečném období, odpor, který litevská společnost kladla sovětizaci, a vzpomínka na oběti, které ho provázely, a také podpora litevské diaspory, která je obzvláště silná ve Spojených státech.

Vědomí, že základní cíle polské a litevské politiky jsou shodné, ovšem tuto politiku neosvobozuje od konfliktů. Některé prameny v dějinách, jiné vyplývají ze současných hospodářských zájmů. Hodnocení chyb litevské politiky ve vztazích s Polskem ponechám Litevcům, ale pokud jde o polskou politiku vůči Litvě, pokládám za zásad-

ní chybu, jestliže mají být státní vztahy mezi našimi státy závislé na vztahu litevského státu k polské národní menšině. Pokud to, jak se zachází s litevskými občany polské národnosti, budí pochyby z hlediska závazných norem týkajících se lidských práv, měly by se tím zabývat evropské instituce, zřízené na jejich ochranu.

Bělorusko byla republika, v níž byla idea nezávislého státu ve společenském povědomí zakořeněna poměrně slabě. Snahy vytvořit v Bělorusech spolu s kulturním obrozením pocit politické odlišnosti, se objevovaly jen v intelektuálních kruzích.

Získání postavení suverénního státu v Bělorusku jen v malé míře vedlo k desovětizaci. Hospodářská krize, vyvolaná ve značném rozsahu zpřetrháním dosavadních vazeb s ekonomikou celého Sovětského svazu a neschopnost zformulovat program, který by nabídl perspektivní východiska z této krize, vedly v prvních demokratických prezidentských volbách k vítězství Lukašenka. Jeho volební program se omezil na slib návratu ke stavu před vyhlášením nezávislosti. A tento program byl naplňován s tvrdostí vlastní lidem ze sovětského mocenského aparátu. Byly nastoleny zákony porušující základní lidská práva, s veškerými projevy společenského odporu se režim vypořádal policejními metodami, další volby znamenaly porušování základních práv opozice. O rozsahu porušování osobních práv a lidské svobody, jakož i práv politických, svědčí pozastavení členství Běloruska v Radě Evropy i jeho všeobecná izolace na mezinárodní scéně. Lukašenkovy vlády zejména v prvním období brzdily procesy utváření národního povědomí Bělorusů, ve školství a dalších veřejných institucích se omezovalo používání běloruštiny ve prospěch ruštiny, nepovolovalo se bádát v dějinách Běloruska zejména pokud šlo o stalinské zločiny, jejichž oběťmi se staly desítky tisíc Bělorusů.

Zatímco v prvním období svých vlád Lukašenko svou politiku plně podřizoval ruským zájmům, časem se pustil do hry, jejímž smyslem je podporovat Rusko za cenu ruské podpory běloruské ekonomiky. Stále víc lze postřehnout Lukašenkovou touhu hrát na území bývalého Sovětského svazu roli politického subjektu. Není to však spojeno s ústupem od autoritářské podoby vytvořeného režimu.

Polská politika podpory samostatnosti států, které hraničí s naší zemí, narážela na nechuť a dokonce na nepřátelství běloruských vládních kruhů. Běloruska se prakticky netýká program spolupráce Evropské unie se státy východní Evropy, který iniciovaly Polsko a Švédsko. Polská pomoc směřuje k nevládním organizacím různého druhu a jejím zásadním cílem je podpora budování občanské společnosti.

Aby tvůrci polské východní politiky přijali předpoklad, že suverénní Polsko pokládá za uzavřené historické dědictví pětisetleté přítomnosti Poláků na území dnešní Litvy, Běloruska a Ukrajiny, vyžadovalo nesmírnou politikou odvahu. To se týkalo zejména území západní Ukrajiny. Ve vědomí Poláků zůstávala stále živá zvěřstva, jichž se v letech 1943–1945 na tamních Polácích dopustili ukrajinští nacionalisté. Zároveň však existovalo vědomí, že nelze vyrovnat účet křivd, které si oba národy navzájem spáchaly. Polské vlivné názorové kruhy (politici, církve, historici, spisovatelé) dokázaly v nové situaci najít šanci zbavit se národního traumatu a vytvořit vzájemné vztahy na principech dobrého sousedství.

Polsko bylo první zemí, která diplomaticky uznala nezávislost Ukrajiny a oznámila, že jí v rozsahu svých možností pomůže uskutečnit její evropské tužby. Význam Ukrajiny v polské východní politice vyplývá z ukrajinského demografického a hospodářského potenciálu a také z blízkosti polských a ukrajinských politických zájmů. Nezávislost Ukrajiny představuje důležitý prvek, jenž Polsko zabezpečuje před ruskou expansionistickou politikovou. A polská podpora zase probouzí v Evropě zájem o ukrajinské vztahy s evropskými strukturami.

Ukrajina podobně jako další republiky bývalého Sovětského svazu vstoupila do nezávislé státní existence v situaci hluboké politické a hospodářské krize. Na rozdíl od baltských republik jí však scházely organizované politické síly, jež by byly s to popsat společenské a politické cíle mladé státnosti. Státní aparát – tedy struktury řídící hospodářství, orgány státní správy, policejní služby, soudnictví – to vše bylo v rukou demoralizovaných postsovětských kádřů, jimž chyběla jakákoliv ideová vize státního společenství. Jedinou hybnou silou

totoho aparátu bylo využívat moci pro získání osobního hmotného prospěchu. V důsledku nedbale provedené privatizace státního majetku, především těžkého, těžebního a zbrojního průmyslu a energetiky, vznikla skupina byznysmenů, kteří se buď osobně účastnili politického života, anebo své zájmy prosazovali prostřednictvím zkorumpovaných politiků.

V kruzích státního vedení prvních deset let ukrajinské nezávislosti panovala doktrína stejného odstupu vůči Rusku i vůči Západu. Nenaplněovala se však prostřednictvím souboru promyšlených jednání, ale byla výslednicí zájmů různých skupin oligarchů, kteří měli právě v té chvíli převahu na politické scéně.

Ukrajinská společnost vstoupila na politickou scénu na podzim 2004 poté, co tehdejší úřady zfalšovaly prezidentské volby. Masové demonstrace v centru Kyjeva vedly k opakování voleb a k vítězství Juščenka, jehož podporoval demokratický tábor. Jistý vliv na průběh událostí měla politická podpora, kterou manifestantům udíleli polští politici. Polsko mobilizovalo také další západní státy, aby vyvíjely tlak, jenž by zabránil použít vůči demonstrantům násilí.

Zakrátko po tomto úspěchu demokratických sil se však ukrajinská politika vrátila do dřívějších kolejí. Společenské mobilizace nebylo využito, nebyly provedeny nezbytné reformy k ozdravení hospodářských a politických mechanismů. Oligarchická struktura moci zůstala zachována. Výrazně se zformovalo regionální rozdělení sfér politického vlivu. Východ Ukrajiny, kde je soustředěn těžký a těžební průmysl a kde žije do značné míry ruskojazyčné obyvatelstvo, se stal oporou proruských politických sil. Ve střední a západní části země jsou silnější tendence spojující budoucnost Ukrajiny se západním světem.

Konflikty v táboře vítězů „oranžové revoluce“ a absence viditelných výsledků vítězství vedly k tomu, že další volby vyhrál Janukovyč. On i oligarchové z jeho tábora bezohledně využívali moci, kterou měli, k osobnímu prospěchu. Zároveň sílily tlaky Ruska na zbrzdění procesu vytváření vazeb mezi Ukrajinou a evropskými institucemi. Již v roce 2008 Putin na konferenci NATO v Bukurešti zpochybnil suverénní právo Ukrajiny vybírat si spojence, což bohužel nenarazi-

lo na jednoznačný odpor států NATO. Ukázalo se, že možnosti lavírovat mezi společenskými nadějemi na spojení Ukrajiny s Evropskou unií a požadavky Ruska, aby Ukrajina vstoupila do Euroasijského svazu, mají své meze. Když Janukovyčova garnitura odmítla podepsat asociační dohodu s Evropskou unií, vyvolalo to znovu společenskou revoltu, kterou se moc snažila krvavě potlačit. Ukázalo se však, že odhodlání účastníků demonstrací je silnější. Mise dobré vůle, které se ujali ministři zahraničí Francie, Německa a Polska, sice vedla k podpisu dohody, jenže Janukovyč v obavách, že bude pohnán k odpovědnosti za rozkaz střilet do manifestantů, uprchl z Kyjeva a uchýlil se pod ruskou ochranu. Reakcí Ruska na politické změny v Kyjevě byla anexe Krymu a vyvolání ozbrojených snah o odtržení východní Ukrajiny.

Události na Ukrajině a především způsob reakce Moskvy na ně vedly k nejvážnější krizi ve vztazích mezi západním světem a Ruskem od doby rozpadu Sovětského svazu. Na prahu roku 2015 je obtížné zhlédnout perspektivu jejího rychlého vyřešení. Sankce použité Evropskou unií, Spojenými státy a Kanadou vůči Rusku mohou Rusko právě tak dobře přimět ke zmírnění politiky ozbrojeného nátlaku na Ukrajinu, jako k jejímu zesílení, ale také k rozšíření tohoto typu jednání na jiné státy.

V polské politice vůči Ukrajině převládá realismus s výraznými důrazy na podporu těch živlů v ukrajinské politice, jež by dávaly naději na vstup Ukrajiny do oblasti spjaté hospodářsky i politicky s Evropou. Máme vlastní zkušenosti s obtížemi transformačního procesu, a tak jsme nepočítali s tak rychlými změnami, jež by umožnily stanovit přibližný vstup Ukrajiny do EU. Snažili jsme se však podporovat hospodářské vazby mezi našimi zeměmi, jsme otevřeni vědecké i kulturní spolupráci, podporujeme možnosti studia ukrajinské mládeže na polských univerzitách, polští odborníci pomáhají navrhnout hospodářské reformy a reformy struktur veřejných orgánů.

V současné situaci se zdá, že Polsko ztratilo možnost se individuálně účastnit řešení ukrajinské krize, má však možnost ovlivňovat politiku Západu prostřednictvím členství v Evropské unii a v NATO. Na tom, jak bude tato politika účinná, může záviset budoucnost Polska a osud regionu, v kterém leží.

Politika vůči Rusku

Od vzniku nezávislé Ukrajiny, Běloruska a Litvy hraničí Polsko jen s malou ruskou enklávou vytvořenou z části někdejšího Východního Pruska. Pomineme-li čistě vojenský aspekt tohoto sousedství, nemá délka této hranice žádný zásadní význam pro polskou východní politiku.

Když se rozpadal Sovětský svaz, bylo možné doufat, že se Rusko podobně jako jiné koloniální říše po dekolonizaci zřekne majetnických ambic. Předpokládalo se, že bude svou budoucnost stavět na zdravém hospodářském systému, dodržování lidských práv a demokratické struktuře státní moci a svou zahraniční politiku utvářet v souladu s mezinárodními zákony, uplatňovanými v dobré víře. Jako předzvěst takových změn mohla sloužit jak liberalizace ruské vnitřní politiky a demokratizace politického režimu, tak vyjednaný souhlas se sjednocením Německa a odchod sovětských vojsk z východního Německa, Polska, Československa, a Maďarska.

V Rusku však scházely politické síly schopné navrhnout a získat společenskou podporu pro reformy, jež by přetvořily zbytky systému po sovětské vládě v demokratický řád. Změny měly často chaotickou podobu a majetkové přesuny byly příznivé tomu, že se korupce zahnízdila jako systémový rys. Vznikaly gigantické majetky a přitom lidé, kteří žili ze své práce, nemohli uspokojit ani své základní potřeby. Nevylácely se důchody, podniky celé měsíce nevylácely platy. Osobní svobody, svoboda slova a demokratické procesy se v očích obrovské části veřejnosti ztotožnily s chaosem, zločinností a korupcí. Národní hrdost Rusů nesmírně utrpěla kvůli tomu, že Rusko ztratilo postavení přední velmoci. První válka v Čečensku odhalila nejen vojenskou slabost armády, ale i nekonečné rozměry její demoralizace. Politický život v centru moci nabyl podoby hry různých frakcí v palácové kamarile prezidenta Jelcina.

Z této hry se na politické scéně vynořil bývalý příslušník rozvědky KGB V. Putin. Nejdřív jako premiér a zanedlouho jako prezident Ruské federace.

Začátek jeho vládnutí nebudil větší znepokojení ani v Rusku, ani na mezinárodním poli. Překonání panující anarchie, zajištění uspo-

kojení základních existenčních potřeb obyvatel, vypořádání se s organizovaným zločinem nebo jeho podřízení zvláštním službám, nová centralizace moci, a dokonce i postupné omezování svobody médií přijímala většina společnosti s uznáním. Za hranicemi se zase s uznáním hovořilo o Putinových úspěších v uspořádání vnitřních poměrů, aniž by se kdo hlouběji zabýval metodami, jimiž toho dosáhl. Prominentní západní politici projevovali víru v Putinovu oddanost demokratickým hodnotám a snažili se získat si ho nejen přátelskými gesty, ale také podstatnými ústupky politické, hospodářské a dokonce i vojenské povahy. Ve Spojených státech i v Evropě učinilo obrovský dojem prohlášení o solidaritě v boji s terorismem, které Putin udělal po 11. září 2001. Pozornosti však uniklo, že prohlášení vyjadřuje nejen odsouzení terorismu, ale představuje také ospravedlnění metod, jakými se Rusko vypořádávalo s touhou Čečenců po samostatnosti.

Zároveň se z Ruska začaly ozývat signály, jež naznačovaly, že režim, který Putin vytváří, stále brutálněji porušuje demokratické standardy. Kauzy Chodorkovského a Magnického, vraždy nepohodlných politiků a novinářů, nejasné okolnosti některých teroristických útoků, podřízení hromadných sdělovacích prostředků moci, ztěžování působení nevládních organizací, to vše nutilo západní veřejné mínění hledět na Putinovu vnitřní politiku kriticky.

Stále zřejmější byly i změny v Putinově zahraniční politice. Zpočátku se mohlo zdát, že jsou to jen změny rétoriky mířící především na vnitřní posluchače. Do ruské společnosti se vrátilo přesvědčení, že Rusko zůstává velkým hráčem v mezinárodní aréně. Označení NATO za nepřítele a nikoliv za partnera Ruska, tvrzení, že rozpad Sovětského svazu byl největším geopolitickým neštěstím dvacátého století, uzurpování si práva Ruska narušovat suverenitu jiných států ve jménu ochrany ruskojazyčného obyvatelstva – záhy se mělo ukázat, že to nejsou abstraktní hodnocení, nýbrž směrnice reálné ruské politiky.

Je také důležité mít na zřeteli, že se ve srovnání s epochou Sovětského svazu podstatně změnilы nástroje vlivu Ruska na politické, hospodářské a názorové prostředí západních států. V dlouhém období existence Sovětského svazu byla důležitým nástrojem jeho ex-

pansionistické politiky ideologie. Do širokých společenských okruhů v mnoha zemích směřoval napřed mýtus revoluce nastolující všeobecnou spravedlnost, později nimbus velmoci, která zachránila svět před hrůzami fašismu, a ke konci existence pak myšlenka osvobození koloniálních národů. Časem ideologická motivace v konfrontaci s realitou sovětské politiky ztratila věrohodnost. A také se protivníci vyzbrojili účinnou zbraní - lidskými právy. Dnes ideologie ztrácí nosnost, i když se Putin občas pokouší pasovat se na obránce křesťanských hodnot před prohnílostí liberální demokracie. Základní motivací současných politiků je vyhrát nejbližší volby - a v případě prohry si zajistit patřičné existenční podmínky. Ruská politika dokáže tohoto stavu věcí výtečně využívat k prosazení vlastních cílů. Do jejího arzenálu patří výhodné obchodní kontrakty držící u moci politiky s proruskými sklony, anebo bohatě placená místa ve firmách ovládaných ruským kapitálem.

Západní svět měl vždycky zcela zásadním problém, pokoušel-li se Rusku porozumět. Nedokáže vidět jeho Janusovskou podobu. Fascinace úžasnou ruskou kulturou bývá přenášena do představ o ruském společenském a politickém životě. Duchovní hodnoty, které v sobě má ruská poezie, hudba či balet, však nemají nic společného se skutečností, kterou utvářely vlády Mikuláše I., Lenina, Dzeržinského a Stalina. Jestliže byl Gorbačov jedním z mála ruských vůdců, který v sovětské společnosti hledal vnitřní sílu schopnou posunout zemi na cestu ke změnám a k uznání jednotlivého člověka za autonomní hodnotu, pak se Putin vrací ke kultu silného státu, jenž pohrdá lidskými právy a jejich ochranou.

Poláci obdivují ruskou kulturu a mají velký cit pro Rusy jako národ. Máme však špatné historické zkušenosti s ruským státem. Proto jsme citliví, možná víc než jiné národy, na všechny projevy ruského expansionismu.

Perspektivy evropské generace

Vincent-Immanuel Herr

Noc 29. listopadu 2013 byla v Kyjevě studená. Teplota byla kolem nuly – nic nezvyklého v hlavním městě Ukrajiny, přesto nepříjemně nízká pro spánek pod širým nebem. Přesto v posledních osmi dnech skupina studentů a jiných mladých lidí tábořila na hlavním majdanském náměstí Nezávislosti. Byli částí širšího hnutí protestujícího proti rozhodnutí presidenta nepodepsat navrhovanou asociační dohodu s Evropskou unií. Jen několik hodin před tím několik tisíc demonstrantů se shromáždilo na majdanském náměstí Nezávislosti, aby se pokusilo zvrátit změnu přijatého rozhodnutí. S blížící se nocí většina protestujících odešla domů, zbavená iluzí a zklamaná. Jen menší skupina pokračovala v táboření, které začalo před týdnem. Tento večer většina studentů a mladých lidí měla pocit, že jejich úsilí bylo marné a chystala se opustit tábořiště následující den. Vypadalo to, že demonstrace jsou u konce a Ukrajina bude pokračovat v pro-ruském kurzu.

Ale historie se bude ubírat jiným směrem. Administrativa presidenta Janukoviče znervózněla a uvažovala o způsobech řešení pokračujících protestů na majdanském náměstí Nezávislosti. Časně ráno 30. listopadu speciální jednotka policie Berkut zaútočila na tábor protestujících. Později se to zdůvodňovalo jako opatření na vyklízení náměstí, aby se tam mohl umístit vánoční strom. Útok na protestující, kteří v tom okamžiku většinou ještě spali, byl náhlý a brutální. Příslušníci Berkutu bili obušky a holemi každého koho dopadli. Bití bylo nemilosrdné, mnozí protestující přišli o zuby, utrpěli zlomeniny a pohmožděny. Ze strachu o život malá skupina studentů utekla z tábora a byla pronásledována příslušníky Berkutu. V panice se rozutekli do ulic kolem Majdanu a uchýlili se do kláštera sv. Michala. S policií v patách to pro ně bylo jediné bezpečné místo. Sv. Michal patří v Kyjevě k nejvýznamnějším budovám, jde o turisticky významnou památku a zároveň o centrum pravoslaví. Té noci se nádherná modrá a bílá budova se zlatým dómem stala posledním útočištěm zoufalých studentů a mladých lidí. Příslušníci Berkutu nevstoupili do jeho prostor, ale obklíčili celý komplex a hlídali, aby nikdo neunikl.

Po pár minutách se začala šířit zvěst o tom, co se stalo na majdanském náměstí Nezávislosti a také o zhruba čtyřiceti pěti de-

monstrantech, obklíčených ve sv. Michalovi. Ve zpětném pohledu se ukázalo, že tento moment byl rozhodujícím okamžikem pro to, co v budoucnu přerostlo v úplnou ukrajinskou revoluci. Slyšel jsem tento příběh v dubnu 2014, šest týdnů po revoluci, která vedla k tomu, že byl Viktor Janukovič zbaven moci. Aktivisté, kteří mi o této epizodě vyprávěli, vysvětlovali, že to byla policejní brutalita uplatněná proti mladým studentům, která vedla ke změně pravidel hry. Ukrajinské chápání mládeže jako kategorie odlišné od dětí a dospělých není obvyklé. Lidé se dělí na děti a dospělé a děti potřebují ochranu před násilím. Operace Berkutu tak zasáhla citlivý nerv v ukrajinské veřejnosti a přispěla k tomu, že se shromáždily tisíce protestujících, kteří demonstrovali – tentokrát ne ovšem hlavně proti rozhodnutí nepodepsat asociační dohodu s EU, ale proti Janukovičovu režimu jako takovému. Na vládu schvalující násilí proti dětem se začalo pohlízet jako na zcela zkorumpovanou a nesnesitelnou. Zatímco další skutečnosti působící léta a desetiletí pod povrchem byly skutečnou příčinou revoluce, spustilo ji policejní násilí uplatněné proti studentům a mladým dospělým.

Návštěva Ukrajiny byla vyvrcholením šestitýdenního průzkumu, cesty, kterou jsem podnikl do 14 evropských zemí. Společně s jedním kolegou jsem navštívil Stockholm, Londýn, Lovaň, Brusel, Madrid, Seville, Barcelonu, Řím, Neapol, Bolognu, Atény, Tesaloniku, Sofii, Istanbul, Bukurešť, Budapešť, Vídeň, Varšavu a Kyjev. V každém městě jsme hovořili s mladými Evropany a ptali jsme se jich na názory o perspektivách Evropy, politiky a sdílené budoucnosti, na jejich osobní sny a aspirace. Byli jsme překvapeni zjištěním, že mezi mladými lidmi různého původu a z různých zemí bylo víc společného než rozdílného. I když se kulturní a národní perspektivy silně lišily od země k zemi, obecně jsme se setkávali se společnými postoji a perspektivami, které byly téměř identické – bez ohledu na dotázané. Zjišťovali jsme základní nejistotu až strach z budoucnosti. Bylo to stejné, ať jsme hovořili s doktorandy ve Stockholmu stejně jako s tesaři či automechaniky v Athénách. Zjistili jsme, že naše generace je silně zaměřená na budoucnost. Aby to nebylo tak jednoduché, byly jejich obavy spojeny s podceňováním jejich vlastních kvalit a talentu

a s pocity nedostatečnosti tváří v tvář velkým výzvám. Mladí Evropané, s nimiž jsme se setkali, nevěřili, že mohou něco ovlivnit. Nezměnitelné a omezující sociální a politické struktury, které je obklopují, jsou jako mohutné balvany, které zatarasují pocestnému cestu.

Výjimku představovala ukrajinská a do jisté míry turecká mládež. Zde mladí lidé dokázali, že jejich individuální úsilí může přinést výsledky. V obou zemích se stovky tisíc často mladých lidí spojily a vzaly věci do svých rukou, aby se pokusily formovat svou vlastní budoucnost. Třebaže zatím měli úspěch, připravenost věřit v individuální schopnosti dala drastickým způsobem vzniknout generaci odlišné od ostatních zemí, které jsme navštívili.

Ukrajinská revoluce a následné události se ukázaly být dobrým pomocníkem k analýze a k vysvětlení obecných aspektů vyhlídek mladých Evropanů a perspektiv Evropy do budoucna. Ukrajinská revoluce a současná ukrajinsko-ruská krize poskytují obraz změn, s nimiž budeme konfrontováni ve 21. století. V mnoha směrech tato situace ukazuje na hlavní trendy a tendence, které budou ovlivňovat Evropu a svět v příštích desetiletích. Proto je nejdůležitější pohlízet na tyto události s hlediska mladých Evropanů. Budou to oni, kdo bude přímo ovlivněn rozhodnutími přijímanými dnes. A budou to také oni, kdo bude určovat budoucnost evropského kontinentu.

Předně události, které vyzářily z Euromajdanu, jak bylo majdanské náměstí Nezávislosti nazváno později, připomněly Evropanům, že věk revolucí zdaleka neskončil. To překvapuje zejména mladé Evropany, kteří vyrůstali po pádu berlínské zdi a zažili Evropu v jejím nejmírumilovnějším a stabilním období. Tyto mladé ženy a muži vyrůstali ve stále propojenějším kontinentu, s většími možnostmi, uprostřed digitální revoluce dále umožňující rozšiřování sítí a vztahů a v demokratickém prostředí. Tato generace je první, která opravdu žije jako Evropané, zažívá rozmanitost tohoto kontinentu a překračuje hranice jako přirozenou součást života. Je to má generace a pro zjednodušení ji nazvěme „Generace Evropa“.

Avšak nehledě na naše digitální umění, bezprecedentní úroveň akademické výchovy a naši kolektivní schopnost přizpůsobovat se rozmanitým situacím, neumí se moje generace přizpůsobit důsled-

kům současných politických nepokojů a změn. Pro Generaci Evropa byla demokracie spíše skutečností než možností, zatímco rušivé události pro nás nepatřily k Evropě. Kyjevská revoluce nám však ukázala, že politické krize a dokonce války jsou v Evropě stále možné. Ukázala také, že se jednotlivci mohou podílet na změně jak přesvědčivě předvedli protestující na Euromajdanu. Moje generace byla náhle konfrontována s něčím, co jsme již neznali: s nejistotou. To je něco, s čím si nevíme rady a děsí nás vědomí, že už nemůžeme žít a očekávat, že velké struktury míru, demokracie a svobody zůstanou všude stabilní bez naší účasti.

Z širšího hlediska jsou ukrajinské události signálem, že mladí Evropané budou hrát zásadní roli v budoucnosti kontinentu. Jako část Generace Evropa žijeme v době, která opustila království předvídatelnosti, v němž se budoucnost stává stále rozmazanější; je spíše výsledkem zbožných přání než aktuálních předpokladů. V tom se zásadně lišíme od generace našich rodičů. V minulosti byla Evropa subjektem prosazujícím pravidla, která, pokud byla přijata, zaručovala stabilitu a relativní bezpečnost. Zatímco studená válka přinášela své vlastní hrozby, představovala binární systém, který sledoval svou vlastní logiku a byl tak svým způsobem racionální a dokonce předvídatelný. Ve 21. století je tomu jinak. V důsledku rostoucího počtu různých sociálních, politických a kulturních trendů je obtížnější než kdykoliv dříve rozumět tomu, kde právě jsme a kam chceme jít. Výzvy jako změny klimatu, migrační proudy, mezinárodní teroristické sítě, postupující technologické a digitální inovace spolu se všemi příležitostmi a hrozbami, otázky změn životního stylu, hluboké demografické změny ve všech evropských zemích a důsledky dvou desetiletí působícího *laissez-faire* nás zanechávají uprostřed víru událostí, příležitostí, výzev, potenciálních řešení a mála jistot. Ve středu toho všeho je Generace Evropa, která si dosud užívala poměrně snadného a nekomplikovaného života, která však nyní bude muset dorůst úkolům, aby mohla řešit tyto velké otázky a uvolnit cestu kontinentu, kterou nastoupí v příštích dekádách. Zkrátka: Euromajdan ukázal, že osud Evropy závisí na mladých. Ale o cestě, kterou půjdeme, se ještě nerozhodlo.

Kdo je tím nejvíc překvapen, je moje generace. Vyrůstali jsme uprostřed stability – relativní stability, která je náchylnější k tomu, aby se zhroutila mnohem spíše, než se předpokládalo – a právě nyní jsme si to začali uvědomovat. Vyrůstali jsme po pádu Berlínské zdi, s představou stále se rozšiřující Evropy. Pro nás politické nepokoje patřily minulosti a k jiným kontinentům, ne k Evropě. Přivykali jsme politickým krizím jen skrze televizi a později přes Internet. Zvykli jsme si na ekonomickou stabilitu, stabilní měny, spolehlivou infrastrukturu a na demokratický systém, na němž jsme mohli participovat, pokud jsme si to přáli. Očekávali jsme, že budeme mít přístup ke vzdělání, k příležitostem cestovat, pracovat a zakládat vlastní rodiny – pro nás budoucnost byla daná cesta, sledující pevně ustavené parametry, v nichž budeme moci rozvíjet své kariéry, osobní aspirace, přátelství, lásky a sny. Nejdůležitější byla víra v bezpečnost; ne fyzická bezpečnost coby nepřítomnost násilí nebo útoku (pro nás byla nereálná možnost že by k němu někde došlo), ale bezpečnost jako základní předpoklad všeho, co jsme dělali. Aniž jsme si to uvědomovali, vyrůstali jsme v generaci, která věří v jistoty, plánování kariér a finanční stabilitu jako nejvyšší cíle – to vše uprostřed spolehlivého, úplného a nezměnitelného systému.

Ukrajinská krize tento světonázor vystavila šoku zásadním způsobem. Především nám ukázala, že naše budoucnost bude záviset na událostech ve Východní Evropě stejně jako v jiných koutech světa. Mnozí mladí Evropané se soustředili na Západní Evropu a Spojené státy. Učili jsme se anglicky, francouzsky nebo španělsky, poslouchali americkou hudbu a dívali se na americkou televizi, programy Erasmu nás zavedly do Madridu, do Stockholmu, Paříže nebo Amsterdamu. Zdálo se být sázkou na jistotu předpokládat, že pouze Západ bude ovlivňovat náš svět. To, co se odehrálo na Ukrajině ukázalo, že to není pravda a poukázalo na velké výzvy, které přijdou v příštích letech a možná desetiletích z Východní Evropy a Ruska. Překvapilo nás to o to víc zvláště proto, že o Východní Evropě a Rusku toho víme málo či nic. To je šok, jemuž je vystaven náš dosavadní světový názor.

Nicméně důležitější je další skutečnost. Byli jsme překvapeni nejen revolucí a současně probíhající válkou v Evropě nebo náhlostí

následných událostí: co jsme nedokázali uvést do souladu s naším světonázorem, byla nestabilita systému, o kterém jsme věřili, že zůstane nezměněný po desetiletí. Ukrajinská krize nám ukázala, že demokracie, bezpečnost nejsou zaručená práva nebo jakýsi přirozený základ, ale že jsou vlastně citlivá, dokonce křehká, že jsou to výsady vyžadující ochranu a péči. To bylo zvláště překvapující, protože jsme očekávali, že systém žije a prosperuje bez naší účasti. Předpokládali jsme, že se můžeme bezpečně soustředit na naše osobní kariéry a osobní sny aniž bychom mysleli na širší sociální proudy a vývoj nebo byli součástí procesu hledání jejich řešení. Uvědomujeme si, že na pořadu jsou významnější otázky a že musíme být součástí diskusí a vývoje, k němuž dochází.

Jednou z oněch významných otázek, na níž musíme odpovědět, je budoucnost demokracie. Jak jsem již uvedl, demokracie je koncept, jemuž moje generace nevěnovala příliš pozornosti. Byli jsme si jistí, že většina z nás užívá dobro demokracie, nefascinovala nás jako naše rodiče a zejména naše prarodiče. Pro nás demokracie byla politika stran, debaty v televizi a málo změn bez ohledu na to, komu se odevzdal hlas. Skutečnost, že ve většině zemí mladí lidé chodí k volbám méně často než starší lidé, vypovídá o našich perspektivách demokracie. Po pravdě je tomu tak díky naší výchově v bezpečném a stabilním prostředí, jednoduše vylučujícím potřebu starat se o demokratické procesy a účastnit se jich. Pro nás myšlenky a inovace se sdílejí online a s přáteli, ne prostřednictvím klasických demokratických kanálů.

Janukovičův režim na Ukrajině poukázal na širší tendenci v Evropě. Můžeme to nazvat jako „návrat k silnému muži“. Zde jsme konfrontováni s lídrem, který je charismatický, cílevědomý, houževnatý a přehnaně maskulinní. V Turecku, v Rusku, v Itálii a Maďarsku, všude vidíme fascinaci, s jakou tyto typy působí na davy, což jim propůjčuje větší moc. Mají schopnost vysvětlovat složité problémy příliš zjednodušujícím způsobem, uplatňovat jeden a tentýž model řešení na různé a nesouvisející záležitosti a svalují vinu na druhé, na menšiny a na lidi žijící na okraji společnosti. Růst počtu těchto mužů moci ukazuje, že demokracie ve své nejzákladnější formě ztratila přitaž-

livost a poskytuje prostor těm, kdo vystihují, že slábne její podpora a využívají toho. Také mladí lidé jsou často fascinováni těmito novými lídry, kteří představují vítanou alternativu k obvyklé demokratické debatě a diskusi. Parlamentní volby do Evropské unie v květnu 2014 ukázaly na klesající zájem a důvěru ve stávající strany a jejich struktury. Byli to mladí lidé, kteří se shromáždili v extremistických stranách po celé Evropě a zajistili tak jejich vstup do parlamentu ve Štrasburku a v Bruselu.

Je jisté, že většina mladých Evropanů věří v demokracii a cení si rovnosti a liberálního systému, v němž se lze bez obav věnovat různým zájmům a mít různorodé vyhlídky do života. Nicméně mnozí z těchto mladých lidí ve zvýšené míře pochybují, že jejich osobní přínos někdo vyslyší a vezme ho vážně. Vzniká tak situace, za níž ti, kdo podporují demokracii, buď nevidí potřebu demokratického procesu účastnit se, nebo zůstávají frustrováni stranou. A ti, kteří považují za hlavní hodnotu vládu menšiny a jsou hnáni xenofobií a jinými obavami, využívají neexistující veřejné podpory pro uspokojování vlastních zájmů. Evropská demokracie se vmanévrovala do kouta a my musíme nalézt cestu ven.

Další důležitou otázkou, kterou ukázala Ukrajina dnešních dnů, je budoucnost národního státu. Anexe Krymu a probíhající boj mezi vládou v Kyjevě a v Moskvě se rychle vyvinula v konfrontaci mezi západními zeměmi a Ruskem nám připomíná časy, kdy impéria a národní státy sledovaly své vlastní zájmy rozšiřováním hranic, opatřovaly si zdroje a zajišťovaly si bezpečnost spíše hrozbami než spoluprací. To neodpovídá 21. století, jež je založeno na mezinárodním dialogu, nadnárodních institucích, mezikulturním obchodu a ekonomických vztazích. Závažnější otázkou tedy je, zda národní stát jako takový bude v budoucnu opět hrát důležitou roli, nebo bude i nadále ztrácet na významu. Na druhou tendenci ukazuje vývoj Evropské unie, kde od r. 1957 docházelo k omezování státní suverenity.

Většina historiků se shoduje v tom, že věk národního státu se započal kolem r. 1800 za napoleonských válek. Od té doby se národní stát stal prominentním činitelem v politice, v sociálních a kulturních záležitostech a při vytváření identity. Koncem 19. sto-

letí se politické záležitosti pokládaly za věc jednoho nebo několika národních států. Spolu s politickými procesy se redefinovaly záležitosti kulturní, sociální a vojenské, které proměnily národní identitu každého jedince v klíčový referenční vztah. Ve 20. století národní stát jako rozhodující hráč vedl k řadě katastrofických událostí a procesů, zdůrazňujících rozdíly mezi národy spíše než podobnosti a ostrakizující spíše než začleňující jednotlivce, kteří nebyli zajedno s národem a jeho standardy. Dvě světové války byly nejvýznamnějšími výsledky hrubého přehánění významu národní nadřazenosti, avšak problém národního státu jistě nezanikl rokem 1945. I dnes v provázaném světě s jeho propletenými trhy, ekonomickými a politickými spojenectvími, sociálními trendy pohybujícími se přes kontinenty bez ohledu na národní hranice, národní stát zůstal námi nejvíce akceptovanou strukturou a organizací.

Do určité míry je to pochopitelné, neboť národ byl středem naší politické aktivity a kulturní změny a dialogu. Zároveň je třeba také uvést, že národní stát jako takový ztratil některé ze svých funkcí v důsledku internacionalizace, globalizace a liberalizace. To platí zvláště v Evropské unii, v níž současných 28 členů jsou národními státy pouze na papíře, zatímco se dávno vzdaly základních výsad ve prospěch vyšší, evropské úrovně. Dnes obchod a proudění financí, výchova, kulturní aktivity, dokonce měny váží země EU dohromady do té míry, že národní stát je jen referenčním místem. Žádná vláda státu Evropské unie nemůže provést zásadní politickou reformu nebo změnu sama o sobě, neboť ekonomické a sociální otázky se projednávají na kontinentální úrovni. Každý pokus o návrat na čistě národní úroveň rozhodování o svých věcech by jednoduše už neuspěl. Žijeme tedy ve fascinujícím kontrastu, v němž většina z nás stále myslí v termínech národních hranic, zatímco naše realita je definována zvnějšku.

Tento vývoj je zcela pochopitelný. Po léta se znovu a znovu zdůrazňovalo, že národní stát není ničím víc než pouhý konstrukt, vytvořený a uplatněný specifickými zájmovými skupinami. V národním státu neexistuje nic inherentně přirozeného, ani neexistuje nějaký základní zákon, který by nedovoloval hledat odlišné způsoby vzájemného působení při řešení problémů v budoucnu. To si také

uvědomovali otcové a matky zakladatelé Evropského hospodářského společenství (předchůdce Evropské unie) a proč byl navržen model, který by překonával moc a často zhoubný vliv národního státu.

Jedním z největších úspěchů Evropské unie tak je ochota hledat postupy, které by mohly nahradit a nahradí národní stát a jeho způsoby fungování vztahů mezi státy. Díky Evropské unii je Evropa jediným kontinentem na naší planetě, který omezil roli národních zájmů, aby podpořil řešení problémů na mezinárodní úrovni. Evropa tím pokračuje v historickém trendu, který znamenal postupné vytváření stále větších a větších společenských komunit: rodiny, klanů, kmenů, měst, království a národů. V dějinách se systémy identifikace obvykle vyvíjely po delší dobu a zahrnovaly stále více lidí. Dalším zcela racionálním krokem se tak stává rozšíření vládních struktur na úroveň regionů a kontinentů.

To je právě důvod, proč se otázka role národního státu v 21. století stává základním zájmem Evropy. Příští léta ukážou, zda je možné, aby mezinárodní nebo nadnárodní společenství učinilo další krok a postoupilo do éry regionálních organizací, jež budou zajišťovat zájmy kulturně a společensky odlišných národů. To je obzvláště zřejmé, podíváme-li se na mladé Evropany. Moje generace vyrůstala majíc před očima evropský kontinent. Jisté je, že většina z nás se stále identifikuje s národním státem jako s domovem, zatímco se zveme Evropany a vážíme si svého evropanství. Růst našich sociálních sítí a cíle našich cest to potvrzují. Ukrajinská krize toto jen dále posiluje. Revoluce začala v souvislosti s otázkou, zda Ukrajina má nebo nemá podepsat dohody otevírající cestu k členství v Evropské unii. Dnešní občanský konflikt na Ukrajině, mezi těmi, kdo chtějí připojení k Evropské unii a těmi, kdo zdůrazňují národní identitu a úzké spojenectví s Ruskem, odhaluje větší rozpor naší doby: máme posilovat regionální a kontinentální organizaci, nebo máme lpět na našich národních a etických identitách? Odpovědět na tuto otázku není jednoduché, ale jistě bude pro naši dobu klíčová.

Jak vidíme, na řešení čeká řada problémů. Ať chceme nebo ne, moje generace při tom bude hrát podstatnou roli. Až dosud

jsem popisoval spíše temný obraz současného stavu Evropy. To je však jen jedna strana mince. A je skutečně třeba vidět tyto výzvy a otázky, které nesporně existují a jednoduše se nevytratí. Nicméně je třeba také poukázat na pozitivní trendy, jež ukážou cestu, kterou se budeme muset vydat. Jak jsem se již zmínil dříve, moje generace, Generace Evropa, je první, která žije jako generace Evropanů. Skutečně zažíváme propojenost našeho kontinentu a vyjadřujeme ji ve svých každodenních aktivitách. Mnozí z nás mají přátele v jiných zemích, vycestovali do jiných evropských států a jsou připraveni během svého života přesídlit do jiných měst. Angličtina se stala lingua franca, nejen online, ale při běžné konverzaci na universitách, při školních výletech nebo na dovolené v zahraničí. Sdílíme podobné zájmy, pokud jde o záležitosti přesahující náš národ a uvědomujeme si mezinárodní trendy. Internet je pro nás velmi důležitý, ale neomezuje naše kontakty s jinými mladými lidmi: žádná jiná generace necestovala tolik jako naše. Mnozí z nás mají univerzitní tituly, stále větší množství z nás dokonce ze zahraničí. Máme zkušenosti z různých oborů práce, jsme schopni se přizpůsobit novým situacím, jsme tvořiví a dynamičtí. Je zde všechn potenciál, ale postrádáme jednu důležitou věc: cíl. Co potřebujeme, je společná vize či vodítko, které by nám ukazovalo cestu, řídilo naše kroky, které by definovalo smysl. Ostatně to je to, co zoufale hledáme: smysl.

Na jedné straně zažíváme svět plný příležitostí a možností, milujeme svobodu cestování a možnost volby naší vlastní cesty životem. Na druhé straně široká paleta možností nás děsí, zastrašuje, bere nám odvalu. Je to zvláštní protiklad, s nímž se moje generace potýká – zdá se nám, že svobody, kterým se těšíme, nás ohrožují, protože nám chybí jasný směr. Je-li možné cokoli, je také snadné zvolit špatnou cestu, že? Sdílíme své názory s přáteli a s rodinou, online i offline. Přesto nevěříme, že náš hlas má nakonec skutečně význam. Naše možnosti a schopnosti řešit současně více úloh a přizpůsobit se jsou zároveň požehnáním i prokletím, protože nám chybí směr. Nyní se mnozí rozhodli ustoupit a čekat, soustředit se na soukromé záležitosti a nechávat na ostatních, aby řešili zásadní otázky. I když jsme schopni přispět cennými názory a myšlenkami, váháme je vy-

slovit. Jakkoli jsou tyto nevyslovené nápady brilantní, jsou k ničemu a představují spíše mrhání našimi silami.

Klíčem k budoucnosti Evropy je uvolnit potenciál mé generace, Generace Evropa. To přesahuje pouhou rétoriku, ale je to skutečně pravdivé. Za deset či dvacet let povedeme Evropu k lepšímu či k horšímu. Je zapotřebí dvou věcí: moje generace musí vystoupit a předvést svůj potenciál, naše myšlenky a vize, účastnit se veřejných diskusí, politických aktivit, společenských hnutí a kulturních událostí a obohacovat je. Je však také zapotřebí, aby nám starší generace poskytly prostor k rozvinutí našich schopností a umožnily nám jít vlastní cestou. Jsme jiní než naši rodiče a my sami stejně jako každý druhý to potřebuje vidět a přijmout. Naše životy budou jiné, stejně jako realita a společnosti, které utváříme a v nichž žijeme. Starořecký filosof Herakleitos popsal život příznačně jako „panta rei“, vše proudí. Nikdy to neplatilo víc než nyní. Pokud to všichni přijmeme, budeme připraveni chopit se nových myšlenek a vytvořit Evropu, která získá svou sílu z rozmanitosti a rozdílnosti.

Evropa dvacátého prvního století: revoluce v běhu?

Petr Placák

My, lid československý, prohlašujeme, že jsme pevně rozhodnuti vybudovat svůj osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu.

Československý stát je lidově demokratická republika.

Lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě.

Tato úvodní slova komunistické ústavy 9. května z roku 1948 vypadají na první pohled jako běžná demokratická fráze, která se – vynecháme-li poněkud nabubřelý jazyk – nijak zásadně neliší od preambule ústavy České republiky či jiného demokratického státu. Termín *demokracie* spojujeme se systémem a hodnotami svobodné, otevřené společnosti. Zde je ovšem použit k vymezení režimu, který znamenal krajní znevlnění lidského individua i samotné společnosti. Jak je to možné?

První odpověď, která se nabízí, je, že to je obvyklý zastírací manévr totality, která za hezkými slovy skrývá zločinnou podstatu. Jenže ono to není tak jednoduché. K odpovědi na tuto otázku se musíme vrátit do 18. století. Dogma *svrchovanosti lidu*, jak jej na základě myšlenek filosofů osvícenství vytyčila Francouzská revoluce, není zdaleka tak neproblematické, jak se na první pohled může jevit.

Rousseauova racionálně vypadající představa, že neexistuje nic, co by stálo nad rozumem a vůlí člověka, které jediné mohou zajistit skutečné zájmy člověka a jeho svobodu, domyšlena do extrému a uvedena v život, byla přímou cestou k rozvrácení zákonů a institucí, které svobodu člověka nepotlačují, ale naopak ji zajišťují. Když v roce 1791 Babeuf prohlásil, že všeobecné, přímé a rovné hlasovací právo znamená právo lidu vetovat rozhodnutí parlamentu, ukázal cestu – v logice věci – k vládě nerozumnosti. Podle něj každé veřejné shromáždění lidu je svrchované a má zákonodárnou moc, protože *svrchovaný lid* může kdykoliv měnit „své“ zákony.

To je fašistický ideál. Podle italského teoretika fašismu Giovanniho Gentileho „pravá absolutní demokracie není ta, jejímž cílem je omezený stát, ale ta, která se snaží, aby stát, který se tvoří v samém srdci jednotlivce, byl bez omezení, a tím propůjčuje vůli jednotlivce absolutně univerzální sílu zákona.“ Domyšlením principů osvícen-

ství se absolutní svrchovaná vůle v rukách revolucionářů změnila v absolutní zvůli. Francouzská revoluce, která měla ztělesnit RATIO francouzských osvícenců, byla ve skutečnosti IRATIO, které získalo mesianistický charakter a změnilo se v děsivou noční můru:

Přesvědčení, že materialistické či biologické principy jsou silnějším základem pro morálku, než princip duchovní podstaty člověka, názor, že veškeré zlo je dílem špatných institucí a špatného systému, doslovně chápané a v této podobě, s veškerou vážností vztahované k realitě, bylo nejen zcela imaginární (pokud chápeme člověka jako člověka, a ne jako zvíře či věc, jsou přirozenost a morálka či spravedlnost zcela odlišné, na sobě nezávislé kategorie – a tedy i na „mechanicky“ pojímané obecné vůli), ale vedla k extrémnímu znevolenění jedince i celé společnosti. Když osvícenec Morelly viděl záruku mravnosti v jakémsi společenském mechanismu – „báječném automatickém stroji“, jako kdyby zahlédl mechanismus „nápravy“ člověka z Kafkovi povídky *Kárný tábor*.

Snaha revolucionářů, aby se společnost pro své dobro podřídila racionálním zásadám filosofů 18. století, byla stejně iracionální jako zločinná – násilná a destrukční. Místo aby revolucionáři chápali člověka takového, jaký je, s veškerými jeho klady a zápory, přednostmi i nedostatky, chtěli z něj násilím udělat dokonalou a ctnostnou bytost. K tomu účelu byla třeba aktivizovat masy ne jako demokratického činitele, který brání neomezené moci, moc rozděluje a vystavuje ji kontrole, zajišťuje vyváženost moci, pluralitu moci a odvolatelnost moci, ale naopak jako sílu aktivizující se pomocí kolektivních emocí, která ve svém důsledku ničím neomezenou moc naopak násobí. „Čím extrémnější budou formy vlády lidu, čím demokratičtější bude tento proces, tím více si můžeme být jisti jednomyslností,“ tvrdil Rousseau. Od tohoto tvrzení vede přímá cesta k totalitním hnutím moderní doby.

Mobilizace mas v rámci chiliastické vize *lepšího příštího* nebyla v totalitním pojetí pouhým nástrojem populismu, demagogie či propagandy, s jehož pomocí se chtěla organizovaná banda lupičů a vrahů, prezentující se jako ochránkyně zájmů *lidu* a mluvčí *národa*, dostat k moci, ale byla esencí totalitních hnutí, která skrze ni sama

sebe potvrzovala, čerpala z ní svou sílu (a taky *moudrost*: „Opravdovými hrdiny jsou masy, kdežto my býváme často až směšně naivní. Kdybychom to nepochopili, nemohli bychom získat ani sebemenší znalosti o věcech,“ prohlásil Velký kormidelník Mao) a získávala s její pomocí svou společenskou, politickou a ideologickou legitimitu.

Dobře míněné zásady osvícenců, uvedené do praxe, ve skutečnosti pomohly naplnit fašistický ideál: nejsou to instituce, parlament či právní stát, které udržují rovnováhu ve společnosti, ale ničím a nikým (ústavou, tradicí, kulturou etc.) neomezená vůle mas, kterou dokáže nejlépe naplnit *Výbor pro veřejné blaho*, krátce *Zákonodárce*, *Učitel*, *Otec*, tedy *Führer (Vožd') národa a vlasti*, který je ztělesněním *jednoty lidu a národa* a prosazuje *vůli lidu* či *vůli národa*, přímo, nezprostředkovaně. Fašistický vůdce je nejčistší výron *lidovlády*, na rozdíl od elitářských institucí, jako je parlament, který reprezentuje partikulární, egoistické, třídní etc., tedy protilidové zájmy.

Toto přímé splynutí vlády, zastoupené vůdcem, lidu demonstroval Hitler. Veřejné mítinky, kdy se jeho hysterická osobnost vcítovala do nálad shromážděného davu, dokázala na ně bezprostředně reagovat a zpětně je manipulovat, tyto chvíle, kdy vůdce splyne s lidem a bezprostředně „tvoří dějiny“ bez ohledu na zákony či instituce, by se daly označit za *absolutní demokracii*, která za potlesku euforicky naladěných lidových mas přejde z horizontální roviny v rovinu vertikální a z původně politického mítinku se stane náboženským obřadem – „bohoslužbou“, kdy se dav dosud atomizovaných lidí spojí v jedno nerozlišitelné „osudové“ společenství. Fašistická *lidovláda* se naplnila jako pseudonáboženský lidový kult. Robespierre by byl nadšený. Rousseau věřil, že se nad *Revolucí* vznáší *Prozřetelnost*, Hitler viděl *Prozřetelnost* vznášet se nad nacistickou revolucí a komunisté vzývali *ducha dějin*, coby hybatele všech věcí, včetně vražd a loupeží.

Lenin měl tedy ve výše uvedeném smyslu pravdu, když mluvil o tom, že revoluční diktatura proletariátu a chudých rolníků bude „tisíckrát demokratičtější než ta nejdemokratičtější parlamentní republika“. Mussolini definoval fašismus jako „organizovanou, sou-

středěnou, autoritářskou demokracii postavenou na národním základě“ a Hitler ve svém dlouhém projevu v Říšském sněmu 30. června 1934 prohlásil: „Bude vždy prvořadým úkolem národně socialistické vlády znovu a znovu zjišťovat, nakolik vláda zastupuje vůli národa. A v tomto smyslu jsme my ‚divoši‘ skutečně lepšími demokraty.“ Už Babeuf a jeho přívrženci se označovali za *demokraty par excellence* a Buonarroti, jeden z jejích vůdčích myslitelů a aktérů revoluce, potomek slavného italského sochaře, rozlišoval mezi *předrevolučním* a *revolučním* pojetím demokracie. Tuzemští komunisté léta Páně 1946 mluvili o *demokracii měšťácké*, *demokracii lidové* a *demokracii sovětské*, přičemž ta poslední byla ta *pravá* demokracie, ve které měly být s definitivní platností odstraněny všechny sociální skupiny, která by mohly zpochybnit či ohrozit vládu lidu označovanou za diktaturu proletariátu, jejíž základní mobilizační emocií byla nenávisť k liberálnímu řádu a jeho institucím.

Evropa extremistů

Sedmdesát let po konci druhé světové války a čtvrt století po pádu železné opony, kdy dávno vyprchala euforie po opětném sjednocení Evropy, z jakéhosi zvráceného pocitu, že Evropa žije už příliš dlouho v míru, opět sílí iracionální nenávisť proti liberální demokracii a znovu ožívají různé mesianistické tendence.

Ve volbách do Evropského parlamentu na jaře loňského roku výrazně posílili radikálové, euroskeptické či vyloženě protiunijní strany. Krajně pravicová *Národní fronta* Marine Le Penové ve Francii, britská *Strana nezávislosti Spojeného království* (UKIP), jejímž hlavním a podle zlých jazyků zároveň i jediným programovým bodem je právě vystoupení Británie z EU, a xenofobní *Dánská lidová strana* volby dokonce vyhrály a šéfka francouzské *Národní fronty* Marine Le Penová následně vyhlásila alianci s dalšími protiunijními a krajně pravicovými stranami, které se dostaly do EP.

Vedle výše uvedených stran posílila i nizozemská protipřistěhovalecká *Svobodná strana* Geerta Wilderse a ve Finsku euroskeptická a populistická strana *Finové* (dříve *Praví Finové*). Na severu posílili rovněž postneonacističtí a antiimigrantští *Švédští demokraté*. Volební úspěch

dosáhl i řecký neonacistický *Zlatý úsvit*, podobně jako nacionalistická *Nová aliance* v Lotyšsku. I když rakouští *Svobodní* po smrti svého „charismatického“ vůdce Haidera ztratili poněkud na síle, doplnilo je nové protievropské seskupení vedené miliardářem Frankem Stronachem. Německá populistická strana *Alternativa pro Německo*, která ve volbách rovněž uspěla, chce, aby státy jižní Evropy vystoupily z eurozóny, protože Němci na ně doplácí. Recept k nápravě je jednoduchý, stejně jako byl po první světové válce: obnovit v Evropě hranice.

Noviny, komentující výsledky voleb, psaly o tom, že občané Evropské unie mají dost současné správy věcí veřejných z Bruselu a chtějí změnu. Protievropské strany ale bodovaly spíše na domácích problémech, které jen šikovně podsouvají Evropské unii: Brusel může za britské vysoké daně a tamní rozbujelou byrokracii, euro způsobilo ekonomické problémy Francie a schengenský prostor zhoršení bezpečnosti situace v Dánsku, ačkoli to byli sami Dánové, kdo léta profitovali na přílivu levné pracovní síly z třetího světa.

Je zřejmé, že ve starých členských zemích, jako je právě Británie, Francie nebo Dánsko, kde existují velké muslimské menšiny, mohly v době ekonomické stagnace získávat popularitu na xenofobii profitující strany, které z poklesu životního standardu či ztráty zaměstnání viní imigraci stejně jako pracovníky z nových členských zemí, a útočí na princip volného pohybu zboží, kapitálu, služeb a pracovních sil, na kterém je Evropská unie založena. Přitom ovšem evropské země a společnosti, které prošly skutečnou krizí, Irsko, Španělsko, Portugalsko a do jisté míry i Itálie volily proevropské strany (Řecko je specifický případ: drastické škrty, které si vymínila Unie za pomoc řecké ekonomice a tamním financím, byly příliš čerstvé a příliš bolavé na to, aby Řekové dokázali ocenit ozdravný řez, který zemi zachránil před bankrotem). Iracionalitu protiunijní politiky, která údajně bere lidem práci, například ukázaly německé ekonomické analýzy, podle kterých Německo na vstupu zemí střední a východní Evropy do EU vydělalo.

Jestliže posílení extremistů ve starých členských zemích EU může-
me považovat za směs populismu a léta neřešených či obcházených
problémů, které mohou být reálné – a problém soužití muslimské

komunity s většinovou společností k nim bezpochyby patří, skepse, jaká se projevila vůči Unii v nových členských zemích je naprosto iracionální. Ve státech bývalé východní Evropy vedle volby protievropských stran (maďarský extremistický a antisemitský *Jobbik*, v Česku tradičně protievropští komunisté, kteří se dlouhodobě drží na třetí příčce popularity a které nejnověji doplnila populistická strana *Úsvit* Tomio Okamury, snažící se profilovat tematizováním problémů s přistěhovalectvím) se jednalo především o účast, respektive neúčast voličů na volbách do EP. V Polsku přišlo k volebním urnám 23% oprávněných voličů, ve Slovinsku 21%, v Rumunsku 32%, v Maďarsku 29%, v Česku pouze 18% a na Slovensku dokonce jen 13% voličů, ačkoli Slovensko prodělalo po vstupu do EU a přijetí eura ohromný ekonomický a povšechně civilizační skok, což platí pro všechny nové členské země střední a východní Evropy, ať se jedná o investice do ekonomiky, evropské peníze do výstavby infrastruktury, vzrůst exportu nebo posílení právní a podnikatelské jistoty.

Společnost bývalé komunistické východní Evropy, z minulosti uvyklá na to, že vše za ni někdo řeší shora, na kterého se pak nadává, je otrávená či přímo našťavaná na Evropskou unii, jako kdyby to byl Brusel, kdo může za to, jaké lídry si občané zemí střední a východní Evropy po dvě desetiletí doma volili. A díky vlastnímu selhání je pak nutno hledat mesiáše, který všechny problémy za nás jednou provždy vyřeší. V Česku se tohoto mesianistického aspektu, na který jakoby snad lety unavení komunisté rezignovali, ujalo hnutí ANO Andreje Babiše, který hlásá, že vše, co tu bylo před ním, bylo zvrácené a špatné, a je to jedině on, kdo dokáže zemi zabředlou v bahně korupce zachránit. V malém Lucembursku, stejně jako v Belgii, na žádného mesiáše nečekají, ale starají se o věci, které se jich dotýkají – ví, že EU oběma nevelkým zemím poskytuje komfort a bezpečí, jaké nikdy předtím ve svých dějinách neměly. V obou zemích přišlo volit do EP 90% občanů.

Maďarský guláš

Nejdále zatím v této samospasitelné politice došlo Maďarsko premiéra Viktora Orbána. Bezmála padesátiprocentní úspěch jeho

strany v parlamentních volbách v dubnu 2014, navíc po druhé za sebou (před čtyřmi roky získala Orbánova strana Fidesz dokonce 53% hlasů), o kterém sní i český Babiš, je v mírové a demokratické Evropě naprosto unikátní výsledek.

Zdálo se být v logice věci, že po pádu komunismu v roce 1989 bude Maďarsko nadále hrát roli nejvyspělejší střeoevropské země. Stejně jako Trianon odsoudil Maďarsko k nacionalismu a k pravicové diktatuře, v rámci východního bloku liberální gulášový komunismus Jánose Kádára 70. a 80. let zapříčinil to, že zemi po pádu starého režimu na dlouhou dobu ovládli postkomunisté (Maďarsko je jediná postkomunistická země mimo bývalý Sovětský svaz, kde si menšina lidí, 48%, myslí, že vývoj po roce 1989 byla změna k lepšímu). Když pak přišlo období stagnace, pocit dějinné křivdy se v zemi obnovil s plnou silou. Toto maďarské trauma je základ Orbánovy popularity a jeho volebního úspěchu, když socialisty obvinil – podobně jako v Česku Babiš pravici, že rozkradli podniky nebo je zašantročili nadnárodními firmám a zemi přivedli zgrunt.

Orbán, opíraje se v parlamentu o ústavní většinu, zavedl v zemi jakýsi softputinovský režim, který je kritický k liberálnímu Západu, omezuje některé svobody a snaží se účelově oživovat domácí tradice. K tomu patří i snaha vytlačit ze země některé nadnárodní korporace a „maďarizovat“ ekonomiku. Na jednom z předvolebních mítinků Orbán mimo jiné prohlásil: „Za poslední roky jsme světu dokázali, že jsme národem silných a statečných. Postavili jsme se proti našim protivníkům: světu financí, imperiálnímu kapitalismu... Mějme na paměti: nikdo kromě nás samotných si nepřeje, abychom se stali silnou a úspěšnou zemí.“

Co na první pohled vypadá poněkud paranoicky, je ve skutečnosti směs různých spasitelských národních a sociálních teorií z doby mezi dvěma světovými válkami, oživaných ovšem v době hlubokého míru a s dobou po 1. sv. válce nesrovnatelné prosperity. Protizápadní a protiliberální kritika, jíž je Orbánovo „maďarské poselství“ součástí, obchází jako ono Marxovo strašidlo Evropu v nesořodé směsi levičáckých i pravičáckých vizí. Orbán loni na letní universitě v rumunském městě Băile Tușnad vyhlásil konec období

vlády „liberálního světového názoru před rokem 2008“, tedy před začátkem finanční krize. Podle něj prý nastala doba, kdy „probíhá závod o vynalezení takového způsobu zorganizování určitého společenství nebo takového státu, který bude nejlépe schopný udělat ten který národ, to které společenství mezinárodně konkurenceschopným“. Je třeba skoncovat s liberálními principy a metodami organizace společnosti a vůbec s liberálním chápáním společnosti budovat stát, který vychází z národních zájmů. Podle Orbána demokracie nemusí být nutně liberální. „To, že něco není liberální, ještě neznamená, že to není demokracie,“ tvrdí maďarský premiér. Ano, to si myslí například také Putin, jehož přívrženci rádi označují současný kremelský režim za *autoritativní demokracii*.

Jakou *demokracii* má ale na mysli maďarský premiér? Z jeho poněkud zmateného výkladu to není zřejmé. Naštěstí nám Orbán své *ideální demokracie* vyjmenoval – Singapur, Čína, Indie, Rusko nebo Turecko jsou podle něj země, které jeho představám *demokracie* odpovídají nejlépe: „Nejsou západní, nejsou liberální, nejsou to liberální demokracie, ba možná ani demokracie, a přesto činí národy úspěšnými – v mezinárodních analýzách dnes září hvězdy.“

Svým kanonickým výčtem „úspěšných demokracií“, které „možná ani demokracemi nejsou“, ovšem Orbán dojem myšlenkového zmatku, který vyvolal v posluchači svou „kritikou liberalismu“, jen dále umocnil. Orbán spojil dohromady země, jejichž systémy jsou sice naprosto rozdílné, ale přesto mají jedno společné: všechny uvedené státy prosperují ne navzdory liberalismu, ale naopak díky němu. Jejich prosperita, ať už skutečná (Indie) či jen relativní (Rusko), není důsledkem jejich národní uzavřenosti, ale naopak – je založena na napojení domácí ekonomiky na světový trh, ať už jde o dosud plně nerozvinuté společnosti nízkých nákladů a příjmů nebo o uvolnění dosud uzavřených, rigidních politických, respektive ekonomických systémů.

Problémem Orbánových „ideálních“ zemí není liberalismus, ale naopak jeho nedostatek, jmenovitě pokud jde o Rusko a o Čínu. Prosperita, kterou zemím přináší liberální ekonomika, nemůže dlouhodobě fungovat v uzavřeném politickém systému, který Čína velmi

opatrně pootevřít (snad), zatímco Rusko jej (zřejmě) krok za krokem opět uzavírá. Obrovské vnitřní problémy, které nedokáže řešit centrální rozhodování, budou v obou zemích narůstat geometrickou řadou. Čínský systém by se dal označit za jeden veliký útěk před problémy dopředu, který ovšem nemůže tamní ekonomika ani společnost dlouhodobě ustát. Co se pak týká technologicky i jinak stále více zaostávajícího Ruska (snad kromě zbraňových systémů), které je závislé na vývozu a cenách surovin, jeho zařazení Orbánem mezi bájné prosperující spíše autokracie než demokracie, je úplně fantasmagorické. To je ovšem cesta, kterou pro Maďarsko vytyčil jeho současný premiér. Ten po vzoru Putinovského Ruska ve svém projevu neváhal zaútočit na občanské organizace, které jsou podle něj placeny ze zahraničí (!).

Orbánova vláda má pochopitelně daleko k současnému kremelskému režimu. I když má vláda pod palcem veřejnoprávní média, v zemi se nevráždí vůči režimu kritičtí novináři a opoziční lídři a Budapešť se rovněž nechystá obsadit jižní Slovensko nebo Sedmihradsko, aby „hájilo“ „zájmy“ tamních Maďarů. Vedle hospodářských úspěchů, jako je snížení nezaměstnanosti, či hospodářského populismu, jako bylo skokové snížení cen energií před volbami, Orbán ovšem politicky využívá podobné rozpoložení, jaké cítí mnozí Rusové po rozpadu Sovětského svazu: jsme sami, svět nám škodolibě hází klacky pod nohy, universální hodnoty používají jen ti, co nám nepřejí, proti nám, co si sami nevybojujeme, to nebude. Maďarská léčba Orbánem je zaručená cesta k všestranné národní stagnaci.

Kremelská internacionála

Politici, kteří mají „pochopení“ pro postkomunistickou Čínu, která mimo jiné využívá dětskou otrockou práci, mají slabost i pro Putinovo Rusko, která je ovšem po všech stránkách nemocnou zemí politicky, ekonomicky i kulturně. Nereflektovaná sovětská minulost, která byla zločinná jak vně, tak dovnitř Ruska, leží na ruské společnosti jako olověný příkrov. Problém Ruska, stejně jako hrozbou míru v Evropě, není ani tak putinovská kremelská klika, ale samotná ruská společnost – po „prohrané“ studené válce podobně xenofobní, uraže-

ná, cítící se podvedená, náchylná k propagandě vlády, která se bude snažit svést zhoršení ekonomické situace na vnějšího i vnitřního nepřítel. Přesně tak tomu bylo v Itálii a Německu po první světové válce a v Československu po světové válce v pořadí druhé. To je smrtelně nebezpečné.

Antiliberalní síly, zleva i zprava, napříč Evropou ovšem vzhlíží k novému mesiáši na východě, který je – v rámci své imperiální politiky, usilující o Evropu slabou a rozdělenou – neváhá podporovat, ať už jde o krajní pravici Marie LePenové ve Francii, nebo krajní levicu v Řecku a spolu s ní i neonacisty ze *Zlatého úsvitu*. Všechna tato protievropská či antisystémová hnutí jsou pro Moskvu košer v jejím tažení proti jednotné a silné Evropě. Schválit frašku, při níž 97 procent obyvatel Krymu po vojenské anexi poloostrova Moskvou hlasovalo pro připojení k Rusku, přijali němečtí pravicoví populisté spolu s levičáky ze strany *Die Linke*.

S tím se pojí i letitá antiamerická zášť, v jejímž pozadí stojí tradiční antikapitalismus, stejně jako antisemitismus, doplněné o obecnou lidskou vlastnost nenávidějící vše silné a úspěšné. Lidovou aversi, ve které Washington coby původce všeho zla převzal staletou roli Říma, pak doplňuje armáda evropských intelektuálů, kteří Americe neustále nasazují parohy ideologické velmoci, která svým mesiášským komplexem ohrožuje celý svět. Postosvícenská Evropa sice sama sebe vidí jako racionální, pokrokovou, na vědě založenou společnost, ale bylo to pokaždé její lůno, ve kterém se zrodila strašlivá totalitární hnutí a dvě apokalyptické války minulého století, a byly to právě USA, které třikrát po sobě pomohly Evropu vytáhnout z její vlastní, na fanatismu a mesiášství uvařené bryndy, aniž by v Evropě měly – narozdíl od Ruska – nějaké velmocenské neřku-li imperialistické zájmy: národní zájem Ameriky je silná a jednotná Evropa, která pomůže zajistit bezpečnost a ekonomickou sílu západního světa v obrovské konkurenci 21. století, což je zájem ryze pragmatický, racionální, chceme-li pokrokový.

A nejde jen o Ameriku ale o Evropu jako takovou, jejíž elity jsou zasaženy jakýmsi druhem sebenenávisti, která zpochybňuje evropské kulturní dědictví a obhajuje vše, co stojí mimo ně, ač důstojnost

člověka a zajištění jeho práv, včetně zajištění sociálního, nedosahují nikde na světě úroveň, jakou dosahují v západní společnosti.

Výše uvedené, radost z neúspěchu, či zadostiučinění z podpory kazisvětům, se projevuje i v obecné rovině. Zatímco v národních volbách volí lidé více rozumem, taktizují a snaží se vybrat „menší zlo“, vyvažují různé síly, ve volbách do Evropského parlamentu se nijak „nežínýrují“ a volí prostě toho, kdo jim je sympatický, nebo toho, kdo to těm „nahore“ ukáže. Co by bylo, kdyby místo recese Evropa zažila skutečnou hospodářskou krizi, nebo kdyby díky vypuknutí rozsáhlejšího válečného konfliktu v Africe nebo na východě Evropy zaplavily kontinent miliony běženců?

„Dějiny posledních sto padesáti let se jeví jako systematická příprava na prudkou srážku empirické a liberální demokracie s demokracií totalitní a mesianistickou. Tato srážka je podstatou krize dnešního světa,“ napsal před více jak půl stoletím profesor moderních dějin na Hebrejské universitě v Jeruzalémě Jacob Talmon. Jeho slova nabývají na aktuálnosti právě dnes. Mesianistická demokracie ovládá ruskou společnost a napadá staré i nové liberální demokracie napříč celou Evropou. Kontrolovaná vláda hodnot a vyvažování zájmů je napadána ničím nekontrolovanou vládou emocí a zvůle. V některých zemích sehnala už zfanatizovanou většinu.

Evropská unie, jedinečný projekt evropské sounáležitosti a spolupráce, který se zrodil z meziválečné zkušenosti rivality národních států a následné válečné apokalypsy, může v 21. století přežít jen jako politicky a ekonomicky jednotný prostor, založený na konkurenci, iniciativě a spolupráci lidí sdílejících společné kulturní dědictví anticko-židovsko-křesťanského světa, z kterého vzešla idea občanských a lidských práv, která jsou universální.

Nový regionalizmus: politický princíp alebo filozofická perspektíva

Peter Kampits

Najskôr by som sa chcel čo najsrdečnejšie poďakovať, že ako zástupca trochu exotického odboru, filozofie, som dostal príležitosť vyjadriť sa k téme, ktorá sa na prvý pohľad zdá byť doménou politológov, právnikov, vedcov z oblasti spoločenských vied, historikov, ale aj politikov. Prirodzene, mám trochu podozrenie, že filozof tu vystupuje skôr v druhej úlohe či úlohe štatistu vo vzťahu k expertovi, lebo ako špecialista na všeobecnosť, teda bez kompetencie v špeciálnych otázkach, sa odváži vyjadriť tam, kde by poprípade odborník mohol stratiť svoju reputáciu.

Keď hovoríme o regionalizme ako politickom a zároveň aj filozofickom probléme, akoby išlo o vzájomné nie primerané prelínanie dvoch rovín alebo dimenzií. Regionalizmus, ktorého požiadavka je v posledných desaťročiach neprepočuteľná v celej Európe, javí sa na prvý pohľad ako politický, štátoprávny a medzinárodnoprávny, kultúrny, ideologický, snáď aj nacionalistický problém, ktorého sa filozofia dotýka nanajvýš okrajovo.

Lenže: kultúrny a politický plán súčasných regionalistických hnutí sa opiera o principiálny prúd, ktorý sa dotýka tiež filozofie, a možno ho označiť za rozchod s unifikáciou takmer centralistického základného prúdu rozumu, ktorý má tendenciu odstraňovať rozdiely a tendencie k totalite.

Aby sme to sformulovali jednoduchšie: regionalizmus, často skôr pejoratívne označovaný za „povstanie vidieka“, kulminuje v tom, že trvá na práve byť iný. Takisto filozofia stále odhodlanejšie obhajuje právo na inakosť, na rozdielnosť, na pluralitu, pričom opúšťa veľké podriaďujúce sa a totalitné systémy myslenia. Práve preto sa ako obzvlášť lákavé javí dať obe dimenzie alebo perspektívy do súvislosti bez toho, aby sa presadili aj kauzálne spojenia.

Najprv sa odporúča pojem regionalizmu chápať diferencovane.

Právne aspekty, ako ich v Rakúsku opisuje W. Lang, nechám zatiaľ bokom:

Pri pozorovaní súčasnej európskej situácie možno spolu s nemeckým filozofom Hermannom Lübbem rozpoznať nasledovné:

Regionalizmus ako kultúrne a politické hnutie treba skôr chápať ako reakciu na špecifickú výzvu modernej civilizácie, ktorej homo-

genizácia a planetizácia (Coca-Cola a McDonald's od Japonska až po Ohňovú zem), rovnako ako jej zrýchlenie a dynamika, presahujú a menia podmienky nášho ľudského sveta. To, čo Lübbe nazýva „stratou dôvery v kultúru“, je nepochybne koreňom kompenzujúceho diania, ktoré hľadá vlastnú identitu v známych, dôverných súvislostiach, vzťahujúcich sa na pôvod. Pojem vlasti, ktorý bol v neposlednom rade kvôli fašizmu a nacionalizmu dlhý čas chápaný negatívne, zažíva v súčasnosti nevídanú renesanciu aj v tradične progresívnych alebo „ľavicových“ kruhoch.

Táto mnohohrstvová a v žiadnom prípade nie jednorozmerná tendencia odmietnutia univerzalistických, totalizačných, centralistických unifikácií však vôbec nezodpovedá tým „neduhom moderny“ (P. Berger), ktoré boli medzičasom dostatočne charakterizované na najrozličnejších úrovniach. Vo svojej podstate odkazuje aj na to, že potenciál protestu našej spoločnosti ako takej chápe snahy erupčívneho „veľkého odmietania“ z roku 1968 (Herbert Marcuse) diferencovanejšie a komplexnejšie. Aj bez toho, že by sme chceli unáhľene lokalizovať prúdy vynárajúce sa „v duchu času“ a potom znovu miznúce: návrat do prehľadného sveta ľudí ako možného identifikačného poľa nie je len reakciou bezmocnosti, vágnou a neurčitou formou nesúhlasu alebo rezignácie, ale aktívnou a afirmatívnou formou konania, ktorá je v neposlednom rade ovplyvnená túžbou po inakosti. Tým ale naráža na prúd, ktorý formuje filozofiu pod ligotavým menom postmoderna, zdôrazňujúci inakosť, nezhodu, pluralitu a rozmanitosť.

Túžbu po práve môcť alebo smieť byť iným možno zachytiť ako základný topos regionalizmu, a tým, takpovediac, zjednocujúce puto medzi politickou a filozofickou požiadavkou. Pritom rozličnosti, ambivalencie, dokonca ani protirečenia by nás nemali mýliť v tom, že pri regionalizme v skutočnosti stojíme pred jedným z významných politických problémov.

Chcel by som túto problematiku znázorniť v niekoľkých krokoch:

Po prvé: ako skicu mnohohrstvových štruktúr regionalizmu ako kultúrneho a politického hnutia;

- Po druhé:* integráciu tohto hnutia do principiálnej duchovno-kultúrnej zmeny paradigmy alebo zmeny perspektívy, ktorá zahŕňa aj často spomínanú „zmenu hodnôt“;
- Po tretie:* z toho vyplývajúce perspektívy, ktoré sa týkajú jednak kultúrno-duchovného, ale aj reálno-politického charakteru regionalizmu.

Zmeny, ktoré v posledných rokoch našu spoločnosť ovplyvnili, majú viac ako len periférny a náhodný charakter. Popri už dlhšie citeľnej civilizačnej kríze, ktorá sa rovnako prejavuje v ekologickej, sociálnej a ekonomickej oblasti, ako aj v tom, čo sa označuje za krízu hodnôt, krízu psychiky alebo krízu orientácie, sme v súčasnosti svedkami zásadnej revolučnej zmeny: kolaps marxisticko-komunistických politických a spoločenských systémov v strednej a východnej Európe korešponduje s krízou západných demokratických systémov, ktorá subtilnejšie a možno menej očividne naznačuje zásadný druh historickej zmeny. Treba sa rozlúčiť so známymi vzormi, ktoré určovali naše myslenie a správanie od doby osvietenstva, pričom, ako to sformuloval nemecký filozof Odo Marquard, tento rozchod možno označiť za „princiálny“.

Najprv o regionalizme:

Vychádzajúc z pozorovania narastajúcej snahy regionalistických hnutí v celej Európe – od Galijčanov v Španielsku cez Bretóncov a Walesanov, Friaulčanov a Sardínčanov alebo Korzičanov – regionalizmus sa javí ako mnohovrstvový problém:

Ako hnutie vzťahujúce sa na územie – kooperácie nesuverénnych územných združení prekračujúcich štátne hranice, ktoré kajú komplementárne, možno aj konkurenčne voči národnoštátnym kooperáciám. Príkladom toho sú regióny Arge-Alp, Arge-Alp-Adria, alebo tie v dunajskom priestore, ktoré motivujú menšie regionálne jednotky k medzištátnej spolupráci a spájajú ich.

Hnutie politického osamostatnenia historicko-etnických skupín obyvateľstva, ktoré sa vzťahuje na územia, hľadajúce samostatnosť a autonómiu vo viac-menej centralistickom štátnom útvare. Príkladom toho sú južní Tiroľčania v Taliansku, Slovinci v Rakúsku, Katalánci v Španielsku a mnohí iní.

V extrémnom prípade sa to môže vystupňovať až po separatizmus a boj o odtrhnutie menších od národného štátu. Môžeme uviesť Baskov, Korzičanov, ale aj Chorvátov a Bosniakov.

V menej krikľavých prípadoch to môže viesť k požiadavke väčšieho federalizmu v extrémne centralistických štátnych útvaroch, pričom sa nespochybňuje vzťah príslušnosti k štátu. Príkladmi toho sú osamostatnenie švajčiarskeho regiónu Jura, ďalej Valle d' Aosta v Taliansku a možno aj dokonca celé severné Taliansko (Liga Nord) alebo Československo.

Etnicky a historicky motivované príbuzenské vzťahy môžu vyvolať cezhraničné kooperácie bez toho, že by vyústili nevyhnutne do separatizmu. Možno tu spomenúť Keltov od Írska až po Bretónsko, Alemanov od Vorarlbergu po Bavorsko.

Rovnako viacvýznamový pojem ako región, ktorý je možné určiť v klimatickej, geografickej, ekonomickej, jazykovej, etnickej, sociologickej, kultúrnej, ale aj administratívnej alebo politickej rovine, je aj regionalizmus, ktorý sa vyštylizoval z potreby prežitia až do ohrozenia. Nemecký politológ W. Hank výslovne obhajuje regionalizmus, pričom ho nazýva potrebou prežitia z hľadiska sterilnej jednotne nastajlovej Európy, a Ralf Dahrendorf, opierajúc sa o Karla Poppera, vyslovuje varovanie: „Čím viac sa pokúsime o návrat k historickej epoche rodovej spoločnosti, o to istejšie pristaneme pri inkvizícii, tajnej polícii a romantizovanej zločinnosti.“

Medzi nebezpečenstvom partikularizmu a návratom k rozdrobenosti na malé štáty, ktoré sa v Európe rozšírili v 18. a 19. storočí, medzi snahami o separatizmus a regionálny egoizmus na jednej strane, a brutálnym utláčaním a pohltením centralistickou štátnou mocou, ktorá sa neštíti odpovedať na regionálnu samostatnosť občianskou vojnou, vraždením, mučením a takzvanými „etnickými čistkami“, ako napríklad v bývalej Juhoslávii, na druhej strane, sa musí regionalizmus presadiť voči národnému štátu, akokoľvek sa už nazýva, ako aj voči univerzalizmu.

Friedrich von Krosigk zastrelil tieto hrozby, ako aj s nimi spojené šance, nadpisom „Medzi folklórom a revolúciou“ a poukazuje na to, že kritériá autentickosti regionálneho hnutia sa dajú určiť len ťažko,

aj keď znovuobjavenie jazykových, etnických, náboženských, historických alebo geografických osobitostí predstavuje dôležitý krok na ceste k teritoriálnej identite a k nájdeniu solidarity. Preklatie európskeho regionalizmu, s ním súvisiace menšinové problémy a štátoprávne následky, ako rozdrobenosť na malé štáty, provincionalizmus alebo balkanizácia, rieši problém rovnako málo ako angažované reči, ktoré bez zábran hovoria o úplnom rozpustení národných štátov na prospech regionálnych jednotiek.

Ak spolu s Hermannom Lübbem označíme hnutie regionalizmu za nachádzanie identity a výsledok našich „singulárnych dejín pôvodu“, táto forma historickej väzby si v každom prípade zachováva pozitívnu konotáciu. Lebo kompenzačná funkcia návratu k našim „pôvodným svetom“ dáva sama osebe odpoveď na z historického hľadiska jedinečný proces svetovej civilizácie, ktorá do istej miery potláča všetko, čo sa javí ako rušivý faktor voči jej fungovaniu. Aj keď identitu nechápeme nevyhnutne ako výsledok histórie nášho pôvodu, nemožno poprieť jej včlenenie do historických súvislostí. Pokušenie sklznúť do tradicionalizmu a utiekanie sa k nostalgickému skrásľovaniu minulosti namiesto zasadenia sa za výmenu názorov o pôvode, upriamenú na budúcnosť, je pritom na stole. Znamenalo by to opäť muzealizáciu, v extrémnom prípade odtrhnutie sa od budúcnosti, vytvorenie rezervácií a pamiatkovo chránených, úzkoprsých obmedzených priestorov, ktoré potom v skutočnosti ústia do folklóru.

Lübbe v tejto súvislosti, podľa mňa právom, odmietol námietku tradicionalizmu regionalistického hnutia, aj keď v jeho ponímaní regionalizmu vnáša do diskusie skôr modernizmus. Oproti sebe tu stoja osvietenci a odporcovia osvietenstva, moderna a postmoderna, obhajcovia pokroku a globálnej svetovej civilizácie a zástancovia tézy konca veľkých objavov. A týmto sa dostávam k druhému bodu: kognitívny zlom alebo zmena paradigmy, s ktorými sme už niekoľko rokov alebo desaťročí konfrontovaní, nie je len náhodou časovo paralelný s diskusiou o regionalizme, ktorá nanovo vzplanula, ale zahŕňa ju ako jednu veľmi podstatnú tému. Pretože odklon od obmedzeného nazerania na pokrok, od viery v „tú jedinú“ racionalitu a rozvahu, od autonómie subjektu a logocentizmu – aby sme meno-

vali len niektoré bežné topoty postmoderny – znamená tiež súčasne uznanie rozdielneho, polyfónneho, rozmanitého a pluralitného.

Pritom je zbytočné pokúšať sa urovnať spor medzi zástancami moderny (Habermas, Apel) a skeptikmi alebo „postmodernistami“ (od Lyotarda po Vattima). Podstatné je, že nemôžeme vo všetkých dimenziách nášho života až po oblasť vedy, filozofie a politiky nezlomne a jednodimenzionálne stavať na pokrok a rozum, na jednotu a univerzalitu, alebo ako to formuluje Wolfgang Iversich vo svojich skúmaníach postmoderny: „Tejto posadnutosti po jednote a celistvosti sa postmoderné myslenie vzdalo.“ Postmoderna sa začína tam, kde končí celok. Schvaľuje prechod do plurality a hodnotí ho pozitívne... Túžba po jednote sa mení na plaidoyer za mnohorakosť, čo je rozhodujúca zmena v prechode od moderny k postmoderne.

Ani tu nejde len o striedanie epoch alebo dokonca návrat k historizmu či tradicionalizmu, ale o zmenený postoj, o zmenu paradigmy. Preto nestačí len často vznášané obvinenie z neokonzervativizmu alebo dokonca z návratu k stredovekým štruktúram, aj keby vehementná kritika pokroku, vedy a techniky v postmoderne mohla príležitostne vzbudzovať tento dojem.

V skutočnosti snáď ide o viac: o definitívne stroskotanie projektu moderny a jej oporných pilierov ako jednotného rozumu, vedeckeho, civilizačného pokroku, orientácie na subjekt a ideológiu.

Pritom všetko sa začalo tak slubne: renesancia a humanizmus uvádzali projekt moderny, v rámci ktorého bola narysovaná emancipačná cesta rozumu: zbavenie sa cirkevných a štátnych autorít a poručníctva, návrat človeka k sebe samému a k jeho najvýznamnejšej schopnosti, k rozumu.

Obrat k rozumu, ktorý nastúpil na začiatku novoveku ako výlučná legitimačná inštitúcia ľudského poznania a konania, vedie postupne v novoveku, hlavne v osvietenstve, nielen k potrebe zdôvodniť a legitimovať seba samého, ale aj k oslobodeniu človeka, ktorý sa teraz chápe ako autonómny subjekt. Novoveká metafyzika – tu netreba k popisom takzvaných „postmodernistov“ nič pridať – sa orientuje na subjekt a súčasne zjednocuje, pretože musí vylúčiť zo seba inakosť. Logika osvietenského rozumu pozostáva vo svojej sebarea-

lizácii z kritiky a autonómie. Zároveň s tým ale vyžaduje rezignovanie na jej obsah. Odčarovanie sveta (Max Weber), inštrumentalizácia rozumu (Habermas) patria od začiatku do tej dialektiky osvietenstva (Horkheimer – Adorno), ale pokus používať človeka ako pána nad všetkým, čo jestvuje, ho vedie do nešťastia, ktoré samotného človeka ohrozuje.

Tento proces zároveň umožnil aj pokrok vedy a techniky s jej mocenskými stratégiami a a stratégiami ovládania: najprv tam, kde nájde, povedané s Descartom, bezpečný základ subjektivity reflektujúceho, mysliaceho subjektu, môže sa práve tento rozum chápať ako schopnosť prieniku ku skutočnosti a jej poznania. Až tam, kde sa matematicko-výpočtovou metódou simulujú a prelínajú zákonitosti prírodného diania – „Všetko, čo je merateľné, odmerať, a čo nie je merateľné, merateľným spraviť“ (Galilei) – môže rozum nastúpiť na svoju víťaznú cestu, človek sa môže vyšvihnúť zo samozrejmosti rozumu k moci nad vecami (Francis Bacon) a odovzdať sa nádeji, že sa stane cez vedomosti „pánom a majstrom nad prírodou“ (Descartes).

Redukcionizmus rozumu na určitý spôsob poznania, matematicko-prírodovedný model, je od začiatku vo vzťahu napätia, ak nie v protiklade k obopínajúcemu, zjednocujúcemu pojmu rozumu, ktorý sa sám musí legitimizovať. Kantom pomenovaný súdny dvor, voči ktorému sa rozum musí postaviť súčasne aj ako sudca, žalobca, obžalovaný, poukazuje práve na cirkularitu tohto procesu, ktorý v osvietenstve dosiahol vrchol a súčasne v najšpekulatívnejšom zo všetkých storočí, v 19., zrušenie a rozpustenie.

Z toho vyplývajúci autonómny rozum zo znovu prebudeného sebedomia subjektu znamená spočiatku emancipačné dianie, ktoré sa v priebehu ďalších historických zastávok rozširuje o dimenziu výkladu dejín (veriacu v pokrok) a súčasne aj morálnu dimenziu, všeobecné šťastie, podporujúce všetky úrovne.

Pokrok v poznaní a s ním spojené ovládnutie prírody aj človeka sa stane základnou podmienkou pre lepšiu budúcnosť, pre pokrok v dejinách v prospech utopických predstáv. Rozum, pôvodne ešte podriadený tradičnému kresťanskému obsahu, sa následne formalizuje, ako aj sekularizuje a inštrumentalizuje. Inštitucionalizácia

účelového racionálneho konania v technike, politike a morálke je tiež následok tohto vývoja, ako aj jeho zrýchlenia. Zároveň dialektika jestvovania zostáva v jednotnej snahe a univerzálnom nároku na jednej strane, a v rozpade a roztrieštení rozumu na druhej strane. Nielenže dôjde k sponchobnieniu starých tradičných ideálov – ešte aj vedecký rozum sa oddelí od rozumu bežného ľudského sveta. Odteraz sme nútení žiť s mnohými druhmi rozumu. Princíp subjektivity, v 19. storočí ešte raz definovaný Hegelom, sa zahniezďuje v centre projektu moderny.

Novoveký rozum nesie v sebe zárodok svojho vlastného rozpadu. Jeho krátky príbeh by sa dal zhrnúť nasledovne: Kde je osvietenstvo, tam je aj autonómia, kde je autonómia, tam je kritika, kde je kritika, tam je reflexívny tlak po legitimácii, z tejto reflexivity zase vyplýva rozpad. Z rozpadu rozumu nakoniec vyplýva pluralita, ak nie ľubovoľnosť.

To všetko ale sotva zabrzdí víťazný postup prírodovedno-technického myslenia; dôsledky pokroku sú príliš pôsobivé na to, aby sa v rovnakej súvislosti chápalo aj nebezpečenstvo, ktoré predstavujú. Úžitok pokroku pre hospodársky rozvoj sa ukázal skoro, v rodiacej sa buržoázii. Vznik socializmu z kapitalizmu, v najsilnejšom formovaní kapitalizmu v 19. storočí, úzko súvisí s vierou v pokrok a rozum osvietenstva: aj ich utópie sa riadia rozumom – blahodarný poriadok sveta na zemi, založený na rozume, sa stane veľkou alternatívou.

Po rozchode s utópiami stráca pokroková myšlienka, orientujúca sa na budúcnosť, svoje posledné bašty, ktoré už dávno nahľadávali ekologické príznaky krízy, ekonomické kolapsy a humanitárne katastrofy tohto storočia. Veľký protinávrh, to celkom iné, utopistické, sa ukázalo rovnako klamlivé ako pribrzdené reformné rozvíjanie myšlienok v doterajších kolajach. Sú teda „projekt moderna“ a s ním aj rozum skutočne na konci? Zažívame posledné záchvevy osvietenstva, bezmocne a bezradne, bez vyhliadky na ranné zore?

Od Nietzscheho a Adorna po Heideggera, od Lyotarda po Baudrillarda nám nechýbajú augurovia. Nietzscheho prorocťvá nihilizmu, vychádzajúce z bolestného slova o smrti boha, opisujú ten stav sveta, ktorý len príliš radi pred sebou zahmlievame. Nietzscheho chápa-

nie obratu v dejinách na dejiny nihilizmu sa nevzťahuje na to iné v rozume, ale na samotný chod rozumu. Prehodnotenie jednoducho nezamení nové hodnoty za staré, skôr rozbije metafyzickú základnú podobu myslenia, ktorá sa sústreďuje na rozum, a pritom nepostrehne, že sa pri tom zrieka svojich vlastných nárokov. Heideggerova analýza, vyvolávajúca dojem rezignácie na možnosť nájdania východiska z historicky daného vývoja vedy a techniky, jeho upozornenie na „otázky“ a „jav“, alebo dokonca jeho slová „Už iba nejaký boh nás môže zachrániť“, obsahujú len málo potešiteľného. Ak je končiaca sa svetová civilizácia, ako to vyjadruje Heidegger, sama historickou udalosťou, z vývoja a vo vývoji novovekej vedy, techniky a civilizácie – aké možnosti zostanú potom pre naše pôsobenie a konanie?

Možno však ani táto netrpezlivosť nepostačuje a po konci osvietenstva s tým prichádzame príliš neskoro. Nebolo by potom múdrejšie urobiť aspoň apokalypsu veselou a oslavovať rozpad jednotného rozumu na mnoho malých regionálnych rozumov a po konci „metapříbehov novoveku“ a súhlasiť s heslom: nech žije rôznosť, „vive la difference“? Jean-François Lyotard nazýva vo svojej analýze Postmoderného vedenia osvietenecké emancipáciou ľudstva, idealistické teleológiou ducha a historické hermeneutikou zmyslu.

Lyotardov príbeh rozkladu moderny je rovnako lapidárny ako provokačný: „19. a 20. storočie nám nechali zažiť si celý rozsah tohto teroru. Draho sme zaplatili za túžbu po celku a jedinečnom, po zmierení pojmu a zmyslovosti, po transparentnej a komunikovateľnej skúsenosti. Za všeobecnou túžbou po oddychu a upokojení vnímate príliš zreteľne šepot priania, ešte raz začať s terorom a premeniť vidinu obsiahnutia skutočnosti na čin. Odpoveď na to znie: „Vojnu celku, svedčme o nezobraziteľnom, aktivujme rozpor, zachráňme česť mena.“ (J. F. Lyotard, Revidovať modernu, s. 203).

Odchod od logocentrizmu, rozlúčenie sa so subjektom ako vládnuťou inštitúciou, rozlúčenie sa s majstrami mysliteľmi a ich konštruktivistickými systémami – to všetko, zdá sa, už nemožno vrátiť späť. Heterogenita hier s jazykom, základná skúsenosť s rôznosťou sa zdá byť našim osudom. „Príhoda“ alebo „udalosť“, ako ich vyčleňuje Derrida a tiež Lyotard z priestoru medzi vetami, inde umiestňujú

do reči a diskurzu, táto neustála hra odlišností, v ktorých významy v určitom zmysle blúdia sem a tam, poukazuje opäť na stratu jednoty.

Práve v tom spočíva nebezpečenstvo straty obľúbenosti, aj keď túto stratu jednoty v žiadnom prípade neľutujeme, ale chápeme ako novú šancu. Lebo táto pluralita nemôže jednoducho znamenať ľahostajnosť – vlašný pluralizmus, ústupčivosť krčením ramien – oveľa viac sa približuje ku koreňom základného pochopenia jednoty a rôznorodosti, jednoty a mnohosti, jednoty a inakosti. Heterogenitu nemožno len tak znášať, ale vo všetkých rovinách – od teórie cez estetiku až po politickú a spoločenskú oblasť a životný svet – ju treba brať vážne ako niečo, čo nám skutočne odкрýva to rozdielne, druhé – a nielen transcendentálny, idealistický, dialektický pokles rozdielneho a druhého.

Rozchod s jednotou, rozlúčenie sa s veľkými objavmi a utópiami, rozlúčenie sa s principiálnym – to všetko zostáva výzvou dovedy, v určitom zmysle prázdny a formálny, takpovediac deštruktívnym, až pokým sa nepodarí prostredníctvom vedomia identity v inakosti a z inakosti zachytiť tým podmienenú stratu orientácie.

Na úrovni životného a spoločensko-politického sveta to znamená nielen uznanie rozdielných kultúr a foriem života, ktoré sa dokonca môžu prekrývať v jednom subjekte, ale aj základov individualizácie a nájdenia vlastnej identity v druhom. „Slabé myslenie“ Gianniho Vattima so svojím požadovaným „úctivým zaobchádzaním s druhým“, Derridov pokus novým spôsobom rozmyšľať o rozdielnosti (ktorý sa zvrhol do ezoteriky), plaidoyer Oda Marquarda za rozdelenie moci, ktoré jednotlivcovi dovolí uniknúť totalizujúcim dominantám, alebo pokus Emanuela Levinasa odovzdať sa na výzvu druhého do novej formy zraniteľnosti voči druhému, ukazujú tým smerom.

Pokus brať vážne inakosť druhého, a tým zároveň aj vlastnú inakosť voči druhému, sa prekrýva a stretáva súčasne so snahou vytvoriť si istý druh „vlasti“ vo vytvorení si jednoty identity a inakosti.

Podľa Lübbeho tu na seba naráža tendencia kompenzácie voči homogenizačnému tlaku jednotnej civilizácie, predtým pomenovaná strata orientácie prostredníctvom zániku tejto homogenizácie.

Kde sa na jednej strane javí návrat k prehľadnému, súkromnému ako výraz potreby a práva smieť byť „iným“, môže sa zároveň práve tento fenomén javiť ako útočisko a bezpečnostný ventil voči pluralizmu a jeho uvoľneniam. Inými slovami: snaha byť druhým (a tým súčasne sebou), je rovnako kompenzáciou z hľadiska zjednotenia a univerzalizácie nášho civilizačného sveta, ako aj kompenzáciou prostredníctvom pluralizácie vzniknutej straty orientácie.

Oba póly, rozpustenie v jednotnom prúde takmer rovnakých podmienok na celom svete a rozpustenie v nezorientovanom rôznorodom a plurálnom, napomáhajú túžbe po zapustení koreňov, po vlasti, po orientácii, po prehľadnosti.

Tým sme sa dostali znovu k regionalizmu, ktorý sa skladá z oboch završene protikladných prúdov a zachytáva motívy oboch:

Potrebu byť iným a potrebu stiahnuť sa do prehľadnej bašty orientácie prirodzeného (životného) sveta z hľadiska plurality. Obe reakcie možno interpretovať ako reakciu na univerzalizmus, ktorý rovnako ohrozuje inakosť, ako ju na druhej strane v ľubovoľnosti necháva zaniknúť.

Podobné platí – a tým som sa dostal do tretej časti môjho uvažovania – pre regionalizmus. Pri prechode z filozofickej roviny k reálnej politike treba vždy prihliadať na varovanie Gianniho Vattima: „To nie je filozofia, ktorá sa chce bezprostredne a priamo presadiť v politických rozhodnutiach“ (ideológia a etika). Súvislosti medzi regionalistickými snahami a filozofickým pokusom spochybnenia totalizačného univerzalizmu však vykazujú tak veľa paralel, že sa zdá takmer nemožné vidieť ich vzájomne oddelené. Ak tento obrat a zmena paradigmy idú ruka v ruku s novou rozvíjajúcou sa perspektívou aj v politickej oblasti, možno súčasné snahy regionalizmu zdôvodniť duchovno-kultúrnou zmenou hodnôt.

Popri kompenzačnej úlohe regionalizmu sa, takpovediac, ako isté pozadie ponúka nasledovné:

- 1) Regionalizmus sa v takmer všetkých formách, opísaných v úvode, javí najskôr ako možnosť nájdania identity voči globálnemu civilizačnému procesu.
- 2) Z hľadiska prirodzených (životných) svetov ponúka primerané

- formy sociálnej a politickej komunikácie oproti tým globálnym politickým rozhodovacím procesom, pri ktorých je človek celkom bezmocný.
- 3) Z hľadiska zrýchľovania vývoja našich životných podmienok, ústiacich do „súbežnosti nesúbežného“, predstavuje korigujúci stabilizujúci faktor.
  - 4) Napriek svojej zdanlivej povrchnej separatistickej tendencii, ktorá v súkromnej rovine zodpovedá stiahnutiu sa do idyly, senzibilite, ekologickému pestovaniu reďkoviek vo vlastnej záhrade, je regionalizmus odpoveďou na stratu univerzálneho konsenzu, stratu orientácie a ľubovoľnosť.
  - 5) Zdá sa, že regionalizmus je istým druhom protiváhy voči nacionalizmu, nielen v tom, že regióny rozbíjajú schému národnej štátnosti historicky a tradične, ale aj ekonomicky a ekologicky.

V súčasnej Európe sa práve táto problematika stala jednou z najpodstatnejších otázok.

Tendencia k „Európe regiónov“, diskutovaná a ohlasovaná na toľkých konferenciách, sympóziách a v proklamáciách, predstavuje v sebe samej nepochybne protiváhu jednak k ekonomicky a politicky nariadenej unifikácii Európy, a na druhej strane sa môže stať aj dôležitým korektívom národnoštátnych, aj národnoetických snažení. Formulované zjednodušene: regionalizmus by mohol vystupovať ako sprostredkujúci článok medzi nadnárodnými, politicko-ekonomickými inštitúciami, ako napríklad Európskym spoločenstvom, a jeho zjednocovaním a národnoštátnymi záujmami s ich tendenciami vymedzovania sa. Len subsidiarita a decentralizácia historického pôvodu, a tým aj mnohotvárnosť tohto kontinentu, sa môžu zohľadňovať v metanárodnej a transnárodnej Európe.

Ak sa podľa Daniela Bella stal národný štát súčasne priveľkým aj primalým, aby zodpovedal požiadavkám súčasnosti a budúcnosti, musíme sa obzrieť po novom modeli, ktorý rovnako zahŕňa rozchod s 19. storočím a jeho národnoštátnymi egoizmami, ako aj s nádejou 20. storočia na univerzálnu, globálnu unifikáciu, na unifikovanú ekonomiku a demokraciu.

Nacionalizmus ako odpoveď na rôznorodé napätia a problémy, ktorým sme v súčasnosti vystavení, znamená vždy vylúčenie druhého ako toho, ktorého treba v najkrajnejšom prípade (ako sme mali možnosť zistiť na Balkáne) vyhnáť a zničiť vojenskou silou. V spojení s vedomím vyvolenosti a poslania sa nacionalizmus vždy vyvyšuje ako exemplárny zástupca univerzálnych pohnútok ľudstva tak, ako „citoyen“ Francúzskej revolúcie alebo nemecký občan v intenciách Fichteho prejavu k nemeckému národu.

Univerzálna výpoveď regionalizmu je skromnejšia: jeho právo na uznanie kultúrnej a tradičnej identity, ktoré si možno nárokovať, nemôže byť iné ako obojstranné: nárok a právo na vlastnú identitu a pôvod nemožno chápať inak ako priznanie nároku na vlastnú identitu a pôvod iným. Heterogenita sa nemôže – v protiklade k nacionalizmu – zovšeobecniť ako vlastný nárok.

Tým by bol regionalizmus – tiež a v neposlednom rade filozoficky – vyjadrením novej cesty na posilnenie vlastnej inakosti, a tým aj inakosti druhých. Jeho univerzalizmus – alebo aspoň jeho snaha takým byť – by potom pozostávala v právnom nároku, ktorého nemožno byť pozbavený, môcť byť sebou samým, a tým aj druhým, pričom nacionalizmus musí v hraničnom prípade inakosť vymazať, aby si zachoval svoju osobitosť. Alebo, aby sme to povedali vedeckejšie: regionalizmus by sa mohol stať náznakom, v ktorom sa spája návrat k ľudskému rozmeru a organizácii, založenej na vlastnej zodpovednosti a participácii, s nárokom na transnárodnú univerzálnu kooperáciu.

Toho druhého vylúčiť – aj toto nebezpečenstvo je v regionalizme obsiahnuté – by koniec koncov znamenalo, seba samého izolovať, toho druhého z dôvodu akejsi namyslenosti, ovládať.

Iste – to všetko sa dá artikulovať najskôr často len ako odpor a negácia, tak ako aj rozchod s princípmi nemôže už od začiatku ústiť do víťania nových princípov: ale reflektovanie problému nájdenia seba samého tvárou v tvár druhému nevyžaduje nové kategórie medziľudského správania, ale predovšetkým opustenie tých samozrejmostí, ktoré majú pripravené novodobá filozofia, ideológia a politika.

Túžba po nemožnom alebo sloboda absurdna

Stefan Hammerl

„Ukáž mi človeka, ktorý je dobrý.“
Comte de Lautréamont, Spevy Maldororove

„Sloboda je len v takom svete, kde sa súčasne definuje možné, ako aj nemožné!“

Albert Camus, Vzbúrený človek

Doba, v ktorej žijeme, sa upísala pokroku. Zdá sa, že nič nie je nemožné. Všetko, na čo si pomyslíme, môžeme aj urobiť. Napredovanie si žiada zmenu. Už Herakleitos povedal: „Nič nie je také trvalé ako zmena,“ a videl v nej jedinú konštantu v univerze.

Náš svet však nemení len veda. Sami denne prispievame k tejto zmene a teória chaosu proklamuje dokonca, že všetko so všetkým súvisí, sami denne pomáhame tomu, že svet sa mení. Či k pozitívnemu, to je už iná otázka. „V opojenom nebi, zapálime slnká, ktoré chceme,“ hovorí Herakleitos „Ale to nebráni tomu, že existujú hranice a že o nich vieme...“ tak hovorí Horst Wernicke¹, hoci ich stále prekračujeme.

19. a 20. storočie boli formované vidinou, že pokrok je ‚budúcnosťou‘. Dnes sa musíme zmieriť s tým, že nás určuje to, ako sa rozhodli pred nami iní. Naša perspektíva je teda ‚zúžená‘, akokoľvek veľmi sa optimisti pokroku pevne držia sloganu „anything goes“. Teraz je to skôr tak, že znovu stojíme na brzde; nie nedopatrením, ale pretože si to lepšie uvedomujeme. Filozofi ako Paul Virillio ukázali, ako sa dogma zrýchlenia môže stať pascou. Nielen gastronómia nanovo objavila hnutie „slow food“, dotýka sa to aj razantného vykorisťovaní zdrojov, ktoré náš životný priestor a aj ekonomiku priviedli do krízy.

„Zúrivosť je opakom dlhej chvíle,“² píše Camus vo *Vzbúrenom človeku*. Možno hnať oboje ďalej ad infinitum? *Objavenie pomalosti* sa dnes stále dôraznejšie spája so skvalitňovaním a odklon od zrýchľovania sa chápe ako pozitívna hodnota vo všeobecnej orientácii. Moderného človeka naplňajú dve významné štruktúry: ‚fungovať‘, a to podľa možností ‚efektívne‘, v neustále sa stupňujúcom zrýchľovaní; robiť viac, ako sa požaduje, lebo sa stratila prirodzená miera – buď sa popiera alebo vedome prekračuje preto, aby sme mohli vyskúšať niečo nové. Naše zážitkové horizonty sa premiestnili, stupňovanie

afekcií, akými sú atrakcie, znížili našu kapacitu a odnaučili nás, že na vychutnanie toho, čo sme dosiahli, je potrebné sa zastaviť, vypnúť, zregenerovať. Ak všetko naďalej *nebeží na najvyššie obrátky*, aj v našom voľnom čase sa dostaví *dlhá chvíľa*.

Človek je notorický štvaneč. Prepadol motorike, agitácii, *fluxu*. Konanie, movens primus, vyhovieť povinnosti, konať, reagovať, byť v interakcii sa stalo *programom*. Na ceste zostáva stáť nedostihnuteľný zvyšok fantázie, chýbajúcej v prestávkach, *keď už nie je nič, čo by sa malo urobiť*. Nepozoroval to už Pascal, keď povedal: „...že celé nešťastie človeka prichádza preto, lebo sa nevie v pokoji zdržiavať vo svojej izbe...“³ Veru, akú veľkú pravdu mal! Náš čas si stále vyplňame, aj keď zjavne „nič“ nerobíme. Lebo ho vyplňujeme tým, aby sme rozmýšľali, čo by sme mohli robiť, aby sme si snád robili výčitky svedomia; že robíme *príliš málo*, ale pritom rozhodne niečo *robíme*, lebo *myslenie* je z aristotelovského hľadiska tiež *konanie*! Vždy niečím *hybeme*, aj keď nič nerobíme – konkrétne našimi myšlienkami. Čo však nie je možné zabrzdiť, aj keď zjavne nič nerobíme, sú naše želania, naša *túžba*. Gilles Deleuze a Félix Guattari vo svojom diele *Anti-Oidipus*, vydanom v roku 1972, zaviedli do filozofického diskurzu nový pojem – „*désir*“. Znamená impulz želania, príbuzný freudovskej terminológii nevedomého, ktorý vo francúzštine znamená ešte niečo viac, a síce *túžbu*. Nemá len konotáciu niečoho pudového, ale podporovaný subjektívnou inštitúciou *vôle skôr* v analógii s Nietzscheho „*Vôli k moci*“ aj konotáciu *niečo vytvárajúceho, produktívneho*, čo nás *dostáva do vzťahu s inými túžbami*, čo treba stále nanovo skúšať a preverovať. Tento prúd energie vytvára štruktúry v našich vzoroch konania, ktoré sú nasmerované k *zaujatiu mocenskej pozície*, a naráža na *prekážky*, ak stretne objekt, ktorý sa mu vo svojich nárokoch postaví na odpor. V ideálnom prípade môže nastať, že sa spoločné záujmy budú nachádzať vo vzájomnom vzťahu, a tak sa spoločne stanú *produktívnymi* namiesto toho, že by stáli proti sebe.

Z principiálneho hľadiska by sme to mohli vnímať vo funkčnej rovine, nie však v rovine intersubjektivej, aj ako ekonómiu libida. Jedným z podstatných aspektov tohto spoločného, takpovediac,

funkčného konania je totiž túžba po *reprodukcii rozkoší*. Za touto šifrou opakovateľnosti stojí však znovu myšlienka možnosti realizovania permanentnej fungujúcej spolupatričnosti alebo diády, keď sú vonkajšie rámcové podmienky zhodné, čo je ad infinitum v zmysle opakovania a reprodukčnej schopnosti túžby a rozkoší, mylný úsudok. Ustavičné poháňanie tohto stroja túžby chápu Deleuze – Guattari ako stroj moci, ktorý chce bez prerušovania *niečo dosiahnuť*, dokonca aj s fikciou blúzniacej schizofrenickej predstavy o tom, že necháme fungovať *nefungovanie*, ak aj táto premisa stroskotá, ťahá ale pomyselnú *kýlovú brázdu*, len čo sa ale navzájom stretnú intenzity, občas zanechajú jazvy.

Maurice Blanchot to kritizuje o. i. tak, že poukazuje na bezmocnosť alebo negáciu moci *katastrofy*, ktorá sa – keď sa tejto paradigmy nepridržiavame – bezpodmienečne prevalí a „vyskočí z drážky“, ak sa máme pokúsiť o obrazné prirovnanie. Lebo tak ako v prípade poškríbanej gramofónovej platne monotónne sa opakuje stále tá istá sekvencia.

Čo je teda toto *opakovanie*? Je to začiatok nudy. Dlhá chvíľa nastane, keď *opakovanie opakovania* nadobudlo zmysel, lebo plodný akt kreatívneho, ktorý väzí v každom novom začiatku, je korumpovaný a časom zanikne. Je nemožné vidieť krajinu, obraz, ženu po tretíkrát tými istými očami. Gilles Deleuze sa pokúsil ponúknuť zavedením „refrénu“⁴ východisko, ale o tom neskôr.

Ak sa reprodukované stane znovu sa vracajúcim opakovaním, musí byť jeho výsledkom nuda. Je to reciprocita nesúmernej esteticnosti, ktorej cieľom je trvalá zmena, končí však v pominuteľnosti monotónnosti. Ak sa láska stane len opätovaním, rituálom uspokojenia potrieb, je zlyhaním, ktoré nemožno zastaviť, lebo život a celý deň je naplnený len „obsahom“, ktorý zabúda na to, že sa len niečo opakuje a že sa to nekončí. V momente, keď nastane dlhá chvíľa, prichádza ku katastrofe, toto stroskotanie je zjavné. *Absurdno* ťa znásilňuje.

Po tom, ako to zistíme, pochopíme, že nuda je len začiatok všetkých nerestí a snáď aj najhoršou z necností: je smrteľným hriechom. Ale ako jej môžeme čeliť? Dlhá chvíľa nastáva, keď to, čo sa opakuje, stáva sa trápením, pričom je jedno, z ktorej strany to obraciam.

Niekedy sa to končí *vzburou*. „Je me révolte, donc nous sommes,“⁵ hovorí Camus. A on miloval zmenu. Inak to platí, pokiaľ ide o prírodu. Spoznávame tam podstatný rozdiel: západ slnka alebo cvrlikanie cikád, šumenie mora, to nie sú opakovania, ako sme o nich hovorili na začiatku. Sú návratom k prirodzenej upokojujúcej monotónnosti, čo znamená určitý druh večného návratu, z ktorého vyviera iné šťastie naplnenej spokojnosti. Šťastie, ktoré Camus našiel v prírode, v ruinách v Tipase alebo vo vetre v Džemile. Neznamená to návrat, obrat k otvorenosti opakujúcej sa *potrebnosti* (ktorá koniec koncov môže *odvrátiť* aj núdzu) – že zastaví čas a stane sa protikladom thanatologického konečna v zmysle *zakončenia* v lineárnom plynutí nášho života, označujúcim smrť ako *vonkajšok*, ktorý sa nedá spoznať a vysvetliť, ktorý je bez zmyslu a nádeje.

Uskutočniteľné sa popiera samo, keď mu chýba zmysel, je absurdné. Camus na to dôrazne poukazuje v postavách svojej javiskovej drámy Caligula, svojho románu Cudzinec a svojho prvého väčšieho pojednania o absurde Mýtu o Sifyfovi.

Pre rímskeho cisára je smrť bezprostredne blízkej osoby, jeho milenky a súčasne sestry Drusilly, východiskom krízy, keď ho zavalí absurdno. Je jeho prvým existenčným stretnutím s absurdným koncom, ktorý si pre svoju vlastnú budúcnosť spája s *otázkou o zmysle ľudského života*, pretože existencia sa preňho stala *nezmyselnou*. Bolesť, spôsobená skonom tejto konkrétnej, kedysi milovanej osoby však uňho – pri jemu vlastnom emočnom chlade – nie je tým podstatným, čo ho rozrušilo, ale ide o *smrť ako takú*, vôbec ten fakt smrti vo svete, ktorý on vníma ako *absurdný*. To ho, zdá sa, oveľa viac zamestnáva.

Caligula sa pred ľuďmi uzavrie do seba, stane sa plachým čudákom, je podivne zmenený, lebo teraz vie niečo, čo predtým nevedel: že ho svet (tu zjavne v zastúpení ‚jeho univerza‘) už viac neuspokojuje, je preňho dokonca vo forme a podobe, akú zažil, neznesiteľný. V smrti Drusilly vidí viac ako skon svojej milenky, jej smrť prežíva ako pokyn, ako *znamenie pravdy*, ktorá ho, nepripraveného, tvrdo zasiahla.

Nazýva to *jednoduchou*, možno *aj trochu bláznivou* pravdou, ktorá sa dá s námahou objaviť a ťažko zniesť, a síce tou: „Ľudia zomrú

a nie sú šťastní.“⁶⁶ Vo svete, v ktorom je utrpenie, v akom sa zomiera, v akom čelíme smrti, nemôže byť šťastie, spôsob bytia je hlboko nezmyselný, lebo ľudia v ňom len živia bez odpovede na otázku, prečo a načo, pričom ich život sa môže hocikedy skončiť a ich utrpenie ešte viac znásobuje fakt, že ich život je *konečný*. Ľudia neboli šťastní ani predtým, pretože dosiahnutie ich cieľov je obyčajne nedosiahnuteľné. Neústupčivo trvajú na nemožnom: na šťastí, na nedosiahnuteľnom!

Ale čo je šťastie? Niečo, čo nejestvuje v živote smrteľníka. Ale on po tom túži. Je to nesmrteľnosť? Podľa možnosti dlhý život? Nemať bolesti? Láska? Bohatstvo? Úspech? Možno zo všetkého trochu. Francúzština rozlišuje medzi *fortune* a *bonheur* (na rozdiel od *malheur*) – teda časový pojem, ktorý poukazuje na pominuteľnosť šťastia. Fortune máme v hazardnej hre, bonheur je skôr ‚šťastná hodina‘, ktorá je pominuteľná tak ako čas. A potom je tu ešte šťastie lásky, ktoré človeka zasiahne s neočakávaným prekvapením ako Amorov šíp, ktorý je však sčasti otrávený. Ale existuje aj šťastie *naplneného života*, ktoré tiež nečakane skončí, a nepripravených nachádza tých, ktorí zažijú výrazný zlom spôsobený smrťou. O tomto šťastí, ktoré je zničené tým, že je spochybnené smrťou, hovorí Camus. Ale aj o sklamaní, nikdy ho nezískať alebo si ho nemôcť udržať. Caligula to spozoruje tiež a cíti sa *vylúčený*. Pretože nenadobudne vysnívané šťastie, napriek neobmedzenej moci nemôže vládnuť nad smrťou, je vrhnutý späť do sveta, ktorý je preňho neznesiteľný, chce niečo vlastniť, čo je *mimo tohto sveta*: želá si mesiac!

Z nemožného urobiť možné, všetky hodnoty postaviť na hlavu, stať sa rovnoprávnym s bohmi, rozhodovať nezmyselným spôsobom o živote a smrti svojich poddaných, to sa stane groteskným samoúčelným, duchom neprítomného, ktorý absurdno ženie na ostrie noža, možno blázna, ktorý chce vo svojom bláznovstve dostať poriadok sveta zo zabehnutých koľají, nech to stojí, čo to stojí. Zasahovať svojou existenciou do osudu sveta a osudu jeho spanikárených poddaných, ísť až do extrémov, vraždiť a nechať vraždiť, čo mu jeho neohraničená moc dovoľuje, až pokým nestratíme úctu pred sebou samým, ho necháva ako kompenzáciu vlastnej slabosti

rozohrať kvázi božskú výkonnú moc imperátora. Je tým schopný predovšetkým priznať isté možnosti nemožnému, lebo v logike svojej naruživosti zbavenej pút, s ktorou chce urobiť z nemožného možné, sú zákony, právo a morálka zrušené. Takto ním interpretovaná sloboda sa zvrhne na neohraničenú bezuzdnosť, ktorá nie je schopná nič zastaviť.

Po tom, čo v absurdnom svete nie je možné nič pochopiť, okrem toho, že stále stupňovanie tejto absurdity povzbudzuje k ešte blázňivejším činom, je všetko *hrou* náhody, lebo každý, kto túto hru hrá alebo ju musí hrať, je rovnako vinný. Holý život je zálohou, je to však len život iných, ktorý poddaným zostáva ako jediné riešenie, ako ho najpodlejšším spôsobom zachrániť, aby si na neurčitý čas zachránil vlastnú kožu.

Rovnako ako de Sade aj Caligula je vynaliezavý v stupňovaní a umocňovaní utrpenia druhých, ktorí sú mu vydaní napospas, schopný zničiť všetko, dokonca aj nechať vyhľadovať ľud tým, že prikáže zatvoriť obilnice, lebo ľudia a veci sa stávajú bezvýznamnými pre niekoho, kto si ako svoj cieľ stanovil mesiac. S ľuďmi nemá viac zľutovania. Hnusia sa mu tak, ako sa mu hnuší svet, lebo ich nemôže ‚vychovávať‘, zmeniť, ani nemôže zlepšiť svet a zrušiť zákony prírody. Jediné, čo vlastní, je moc, a tú rozohráva v úplnosti – keď sa mu to nepodarilo ako tvorcovi, tak teda ako ničiteľovi. Chce sa tým postaviť na roveň bohom, ešte ich aj prekonať tým, že neuznáva nad sebou hierarchiu, poriadok. Platia len jeho zákony; a tie sú nemilosrdné.

Tým, že zruší hierarchie a rozdiely, sa z Caligulu stáva veľký nivelizátor „Chcem zrútiť nebo do mora, premiešať oškľivosť a krásu, z utrpenia vymámiť smiech!“⁷, znie príznačne na jednom mieste. „Je to moja vôľa to zmeniť. Nášmu storočiu darujem rovnosť, a keď bude všetko zrovnané, to nemožné konečne v pozemskej oblasti, mesiac v mojej ruke, potom sa možno sám premením a svet vo mne, potom konečne ľudia nebudú viac zomierať a budú šťastní.“⁸ Nie je nám to známe vzhľadom na to, čo sme povedali na úvod? Okrem toho: ak viac nebudú existovať zákony, ktoré sú platné pre každého, sú všetci rovnako vinní, ale nikto za to nenesie zodpovednosť. To je to, čo chcel Caligula? Je to absolútna sloboda?

Caligulova dynamika sa stala samobežiacou, jeho aktívny nihilizmus je hnaný iba túžbou ďalej pokračovať. „Nedá sa ísť naspäť, všetko musí byť dokonané!“⁹ až po vlastnú dištinkciu. Zmysel moci a násilia spočíva v tom, vychutnať si ho až do vyčerpania. Caligulovo šialenstvo v mocenskom opojení, ako aj v našom súčasnom vývoji, prináša so sebou fakt, že všetko, čo si možno myslieť, možno aj behom sekundy vykonať, alebo ako to hovorí Camus, do skutočnosti vnikne ako nôž'. Ale je to tak, ako na to už poukazoval aj Dürrenmatt: čo bolo raz myslené, nemožno vziať späť!

Čo však potom, keď sa *unaví* už aj samotný impulz k ďalšiemu, ešte väčšiemu vyhroteniu situácie? Keď už nič nebude *možné ďalej stupňovať*? Postaví niekto potom ešte vôbec *otázku* o zmysle? Nie je potom všetko len chimérou, divadlom? Pre Caligulu áno. On v sebe vidí veľkého pedagóga, osloboditeľa, ktorý chce vyhubiť tieto ‚namýšľané si hodnoty o morálke‘ u zvyšku, ktorý na ne ešte verí. Odkiaľ má niekto vedieť, či on, geniálny filozof-umelec, ktorý miluje rovnakou mierou krásne, ako aj hanebné, nemá so svojím krédom o zvrátení všetkého pravdu? Je to ako u Dostojevského: ak niet viac boha, „všetko je dovolené“.

Aby sme vypomohli nešťastiu, že *ad hominem* viac nedokáže presvedčiť žiadny argument, možno siahnuť už len k svojpomoci, a tak sa patricijovia rozhodnú zavraždiť Caligulu.

„Treba to asi využiť, keď to nemožno vyvrátiť“¹⁰, hovorí jeden z jeho podrobených, ale ‚verných patricijov‘, aby bolo možné opätovne nájsť pokoj v novom, zmysluplnom (...) svete“. Myslí si teda: Keď bude odstránený Caligula, bude odstránené absurdno? Stačí Caligulova smrť na zmazanie protikladov sveta a bytia a pocitom znovu napomôcť k zmiereniu so sebou a svetom? To by mohol byť chybný záver, hovorí Margot Fleicherová, v jej presvedčivej interpretácii Camusa.¹² Lebo pokiaľ existuje moc, budú aj mocní. „Slobodní sme vždy na úkor druhého“¹² – to je hlbší poznatok o Caligulovi. A preňho existuje len jeden spôsob, ako sa vyrovnáť bohom, a tento pozostáva v tom, byť rovnako ukrutný ako oni.

Caligula zomiera násilnou osamelou smrťou. Je to cena za jeho vytrvalosť, snahu o umožnenie nemožného kvôli ilúzii: snahu zlepšiť

svet a byť ľuďmi milovaný. Jeho klamlivá predstava konečne nespočíva v tom, že by sám vo svojej krutosti v patologickom sebazničení trpel tým, že má ‚príliš veľa duše‘ a vôbec, príliš veľa všetkého. Na čo trpí, je predovšetkým jeho rozštiepenosť, jeho dvojaká tvár, *chciet dobro, ale na druhej strane ho nemôcť dosiahnuť*, a preto byť cynický a krutý. To zatvrdzuje jeho srdce a aj navonok ho robí takým chladným. Je štvancom, ktorý v noci nemôže spať. Nocou blúdi chodbami svojho paláca, oznamoval Caesonia, lebo má strach z toho, že niečo premešká (napr. že mu niekto ‚dá mesiac‘ alebo myslí na niečo *nemožné*, na niečo, čo nemožno pochopiť ako možné, čo by sa mu mohlo podariť znovu presadiť). Ukončíme náš výlet ku Camusovmu Caligulovi mottom snád z najdôležitejšieho teoretického diela Mýtus o Sifyfovi, ktorý si volí verš z Pindarovej ódy: „Milá duša, nebaž po večnom živote, ale využi možné.“¹³

Svet bol vždy v pohybe, veci vždy v prúde. Ale v jeho prudkých explóziách pôvodných diania bol predsa samoregulujúci aj v rámci hraníc „mierny“. Len človek je objaviteľom bezhraničného, avšak nikdy *nemá rozum*, ale vždy myslí ďalej ako na to, čo je. Camus často a vždy znovu pripomína v analógii k tomu umiernené vyjadrenie antickej gréckej filozofie: „Gréci neženu nič na ostrie noža, aj pri mimoriadnej odvahe zostávajú verní tej miere, ktorú zbožštili.“¹⁴ Ale aj to sa dnes zmenilo. Gréckemu mysleniu však treba pripísať k dobru aspoň jedno, hoci tieto časy sú už dávno preč a dnešných Grékov viac ako kedykoľvek predtým formuje osud, zavinený pravdepodobne nimi samými, a síce: „Starí, aj keď verili v *osud*, v prvom rade verili v prírodu, na ktorej sa podieľali. Vzoprieť sa voči prírode, znamená vzoprieť sa voči sebe samému.“¹⁵

To *kolosálne*, čo dosiahli Gréci, ktorých bohovia vždy mali aj ľudské a ľudia aj božské črty, sa nesmie zamieňať s *bezmedzným*, ktoré, samozrejme, poznali, a tiež boli stvoriteľmi *nadprirodzeného Olympu*, v ktorom sa *intrigy* neupokojili; ale poznali svoje miesto a svoje hranice.

Vynašli *tragédiu* aj *komédiu*, a tým *vynašli osud*, slepú moc, ktorú treba strpieť ako prírodnú silu, pred ktorou niet úniku. Pre Grékov je hranica preto skôr *teritoriálnym* ako *morálnym* pojmom, nikdy však

nie *metafyzickým*. Aj preto sa neboja smrti, ktorá podľa Epikura nespadá do oblasti vnímateľnej zmyslami, ale vždy do choroby a chradnutia. Pre stoikov bolo odovzdanie sa smrti, ak život nebol šťastný, alebo bol príliš namáhavý na to, aby ho bolo možno znášať ďalej, prejavom odvahy, a v žiadnom prípade nie slabosti. Snaha o to, byť šťastný, čo nesmieme zamieňať za hedonizmus, platila preto ako najvyšší cieľ, pomerne jednoduché životné pravidlo a požiadavka. V prvom rade to znamenalo súlad s prírodou, a nie hromadenie materiálnych statkov. A neobsahovalo to nijaké osobitné životné pravidlá, okrem tých, ktoré znamenali držať sa miery a viesť pokojný život, ktorý bol formovaný skromnosťou a bukolickou jednoduchosťou. Pod pojmom ἔθος (étoš) ako prírodným pojmom sa u Grékov nie nadarmo rozumie aj rast a „získanie formy zo seba samého“¹⁶, v najširšom zmysle slova aj pastvinu pre dobytok, ornú pôdu, úrodnú zem.

Dohodnúť sa s osudom znamená aj znášať útrapy, ktoré pre nás tento osud *individuálne* pripravil. On nepozná milosť, ani nádej. Je to *tak, ako to je*, a treba to tak znášať. *Neoslobodzuje*, ale antický hrdina je pripravený na to, takto to *prijat'*. Toto je hlbší zmysel *Mýtu o Sifyfovi*, o ktorom ešte budeme hovoriť, ako aj o Nietzscheho *amor fati*. Nenávidieť ho, svoj osud, je jednoducho pochabé. Lebo osud pozná len jeden zákon: *jeho naplnenie*, na ktoré Grék nenazerá ako na trest, ale ako na *vyššiu moc*, ktorú na seba musíš vziať. Tak aj smrť. Zmýšľaniu Grékov je preto cudzia myšlienka absurdna, aj keď je, ako u Camusa, veľmi prepojená s individuálnym koncom, a keď chceme tomuto osudu predísť ľstou, spôsobuje to strašný trest, ako u Sifyfa. Navždy mu je pridelená *absurdná úloha* -- kotúľať hore kopcom kameň, ktorý len čo dosiahne vrchol, uvoľní sa a znovu sa skotúľa dolu. Protivníci si pre Sifyfa nemohli vymyslieť nič horšie ako *večný život* a k tomu ešte úlohu, ktorá je taká nezmyselne vyčerpávajúca.

To, že to Sifyfos vždy znovu a znovu dokáže, je jednou z veľkých záhad v tomto podobenstve večného návratu rovnakého. Nejde tu však o človeka, ale navrátilca z ríše mŕtvych. Lebo svetská bytosť by zostarła, jej energia by sa raz vyčerpala a zrútila by sa mŕtva, ubitá dolu sa kotúlajúcim kameňom, našla by svoju ‚druhú smrť‘. Sifyfovým trestom je však práve to, že to nikdy neskončí. Sifyfos nemôže umrieť.

Odvaha rastie s úlohami. Aj my denne opakujeme to isté, často to absurdné úsilie, pre mnohých dokonca aj to, len vstať z postele, bez toho, že by sme za to mohli alebo by sme niečo spáchali. Opakujeme aj niečo, s čím nie sme v súlade, v čase, ktorý sme si sami vytvorili.

Z etymologického hľadiska sa absurdno tradične chápe ako disharmonické, to, čo nie je v súlade.¹⁷ Dnes však už nerozumieme tomu, na čom by záležalo, aby sa to zmenilo. Preto je pre nás svet *absurdný*. A stali sme sa hluchými voči *primeranému*, čo Camus nazýva „pensée de midi“, stredoeurópske zmyšľanie, ktoré by nás mohlo zachrániť, ak by sme sa ním riadili.

Heinz Robert Schlette poukázal vo svojej knihe o Camusovi na ambivalentný charakter v myslení Camusa, za ktorý vďačí gréckemu videniu sveta,¹⁸ z ktorého sa v rozhodujúcej miere formoval jeho pojem absurda, pričom *ambivalencia* sa však nesmie zamieňať s *rozporom* či byť s ním identická. Ide súčasne o vášň k životu, o to, vzdorovať mu napriek všetkej jeho nezmyselnosti s ohľadom na smrť a utrpenie, vzdorovať *zlu* na tomto svete, predstavujúcemu smrť, ktorú Camus chápe ako dôležitú na pochopenie prítomnosti, ale nemôže ju bez popretia akceptovať. Camus kladie už v raných esejach vždy znovu hlavný dôraz na pátos *vychutnania si lásky k životu a zmyselnosti*, ktoré v ňom jestvujú. Túto skúsenosť z rozštiepenosti medzi šťastím a hrôzou nazýva Camus absurdnom. Ale súčasne je to dôvod, že prežívaný okamih je preňho taký dôležitý, taký vzácný. Túto prítomnosť si treba užívať, vychutnať, nie však vsadiť do pevného plánu s víziami do budúcnosti a už vôbec ju nespájať s druhým svetom, kde by všetko bolo lepšie. Pritom nesmieme prehliadnuť estetické vnímanie („aisthesis“ ako oslovenie všetkých ľudských zmyslov). Preto aj jeho vždy znovu zdôrazňovaný prístup k svetu cez *estetické* – tým chcem povedať čisto subjektívne – *vnímanie*, podobne ako u Kierkegaarda. „Svet je krásny a mimo neho niet spasenia,“¹⁹ znie preto veľmi zreteľne na jednom mieste jeho raných esejí. A v jeho prejave pri prijatí Nobelovej ceny v roku 1957 v Štokholme hovorí aj o „potešení z bytia“²⁰, ktoré je potešením bez nádeje, viery a stvorenia.

„*Vivre le plus*“ je krédom jeho filozofie. Čo neznamená len „*najviac vychutnať, čo tento život ponúka*“, ale aj žiť uvedomele a uvedomiť

si rozporuplnosť, ktorú nám život pripravuje, prijať v tejto dichotómii *vlastné rozhodnutie*, postaviť sa proti absurdite bytia. Vyžaduje daň za zlyhanie, aby sa toto zlyhanie stalo znesiteľným, ale aj za *celé potešenie zo zmyselnosti*, ktorá jediná môže zvíťaziť nad dogmou dedičnej viny, ak by sa druhý svet poprel a tento svet chápal ako jediný garant prežívanej slobody.

„Nesťažujte sa na krátkosť života!“, lebo nie je prikrátky, je to len otázka rozvrhu, hovoril už Seneca v 10. knihe o bedákaní v *Brevitate vitae*, Krátkosti života. Ľudia ho premrhajú túžbou po moci, ctižiadostivosťou, závišťou a vášňami, hromadením materiálnych statkov, pričom podľa Camusa treba žiť tak, akoby každý deň bol ten posledný. Ak porovnávame, že by *vivre le plus* mohlo vo francúzštine znamenať len „čo možno najdlhšie žiť“, tak by bol tento postoj od základu chybný, lebo iba v postoji „žiť čo najintenzívnejšie“ a síce *v prítomnosti*, sa odкрýva základ ľudského bytia.

Bol to Nietzsche, ktorý povedal, najprv treba niečo zničiť, aby sa mohlo začať nanovo niečo vytvárať, ale v deštrukcii sme už tak pokročili, že v skaze nachádzame jedinú modifikáciu, myslieť konkrétne na budúcnosť. Táto myšlienka je sama osebe nezmyselná, ale vo svojej radikálnosti vychádza z toho istého ducha ako Nietzscheho vzburá. Čo Nietzsche proklamoval v *nevine bytia*, bola myšlienka inej deštrukcie ako tej, o ktorej hovoril Herakleitos: ide o deštrukciu *zlého svedomia*, predstavy *viny*, ktorá je spojená s myšlienkou *treštajúceho Boha* v biblii.

Camus tu sleduje iný prístup. Jeho bohyňa Nemesis je bohyňou pravej miery a šíriteľom je Herakleitos. Človek musí prestať s neustálou dôverou v pokrok a úplné ovládanie prírody, ktorú lokalizuje²¹ vo vplyvoch židovsko-kresťanskej tradície, v úplnom odcudzení a kontraste k človeku, v súlade s prírodou. V Heleninom exile a v jeho raných zväzkoch esejí *Svadba svetla* je Camusov smer k „home révolté“ už dopredu premyslený.

Mal by rozmyšľať bez ideológie a vierouky nad tým, ako znovu nájsť *svoje hranice*, ktoré vo svojom bezuzdnom napredovaní stratil. „Nie je dôležité, zostúpiť ku koreňom vecí, ale vedieť, ako sa vo svete, v tom aký je, správať.“²² Vzťah človeka k svetu a k veciam je dôležitej-

ší, ako v ňom len presadzovať svoju slobodu, dôležitejšie je užívať si prítomnosť, ako plánovať jej budúce zmeny.

Je zaujímavé, že vo francúzštine prináleží výrazu „*homme révolté*“ dvojaký význam: nemyslí sa tým len to, čo reprodukuje nemecký názov „Vzbúrený človek“, ale vzťahuje sa aj na obrátenie, otáčanie, a síce takmer tak, ako to chápe Horst Wernicke, v zmysle novozákonného „*metanoiein*“, čo znamená zmenu v myslení, obrat, odklon.²³ Táto zmena myslenia je u Camusa cielená. Prinajmenšom tu zohráva úlohu vnútorná skúsenosť. Napriek tomu je nasmerovaná sociálne, na spoluprácu iných. Vzbura tak patrí podľa Camusa ku *conditio humana*, vystupuje sprostredkovane, lebo hľadá solidaritu s inými. Je to koniec v podobe osudu zažitej neznesiteľnej samoty, ktorá aspoň uvoľňuje priestor pre nádej, „že nie sme osamotení“.²⁴

Práve táto *samota* je najväčším problémom absurdného človeka. Aj Camus to pre seba nevedel vyriešiť. Napriek sláve zostal celý svoj život osamelý. Lebo samota je daň za slobodu, čo napriek tomu nebráni vstúpiť do dialógu. Jednoducho preto, lebo si to vyžaduje solidarita. Vyhýbať sa dialógu možno len dvoma spôsobmi: *klamať* alebo *mlčať*. Preto teda stále nanovo nabáda k *dialógu* (v Otázkach času²⁵), k „dialógu vo dvojici“, ktorý uňho často viedol ku kontroverzne vedenému rozhovoru, a završil končil roztržkou s niekdajšími spoludiskutujúcimi a priateľmi, ako s Jeanom-Paulom Sartrom. Problémom však treba čeliť, priznať farbu, ak nechcete zaprieť svoju identitu mysliteľa. Treba vedieť, kde je naše miesto v živote! Ale najprv treba vedieť, čo chceme.

Čo ak sa už viac nemôžeme identifikovať so svetom, ktorý sme celý zastavali, ak už príroda viac nie je tým pôvabným divadlom, ktoré môžeme pozorovať, ale zinscenovaným scenárom umelej prírody, v zábavnom parku, a v meste možno divé zvieratá vnímať len v zoo za mrežami alebo v umelo vytvorených krajinných revíroch, ktoré im vraj majú vyhovovať? Vede to k rozháranosti človeka, ktorý to celé vníma ako absurdné, ale nemôže to zmeniť a končí v európskom nihilizme, musí si priznať *obmedzenia* napriek pôvodnej arogancii nikdy nekončiacej hojnosti, ktorú vraj pokrok prináša. Rolu moderného človeka, *homme révolté*, vidí Camus v jasných obrysoch: „Učiť

sa žiť a zomrieť a na to, aby som bol človekom, odmietnuť stať sa bohom. Na vrchole myslenia revoltujúc odmieta božstvo, aby zdieľal spoločné zápasy a spoločný osud.“²⁶ A dodáva: „V svetle zostáva svet našou prvou a poslednou láskou.“ Je to vnútorná vzbura *proti* absurdnu a prežívaná je *solidárne*. Je to vzbura proti nespravodlivosti sveta a proti životnému osudu prinášajúcemu smrť. Má svoje zdôvodnenie v spoločenstve záujmov všetkých utláčaných a zúfalých, a tým plné právo proti nemu vystúpiť.

V Camusovom diele nachádzame stále sa opakujúcu metaforu svetla, počnúc dielom *Svetlo* a tiež z jeho prvých esejí. Vo svojom denníkovom zápise píše: „Nezrieť sa sveta. V živote sa nemožno pomýliť, keď ho postavíte do svetla. Moje celé snaženie je vo všetkých polohách, v nešťastí a v sklamaní nasmerované tak, aby sa znovu vytvorili vzťahy. A dokonca aj vtedy, keď vo mne prebýva smútok, aká to túžba milovať a aké to opojenie pri pohľade na kopce vo večernom vánku.“²⁷ V tomto ohľade sa cíti veľmi podobne ako Eugene Ionesco, ktorý svetlo porovnáva s rajským svetom svojho detstva: „Napokon hľadám rajský svet detstva, po lesku prvého dňa. [...] Detstvo a svetlo sú v mojej mysli to isté, všetko, čo nie je detstvo, je temnota. Píšem, aby som našiel svetlo a aby som sa pokúsil ho sprostredkovať.“

V stredomorskom myslení s jeho „zbrataním sa mysle a trvdého svetla“²⁸ nájdeme podľa Camusa cestu späť k tejto polarite, umožňujúcej jednotu a celistvosť, ktorú potrebujeme.

Ak sloboda neznamená bezuzdnosť, viaže sa aj s pojmom *spravodlivosti* resp. *zodpovednosti* a má niečo spoločné nielen so „slobodou voľby“, na ktorú sme podľa Sartra aj tak „odsúdení“. Sloboda je problémom solidarity a možno ju usmerňovať len ako dohodu s inými. V *Mýte o Sifyfovi* to Camus ešte tak nevidí: „Jediná sloboda, ktorú poznám, je sloboda ducha a konania. Absurdno marí síce všetky moje šance na večnú slobodu, ale vracia mi znovu slobodu konania a oslavuje ju. Táto strata nádeje a budúcnosti znamená pre človeka viac pohyblivosti.“²⁹ Snáď je to táto pohyblivosť, ktorá nás udržiava v pohybe a nikdy nám nedovolí sa upokojiť a je dôležitejšia než *motorická*, ktorá nás len nezmyselne poháňa.

Sizyfos prijal svoj osud, ak keď je to úplne absurdné. Pýtame sa, prečo? Otázku možno pomerne jednoducho zodpovedať: je sám pre seba. Už je len on, kopec a balvan. *Prekročil hranicu*, dokonca dvakrát, a to je tá nenapraviteľná chyba: oklamanie osudu! Ale kto ho kontroluje tam hore na kopci? Pred kým sa musí ospravedlňovať, komu čo dokazovať? Ženie ho *vôľa zvládnuť to*. Ale trest bohov je ešte perfídnejší ako jeho pôvodná túžba po nesmrteľnosti: dokonca je mu zabránené zomrieť „druhou smrťou“, aby sa konečne dočkal pokoja. Nemôže sa ani vrhnúť pred balvan, aby ušiel svojmu osudu. Stratil právo rozhodovať o svojom ďalšom živote, ktorý nie je ničím, lebo sa stal absurdným. Je odsúdený na to, žiť ďalej a trpieť! Tým pádom nemá možnosť inak sa rozhodnúť, chýba mu slobodná voľba. Na to poukazuje aj Annemarie Piperová.³⁰ Jeho budúcnosť je zablokovaná. Žije bez nádeje. „Ak sa pevne drží lineárneho historického modelu, zostane večne nešťastný.“

Je to toto poznanie, ktoré mu nedáva inú možnosť na porozhliadnutie sa po zmysle svojho života.³¹ Vieme tiež, že Camus v ťažko pochopiteľnom obrate na konci svojej rozpravy hovorí: Sizyfa si treba predstaviť ako šťastného človeka. Ako to ide dokopy? Ďalšia existencia, bez perspektívy, bez zmyslu, sa zdá byť nemožná. Použije Sizyfos ešte raz svoj rozum, aby pochopil?

A. Pieperová verí, že našla riešenie v analógii ku Kierkegaardovmu „skoku“. „Sizyfos skočí do novej *formy života*, pre ktorú *osobne* určí cieľ.“³² Akceptuje svoj osud. Dobrovoľne unikne „tlaku“ trestu bohov! Odteraz je to „*jeho rozhodnutie*“ a je to jeho „*balvan*“, ktorý kotúľa.

„Každá malá etapa, ktorú Sizyfos na svojej ceste hore prejde, je víťazstvom. S každým krokom dosiahne cieľ – svoj cieľ –, lebo cestu si stanovil za cieľ“³³. Niečo pre seba dosiahol, a je teda šťastný.

Na čo však pritom zabudla, alebo možno to nedostatočne premyslela, je niečo celkom rozhodujúce aj u Kierkegaardov: *strach pred skokom*, ktorý tomuto skoku predchádzal, ktorý nás zvyčajne nabáda vyhnúť sa mu. Aj keby sme kvôli tomu mali *opakovať* tú istú absurdnú situáciu až do neznesiteľnosti, bez toho, že by sme našli riešenie.

Piperovej vysvetlenie je síce trefné, ale práve z hľadiska tohto druhého aspektu nie celkom presvedčivé. Sifyfos má cieľ pred sebou, ale je to niečo *nedosiahnuteľné*. Nenachádzame sa tu znovu pri Caligulovi a jeho otázke o zmysle života? Čo sa týka šťastia, môže sa hodiť byť nedosiahnuteľným – ale tu hovoríme o *skutočnej úlohe*, ktorej nemožnosť je podstatou trestu. Skutočne tým Sifyfos rezignoval na ďalšiu vzburu? V každom prípade sa rozhodol. Stal sa tým pre seba slobodným? Slobodný koniec koncov je, lebo je tam hore na kopci *sám* pre seba. „Je me révolte, donc nous sommes“ – známa Camusova veta je dvojnásobná. Mohlo by sa aj povedať: otáčam sa, pokiaľ existujeme...? (v tomto prípade: balvan a ja). Myslím, že Sifyfos prehral: zostáva sám na kopci; a znovu sa otočí, keď príde dolu. A má práve strach z toho, odhodlať sa ku skoku.

„Čo znamená vzbúrený človek?“ pýta sa Camus. Koniec koncov poznanie, že život je *hodnotný*, aj keď je nutne *nezmyselný*. Ale ako ho zničiť? Zmysel je „ľudská“ hodnota, ktorú vtláčime nezmyselnému ako pečať. Túžobne si želať jeho koniec (v dobrovoľnej smrti) a zrušiť tým absurdno, to by sa vyrovnalo aj zrušeniu zmyslu. Lebo človek sám dáva životu zmysel tým, že ho naplňa *nádejou*. Život je „samoučel“, ktorý nemožno kriticky rozoberať. Opakovaným spôsobom sa nám pripomína „vivre le plus“: „Predtým išlo o to, vedieť, či život, na to aby sme ho žili, musí mať zmysel. Tu je oproti tomu zreteľné, že ho môžeme o to lepšie žiť, o čo menší zmysel má.“³⁴ Napriek tomu pochybujeme, či takéto absurdné bytie možno nazvať „šťastným“. Len preto, že sme urobili absurdné rozhodnutie a opakujeme ho, absurdita sa nezruší. Naopak, možno ju tým len zväčšíme.

Amet Dzelili, Camusov krajan, ktorý poskytol vynikajúcu interpretáciu Camusa³⁵, navrhuje ďalší prístup k riešeniu. Vychádza tiež z toho, že Camusov pojem šťastia sa neobmedzuje na výpovede, ktoré možno nájsť v Mýte o Sifyfovi, ale mali by sa hľadať v súbornom diele, ku ktorému treba zaradiť aj ranné literárne dielo Svetlo a tieň, ako aj neskoré diela a denníky; a predovšetkým by sme mali cez palubu hodiť naše bežné predstavy o pojme šťastia. Šťastie, v zmysle toho, čo mieni Sifyfos, totiž nie je ani „fortune“ v zmysle osudového šťastia prepožičaného od bohov (alebo odňatého bohmi), ani „spo-

kojnosť na základe uspokojených potrieb alebo jednoducho absencia utrpenia“³⁶, lebo A. Dzelili si myslí, že len človek, ktorý pozná svoje existenčné limity a podmienky, si je vedomý možnosti ich vyčerpať.

Veľmi zreteľne poukazuje na to, že vzťah človeka k času podstatne súvisí s jeho šťastím, a len ten, kto žije v *prítomnosti*, môže toto šťastie nájsť. Simone de Beauvoir prináša vo svojich memoároch spoločne prežitého času s Jeanom Paulom Sartom a Albertom Camusom (v Mandaríni z Paríža, bez odkazu, pretože je to citované spamäti) pozoruhodný Camusov výrok v tejto súvislosti, keď si v neskorých hodinách po prepitej noci, sediac na chodníku na ulici, mrmle len tak pre seba: „Buď horí, alebo to pretrváva. Tretie neexistuje.“ Hovorí nám: večnosť je príliš ďaleko, aby sme ju mohli uchopiť, zato prítomnosť je o to dôležitejšia. A môže byť aj bolestná, lebo je čo najintenzívnejším prežívaním. Sedí to presne so schémou výpovede z raných esejí (Medzi áno a nie, *Púšť*), v ktorej Camus bližšie definuje svoj *pojmem šťastia*. „Ale čo iné je šťastie, ako onen jednoduchý súlad bytosti so svojou existenciou? A aký súlad človeka a života by bol hlasnejší než dvojité vedomie: chcieť pretrvávajúť a musieť zomrieť? Prinajmenšom nás učí, na nič sa nespoliehať a v súčasnosti zbadať jedinú pravdu, ktorá nám je ako ‚prídavok‘ dopriata.“³⁷ Kierkegaardovo varovanie, že bez útechy na druhom svete niet pre človeka budúcnosti, nádeje, Camusa len udivuje, lebo nádej a útecha do budúcnosti sa života tu a teraz, v konkrétnej, v žiadnom prípade nedotýka. Naopak. Hovorí: „Byť okradnutý o nádej ešte neznamená: zúfať si. Plamene zeme vyvážia hádam nebeské vône.“³⁸ V čo verí, je *jednoduchá pravda*: „vzdať sa nádeje a útechy znamená, odvrátiť sa od budúcnosti a hľadieť na prítomnosť“³⁹, spoznať svoje limity, a tým aj pochopiť, že v prítomnosti prežívaný okamih je ten najcennejší. Odpoveď na absurdno by musela byť: „Nie smrť alebo nádej, ale život a vášň. Čo iné je šťastím ako vášnivé oddanie sa tomu jedinému okamihu v živote, využitie všetkých možností, ktoré okamih núka?“⁴⁰

A aby sme to sformulovali výstižne: zaostrením ťažiska na prítomnosť a spojením všetkých síl pre okamih sa človek stane pánom okamihu a tým seba samého.“⁴¹ Amet Dzelili poukazuje dôrazne: „S každým iným postojom, ktorý smeruje k budúcnosti alebo sa vzta-

huje na minulosť, a tým zabúda na prítomnosť, sa človek klame o jediný čas (...), ktorý má k dispozícii⁴² – *súčasnosť*. Sám Camus to nazýva „smrteľným vybočením“ alebo „filozofickou samovraždou“, alebo aj v nadväznosti na Blaisa Pascala „roztrieštenosť“.⁴³

Trpiaci človek je absurdný fakt, telesná existencia naviazaná na telo, aktuálny vzťah k tejto otrasnej pravde, smrť a svet plný nespravodlivosti a strachu. Stratiť toto umučené telo, ktoré napriek tomu túži po šťastí, je Camusovým orientačným a východiskovým bodom: „Lebo telo nevie nič o nádeji. Pozná len úder tepu svojej krvi. Jeho večnosť pozostáva z ľahostajnosti. [...] Načo pocítiť chvenie pre niečo, čo svoju prítomnosť neprežije? Tento pokoj a veľkosť človeka, ktorý nemá nádej, táto večná prítomnosť – práve to nazývali skúsení teológovia ‚peklo‘. ‚Peklo‘ je ale tiež, ako každý vie, trpiace telo.“⁴⁴

Ale možno práve tento *pokoj*, pochopenie *neodvratného zlyhania*, toto stroskotanie uchopiť ako svoju prítomnosť, patriacu Sifyfovi, len jemu samému, tú, ktorá ho obšťastňuje?

Ale stop! Sifyfos nezažíva svoju obratnosť ako *radostný* človek. Jeho „šťastný zážitok“ pozostáva predsa vo vychutnaní si celého spektra vedome pocítovaného života, ktorý zahŕňa radosť aj bolesť. „Sifyfovo šťastie spočíva v tom, že si je vedomý *svojho* osudu, ktorý obsahuje radosť *aj* bolesť, a ktorý patrí len jemu samému. Spoznaním absurdna si je vedomý svojich hraníc a súčasne aj možností. Šťastie toto zistiť a prežiť je tou životnou skúsenosťou šťastia prítomného, ktorá so sebou súčasne prináša ‚bonus z hľadiska života‘ vo forme autonómie a slobody. Navyše je to aj pocit – z pohľadu bežného chápania ‚šťastia‘, ktorý možno zažiť len momentálne ako jednotu so sebou samým, ako tie ‚najvyššie city na tejto zemi‘. To sú zmyselné a bezprostredné okamihy lásky k životu, v ktorých odpočíva rozum, a človek sa preto necíti byť na tomto svete izolovaný. „Tieto zážitky ‚oddania sa okamihu‘ sú motivačným pôvodom búriaceho sa postoja a napájajú ‚vôľu k šťastiu‘.“⁴⁵

V jeho románe *Šťastná smrť* sa nachádza aj kľúčová veta, ktorá podstatne prispieva k pochopeniu Camusovho *Mýtu o Sifyfovi*: „Omyl [...] spočíva v tom, že veríme, že musíme voliť, že musíme robiť, čo chceme, že jestvujú podmienky šťastia. Na čom záleží [...], je

vôľa k šťastiu, istý druh komplexného a stále prítomného vedomia.“⁴⁶ Život využiť naplno, tu a teraz.

Keď je cieľom šťastie, ktoré je človek pripravený dosiahnuť prostredníctvom svojho snaženia za každých okolností, a smrť je toho presný opak, tzn. nešťastie, tak by sme si mohli myslieť, že všetko, čo neguje smrť, čo ju vytesňuje, by prispelo k vnímaniu šťastia v živote. Opak je pravdou! Je to „sebaurčenie“, ktorému všetko obetujeme, aj keď sa potom sotva cítime slobodnejšími. Byť pánom svojho života – v najkrajnejšom dôsledku domyslené až za svoju vlastnú smrť – je to to jediné, čo nás robí šťastnými? Objavujú sa pochybnosti. Nie je šťastie skôr *radosť z bytia*, túžba viesť *spokojný život* na základe vlastného osudu, a nie siahat po hviezdach?

Grécky pojem εὐδαιμονία (eudaimonía) na to poukazuje a je jednou z ústredných myšlienok antickej filozofie, neznamená však to isté. Je to poznanie toho, že šťastie neprichádza „zvonku“, nezávisí od vonkajších faktorov, ale z *osobného spôsobu života*. Autarkia, vyjsť sám so sebou (αὐτάρκεια, autárkeia), je sebestačnosť na opačnej strane slobody, a síce sebauspokojenie, a bola vyhláseným cieľom *stoy*, jedným z dodnes najznámejších myšlienkových prúdov antiky. V antike po Aristotelovi bolo za hodné námahy považované uspokojenie sa s *tým*, čo bolo možné *dosiahnuť*, čo je významovo veľmi podobné dodržiavaniu miery, a schopnosť dodržiavať mieru je aj u Camusa centrálnou témou.

Ako skutočný cieľ všetkých ľudí to nepochybne platilo v antike a súčasne to bolo spojené s ústrednou myšlienkou *plnosti života*. – Myslíme opäť spontánne na Camusov *vivre le plus* – nasmerovaný ale v zmysle pôvodu slova na *dobrého démona*, spojeného so spriaznenou osobou, ktorý ju ochraňuje. Je dosť (a bolo dosť aj v antike) *zlých démonov*, ktorí človeka v *závislosti* od svojej *zloby* takmer držia v zajatí. Ale s týmito nebudeme, alebo sme nikdy neboli *šťastní*. Uzatvárajúc s Lautréamontom: „Taktiež môžeme slobodne konať dobro.“ Toto rozhodnutie však závisí len od nás.

- ¹ Wernike, Horst: Der Mensch in der Revolte (Vzbúrený človek), s. 86, v zborníku: A. Camus und die Christen (Camus a kresťania) Frankfurt a. M., 2002.
- ² Camus, Albert: Der Mensch in der Revolte (Vzbúrený človek), Reinbeck 1969, s. 43.
- ³ Blaise Pascal, Gedanken, podľa Reinritschen Fassunng z 1881, s.73.
- ⁴ Pedovšetkým v Différence et répétition, jeho habilitačnej práci, kde sa odvoláva na Kierkegaard a predovšetkým aj v Mille Plateaux, kde sa explicitne zaoberá opakovaním.
- ⁵ V modifikácii známej Descartovej vety, obyčajne prekladanej ako: Búrim sa, teda sme, in: Vzbúrený človek, Reinbeck 1969, s. 21.
- ⁶ Známa veta od Caligulu, Dialog s Helikonom, 4. scéna, Reinbeck 1959, s. 21.
- ⁷ Camus, Albert: Caligula, 1. Akt, Dialóg s Caesoniou, Reinbeck 1959, s. 28.
- ⁸ Tamtiež.
- ⁹ „Il faut aller jusqu' à la consommation“. In: A. Camus, Caligula, 3. Akt, 5. scéna, Reinbeck 1959, s. 54.
- ¹⁰ Camus, Albert: Caligula, 2. Akt, Výpoveď Chereu, Reinbeck, 1959, s. 32.
- ¹¹ Fleischer, Margot: Zwei Absurde: Camus' „Caligula“ und „Der Fremde“. Eine Interpretation. Dvaja absurdní: Camusov Caligula a cudzí, 30 f.
- ¹² Camus, Albert: Caligula, 2. Akt, 9. Scéna (Caligula Heliconovi), Reinbeck 1959, s. 38.
- ¹³ Pindar: Tretia mýtická óda.
- ¹⁴ Camus, Albert: Der Mensch in der Revolte (Vzbúrený človek), Reinbeck 1969, s. 25.
- ¹⁵ Tamtiež.
- ¹⁶ Por. Jörn Müller, Physis a Ethos. Prírodný pojem u Aristotela a jeho relevancia v etike. Würzburg 2006, poznámka pod čiarou 28, s. 16.
- ¹⁷ Sabine Dram poukazuje vo svojom článku Camus a kresťania v rovnomennej knihe z Haag + Herrchen Verlag, z edície Arnoldsteiner. v texte, na ktorom pracovala spolu s Hermannom Dürin-

gerom ako vydavateľka, na záznam z Etymologického slovníka nemeckého jazyka od Friedricha Klugeho (Berlín/New York 1989, 6). Z jej citát tu na vysvetlenie v krátkosti zopakujeme: slovo „absurdný“ bolo prevzaté, ako je známe, z latinského absurdum, t. j. falošný, čo sa dá zase zvukomalebne odvodiť od „susurrus“, t. j. syčiaci falošný zvuk, falošný tón a dnes znamená: zvrátený, nezmyselný, bez zmyslu.

- ¹⁸ Schlette, Hans Robert – Albert Camus: Svet a vzbura. Freiburg/Mníchov, Verlag Karl Aber 1980, II.
- ¹⁹ Camus, A.: Púšť. Literárne eseje, Hamburg 1959, s. 118.
- ²⁰ Camus, A.: Otázky času, 203. Reinbeck 1983.
- ²¹ Pozri Horst Wernicke, tamtiež, s. 88.
- ²² Camus, Albert: Vzbúrený človek, Reinbeck 1953, s. 8.
- ²³ Wernicke, Horst: Tamtiež, s. 88.
- ²⁴ Camus, A.: Vzbúrený človek, Reinbeck, s. 317.
- ²⁵ Camus, A.: Otázky času, s. 60.
- ²⁶ Camus, A.: Vzbúrený človek, Reinbeck, s. 344.
- ²⁷ Camus, A.: Denníky 1935 – 1951, s. 209.
- ²⁸ Camus, Albert: Vzbúrený človek, Reinbeck 1969, s. 243.
- ²⁹ Camus, A.: Mýtus o Sifyfovi, s. 76.
- ³⁰ „Sifyfos chápe, že nemá voľby. Medzi tým, čo je a čo chce – a síce nemôže o sebe v slobode rozhodovať.“ Annemarie Pieper Absurdno a skok, In: Albert Camus a kresťania, s. 71.
- ³¹ Pieper, Annemarie: Absurdno a skok, In: Albert Camus a kresťania, s. 71.
- ³² Tamtiež.
- ³³ Tamtiež.
- ³⁴ Camus, A.: Mýtus o Sifyfovi, Reinbeck 1999, s. 72.
- ³⁵ Dzelili, Amet: Vôľa k šťastiu u Alberta Camusa.
- ³⁶ Tamtiež, odsek 3.
- ³⁷ Camus, Albert: Medzi Áno a Nie, Púšť, Reinbeck 1992, s. 95f.
- ³⁸ Camus, A.: Mýtus o Sifyfovi, Reinbeck 1999, s. II.
- ³⁹ Dzelili, Amet: Vôľa k šťastiu u Alberta Camusa. Kapitola 3.
- ⁴⁰ Tamtiež.
- ⁴¹ Tamtiež.

- ⁴² Dzelili, Amet: Vôľa k šťastiu u Alberta Camusa. Kapitola 3.
- ⁴³ Pascal, Blaise: Pensée CLXXII, 1980.
- ⁴⁴ Camus, A.: Púšť. In: Medzi Áno a Nie. s. 89.
- ⁴⁵ Dzelili, Amet: Vôľa k šťastiu u Alberta Camusa. Kapitola 3.
- ⁴⁶ Camus, Albert: Šťastná smrť. Reinbeck 1972, s. 109.

Malba šesti eseju

Jiří Mezřický

ESEJ I

Ponorkový epos

Všeobecně se tvrdí, že postmoderní doba postrádá příběhy.

Ponorkový epos – obrazový cyklus, ve kterém si kladu otázku bez toho, že bych válku chtěl i jen náznakem heroizovat, ba právě naopak, zda není tím purgatoriem, které zatřepalo rozpustilou společností a vedlo k její dočasné katarzi.

Ponorková válka, malý, ale neskonale důležitý fragment II. světové války, i když často zákeřné, byla alespoň zčásti válkou rytířskou – boj muže proti muži, posádky proti posádce. Hrůzy, které prožili, a pokud je přežili, vyformovaly z těchto mužů a celé společnosti generaci pokornou zabývající se jistou dobou po válce podstatnými věcmi. Nebyl to konzum.

To pominulo, a proto si znovu kladu otázku: koleduje si lidstvo opět o něco podobného, anebo to bude to samé na jiné téma?

Lodenice I
olej, plátno
100 × 100 cm
2011

Jiří Mežřícký

Lodenice III, č. 309
olej, plátno
70 × 50 cm
2012

V bunkru III, č. 328

olej, plátno

100 × 100 cm

2013

Lodenice IV, č.308

olej, plátno

70 × 50 cm

2012

V bunkru
olej, plátno
110 × 150 cm
2011

Pod hladinou II
olej, plátno
100 × 100 cm
2008

Lodenice II
olej, plátno
100 × 100 cm
2011

Lodenice III, č. 316
olej, plátno
70 × 50 cm
2013

Jiří Meziříčský

Ponorka č. 310
olej, plátno
45 × 45 cm
2012

ESEJ 2

Vraky

Vraky – z části zbytky válečných strojů – jako vznešený, tajemný v hlubinách a ve věčném klidu spočívající artefakt vyvolávající v mé mysli mnohé metafyzické otázky. Pro turisty se staly oblíbeným cílem. Přesto svědci dávné i nedávné minulosti mlčí, a tímto mlčením k nám promlouvají. Chtěl bych jejich projevu rozumět. Uloženy v hlubinách oceánů obklopeny mořskou vodou jako preparáty ve formalínu zdánlivě se stejným posláním a za stejným účelem. Čiší z nich něco vesmírného, něco nekonečného a záhadného, dotýkajícího se neprobádané hloubky lidského bytí. Čekají, aby nám ve své majestátnosti a nepřístupnosti vymlčely své a lidské osudy.

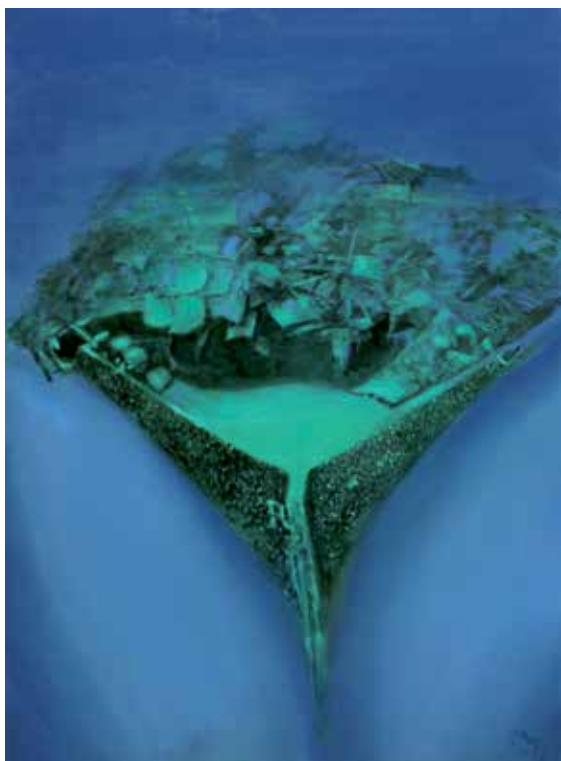
Vrak č. 360
olej, plátno
100 × 100 cm
2014

Vrak XX
olej, plátno
40 × 40 cm
2011

Vrak XIII
olej, plátno
50 × 40 cm
2011

Vrak I
olej, plátno
95 × 70 cm
2011

Vrak XIV
olej, plátno
50 × 40 cm
2011

Jiří Mezřický

Vrak V
olej, plátno
95 × 70 cm
2011

Vrak IV
olej, plátno
95 × 70 cm
2011

Vrak VI
olej, plátno
95 × 70 cm
2011

Vrak X
olej, plátno
95 × 70 cm
2011

Vrak VII
olej, plátno
150 × 110 cm
2011

Jiří Mezřický

Vrak VIII
olej, plátno
150 × 110 cm
2011

ESEJ 3

Dav

Dav – jeho výtvarná přitažlivost vězí v jeho struktuře. Je to množina manipulovatelných neindividualit, definovaná nekompetentností, přesto nárokem ovlivňovat i naši budoucnost. Bojovat o výhody, o které se nezasloužil, ale i právo na slušný život. Představuje nebezpečí spočívající v jeho manipulovatelnosti, je nevypočitatelný, svou mnohostí vytváří tlak, který vyrábí dějiny.

Obraz č. 332
olej, plátno
100 × 100 cm
2013

Jiří Mezřícký

Dav jako obraz č. 5
olej, plátno
50 × 40 cm
2012

Dav jako obraz č. 3
olej, plátno
50 × 40 cm
2012

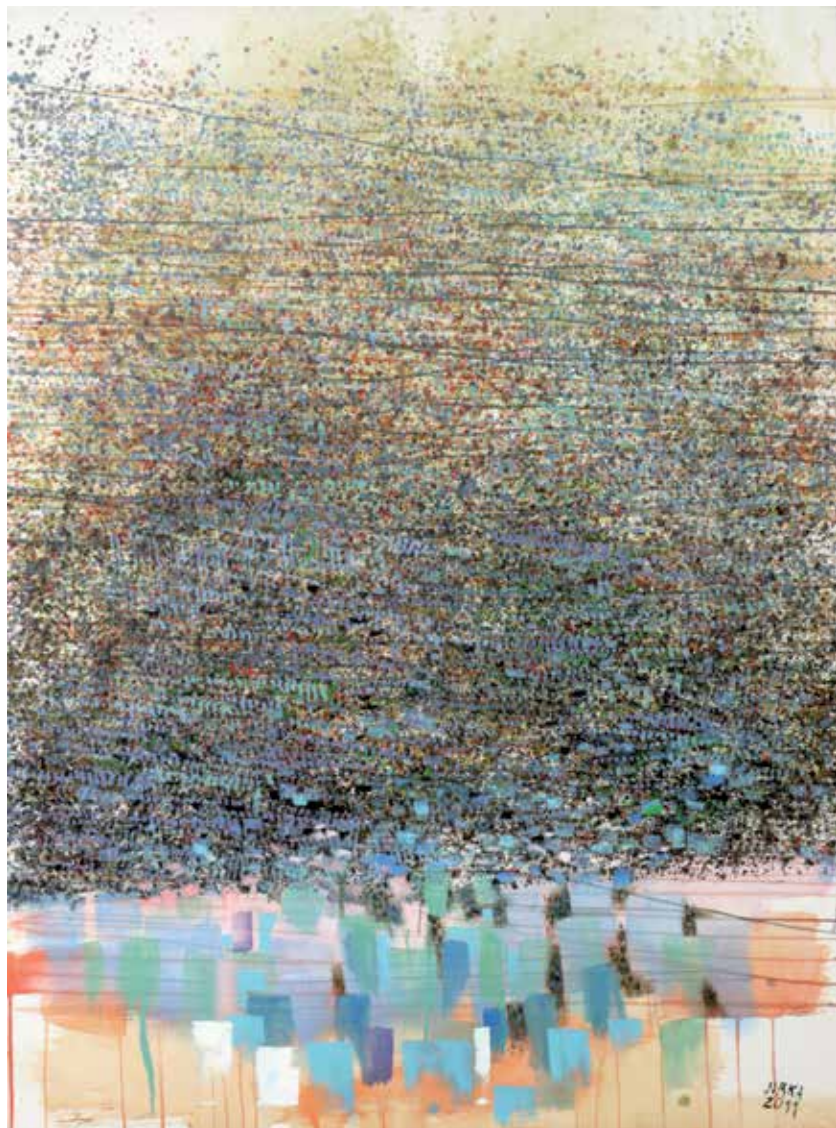
Bez názvu
olej, plátno
150 × 110 cm
2011

Dav ve městě
olej, plátno
150 × 110 cm
2012

Dav
olej, plátno
150 × 110 cm
2011

Dav č. 393
olej, plátno
100 × 100 cm
2013 - 2015

Dav č. 375
olej, plátno
95 × 75 cm
2014

Bez názvu
olej, plátno
60 × 50 cm
2015

Jiří Mezřický

Dav č. 392
olej, plátno
105 × 100 cm
2013 - 2015

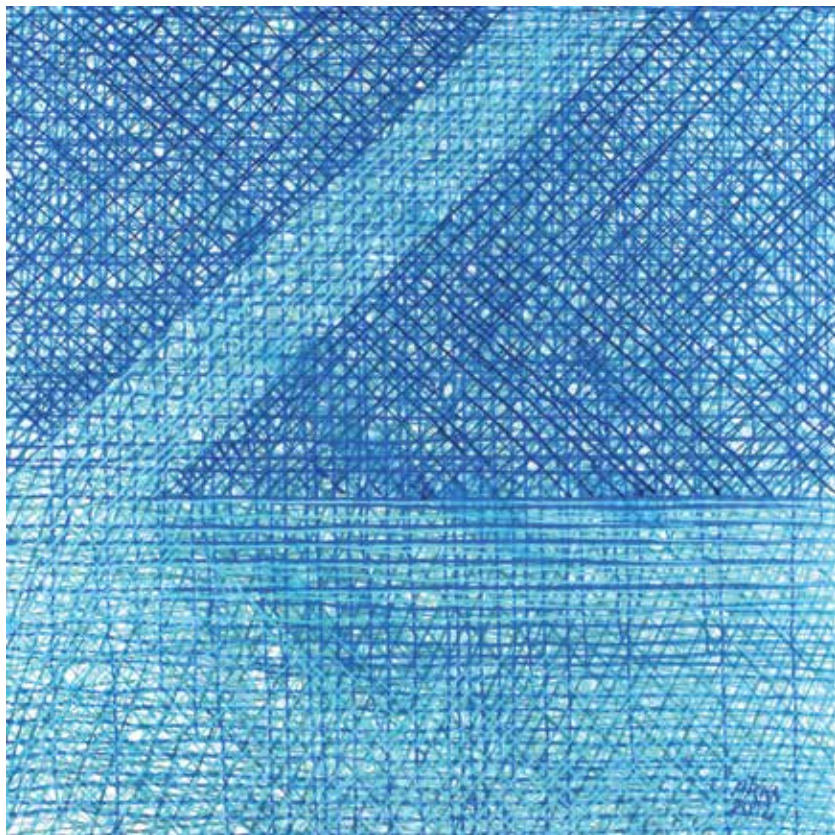

ESEJ 4

Gravitační abstrakce

Gravitační abstrakce, horizontální i vertikální pohyb, je ovlivňován silou gravitace směřující do středu Země. Přesto je silou ve vesmírném pojetí absolutně zanedbatelnou, i když pro nás primárně určující. A když pro nás, tak i pro tu nás determinující množinu spolulidí. Avšak určující je fyzikálně, spirituálně ne. Kdyby jí nebylo, znamenalo by to absolutní chaos v pohybu. Naše gravitace myšlení je soustředná, a tím srovnatelná s gravitací Země. Závěr? Nepřipusťme, aby naše myšlenky a pocity byly jen soběstředné, ale aby zahrnuly v sobě pohled do vesmíru včetně zamyšlení nad jeho existencí a důvodem. Doposud nepoznané pocity zprostředkují prožitek svobody v pokoře.

Obraz č. 296
olej, plátno
100 × 100 cm
2012

Gravitabstrakce II

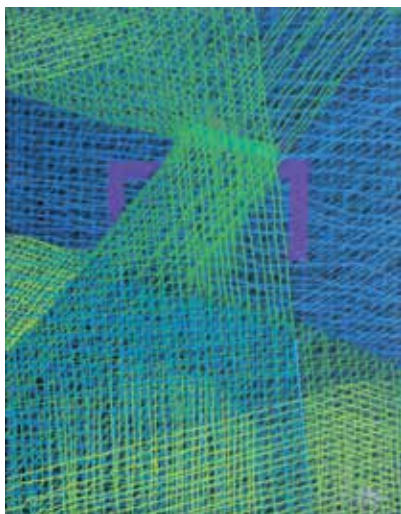
akryl, plátno

150 × 110 cm

2012

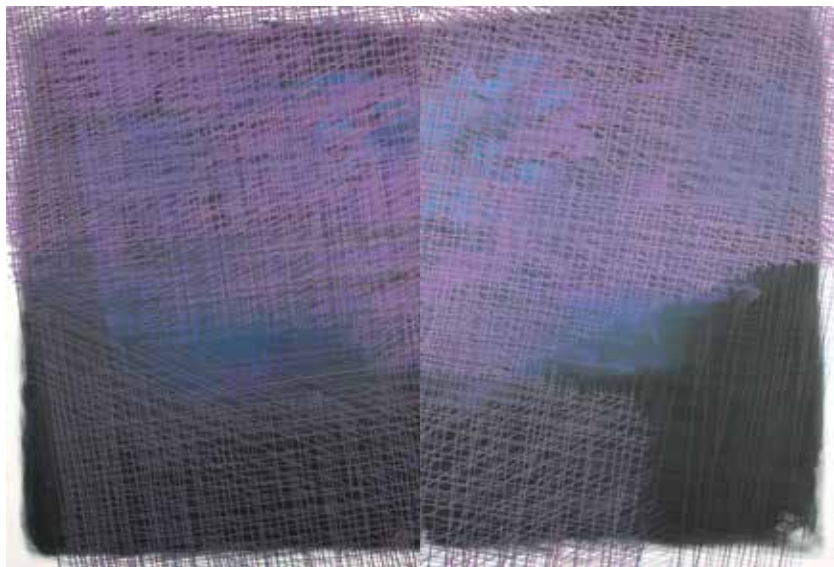

Gravitaabstrakce č. 357
akryl, plátno
95 × 75 cm
2013

Obraz č. 329
akryl, plátno
95 × 75 cm
2013

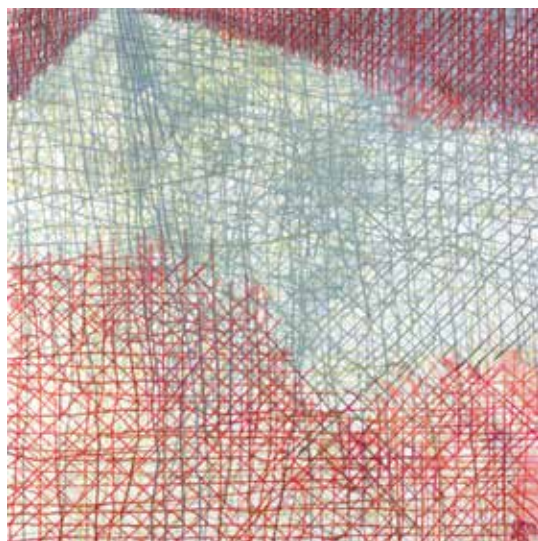

Gravitabstrakce I

akryl, plátno

150 × 220 cm

2012

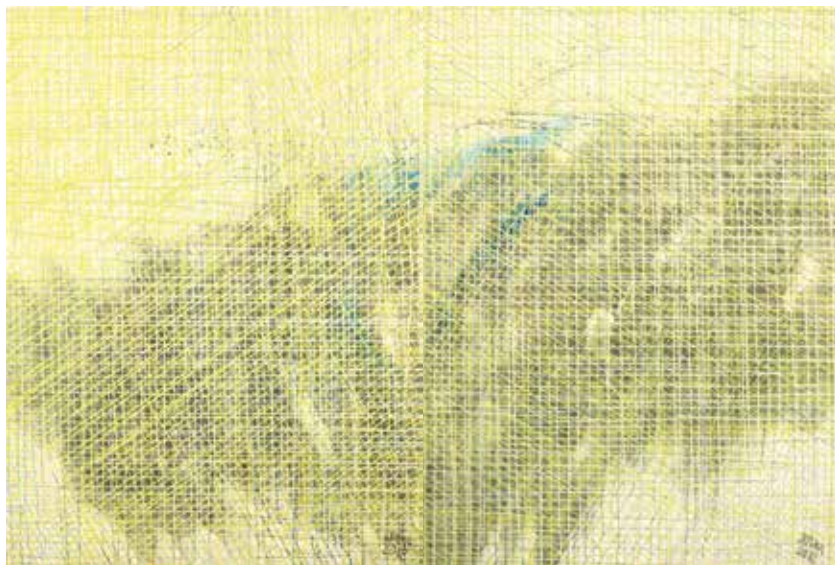
Gravitabstrakce II

olej, plátno

100 × 100 cm

2011

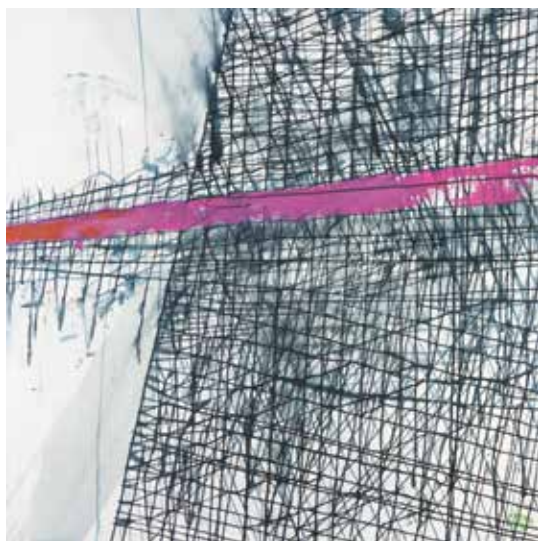

Gravitabstrakce II

akryl, plátno

150 × 220 cm

2012

Gravitabstrakce IV

olej, plátno

100 × 100 cm

2011

ESEJ 5

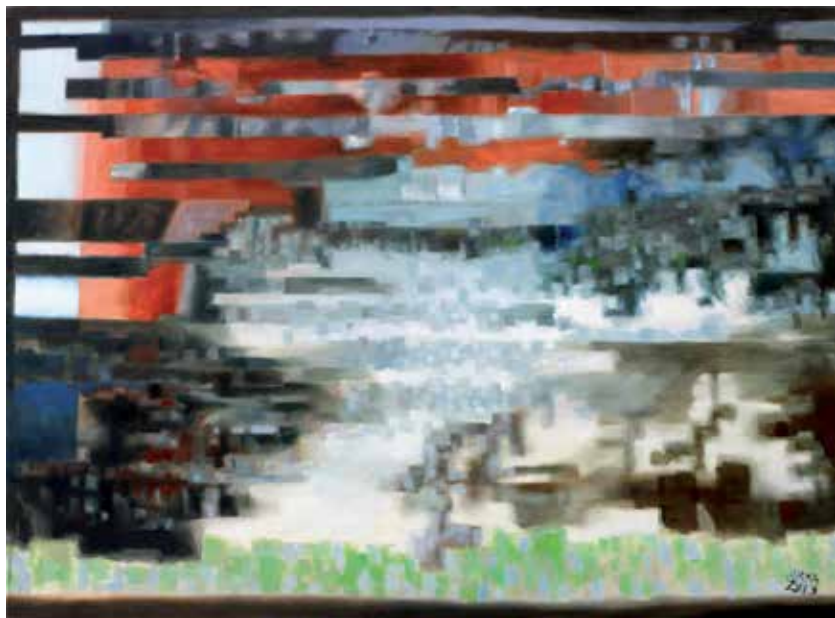
Poruchy

Errata – porucha vnímání (slov)

„Zušlechťujme ducha ne proto, abychom zamezili chybám, ale zmírnili jejich následky“, (není to přesný citát, ale volná interpretace) praví autor knihy Errata, George Steiner.

Dle něho dochází v naší slovní komunikaci, která je bezesporu v našem styku tou nejdůležitější, k poruchám. Rozumíme sice slovům našeho protějšku, ale nechápeme jejich obsah. Jsme líní, nesoustředění, je snad jeho úmyslem být nesrozumitelný, anebo naopak, náš duševní potenciál není schopen myšlenky vnímat? Je možné, že jsme hned zpočátku rozeznali lež, nebo se jedná o myšlenky zcela bezvýznamné? A tak vznikají erratas-poruchy naší komunikace, řeči.

Ty ale nevznikají jen ve verbální sféře, ale i na našich televizních obrazovkách. A ty jsou velmi výtvarné. Kéž by zůstalo jen při nich.

Errata č. 4
olej, plátno
110 × 150 cm
2013

Errata č. 361
olej, plátno
100 × 100 cm
2014

Errata č. 2
olej, plátno
110 × 150 cm
2013

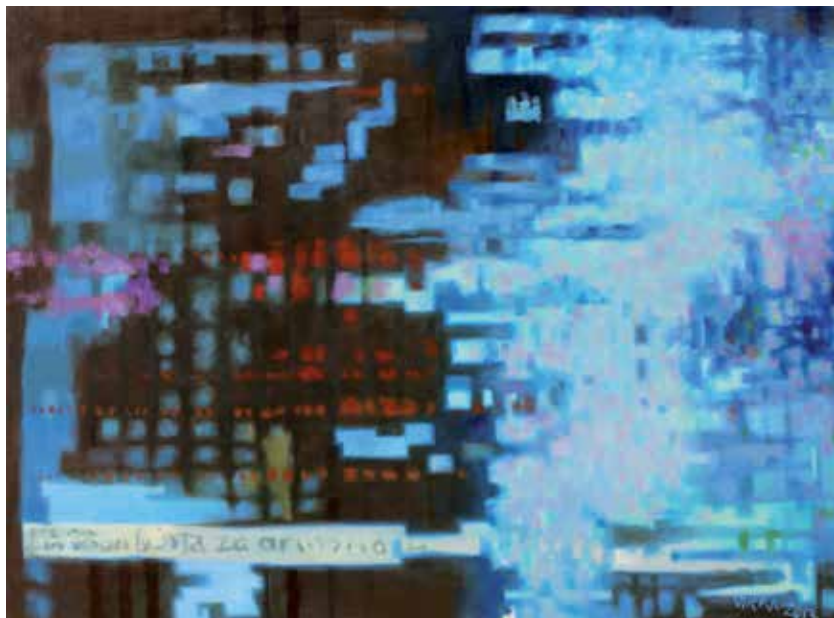

Errata č. 390
olej, plátno
75 × 95 cm
2013 - 2015

Winston
olej, plátno
95 × 75 cm
2014

Errata č. 2
olej, plátno
110 × 150 cm
2013

Errata č. 361
olej, plátno
100 × 100 cm
2013

Ona č. 363
olej, plátno
50 × 40 cm
2014

Errata č. 5
olej, plátno
110 × 150 cm
2013

Errata č. 3
olej, plátno
110 × 150 cm
2012

ESEJ **6****Trajektorie regulovaných pádů****Trajektorie regulovaných pádů**

Regulovaných pádů? Pády čeho, koho? A kdo to reguluje? Možná, že se někde vynakládá snaha těm pádům zamezit, ale bez viditelného úspěchu. Politici marně usilují zatáhnout brzdy, ucpat díry vlevo i pravoboku a napnout potrhané plachty, aby udrželi na vlnách bouřlivého moře zmítající se plavidlo v zdánlivě správném kurzu. Můžeme se domnívat, že záchranné práce jen předstírají? Nebo jsou zmítání bezmocností? Zdá se, jakoby jednotlivé pády vedly k pádu komplexnímu, společnému. Že by to snad byl něčí program? Na tyto otázky až na několik mlhavých domněnek neexistují jednoznačné odpovědi.

O nastolení „Nového Řádu“ bylo již napsáno několik studií. Společnost se údajně k němu nedobere revolucí, a protože na to druhé nemá morální potenciál, evolucí také ne. Co to tedy bude, co povede společnost k těmto „světlym“ zítřkům. Tvrdí se, že je to slepá ulička, které musí nevyhnutelně a logicky předcházet regulovaný pád „Starého Řádu“.

Trajektorie regulovaných pádů č. 366

akryl, olej, plátno

95 × 75 cm

2014

**Trajektorie regulovaných
pádů č. 346**
olej, plátno
50 × 40 cm
2013

**Trajektorie regulovaných
pádů č. 359**
olej, plátno
150 × 100 cm
2014

Jiří Mezřický

**Trajektorie regulovaných
pádů č. 358**
olej, plátno
100 × 100 cm
2014

Trajektorie regulovaných pádů č. 401

olej, plátno

93 × 75 cm

2014 - 2015

**Trajektorie
regulovaných pádů**
č. 350
akryl, olej, plátno
50 × 40 cm
2013

Jiří Mezřický

**Trajektorie
regulovaných pádů**
č. 349
akryl, olej, plátno
50 × 40 cm
2013

Na prahu novéj paradigmy

Karol Hlávka

Európa krváca...

Nebudem sa teraz zastavovať pri zrejmom a opakovať to, čo už dávno všetci tušíme či vieme; v súčasnej podobe je Európa v hlbokej kríze a jej riešenie je v nedohľadne.

Svet je v stave vojny, ktorú sa nám mediálne pokúšajú zastierať či informačne zmierňovať prostredníctvom jej lokalizácie do určitých regiónov tejto planéty.

To, čo sa v súčasnej Európe odohráva, všetky tie krízy, úpadky národných ekonomík vrátane novodobého sťahovania národov vidím ako súčasť tejto dobre maskovanej svetovej vojny, vedenej novodobými prostriedkami. Tento stav je nevyhnutným dôsledkom urputného boja starých štruktúr moci o svoje vlastné prežitie. Tisícročia trvajúca a dožívajúca paradigma prestáva fungovať a je v záujme mocných ju udržať čo najdlhšie.

Tento text dokončujem v deň, keď ku mne prostredníctvom internetu doliehajú prvé správy o 13/11 v Paríži. A moje rozhodnutie nazývať veci pravými menami je touto udalosťou ešte viacej posilnené. Sme vo vojne, ktorá sa už nedá ani zastaviť, ani ukryť.

Napriek tomuto tvrdému konštatovaniu nie som pesimista a v tomto texte sa sústredím viacej na víziu sveta „po“, to znamená na víziu formovania celkom novej európskej a azda aj svetovej reality po prekročení prahu medzi jej minulosťou a budúcnosťou.

Svetové udalosti dneška, všetok ten vonkajškový chaos a utrpenie celých národov vnímam zo širokého uhla pohľadu ako síce tvrdý, ale nevyhnutný očistný proces - v konečnom dôsledku však bude znamenať presuny na poli svetovej moci a celkom nové preusporiadanie a hierarchiu riadenia týchto procesov.

V dobe blížiaceho sa a nevyhnutného pádu starých štruktúr moci sa právom vynárajú otázky, čím nahradiť v súčasnosti prevládajúce mocenské štruktúry (ktoré sú zodpovedné za súčasný stav) od najvyšších miest po najnižšie bez toho, aby vznikol chaos z nedostatku osobnej a spoločenskej disciplíny. Je ešte vôbec možné oprieť sa v premenlivej a nebezpečnej dobe o nejaké istoty bez toho, aby sa vlády sveta uchýlili k návratu a posilneniu mocenských ovládacích

mechanizmov na absolútnu kontrolu nás i jednotlivca? Inak povedané – akou disciplínou, ak nie tou, založenou na odmene a treste, nahraďiť starý model systémov moci?

„Myslím, teda som,“ povedal filozof a týmto výrokom skončila jedna etapa v histórii Európy a postupne celého ľudstva. Začala sa nová etapa, vychádzajúca z paradigmy, v ktorej slepú vieru nahrádza skepticizmus, spojený s ľudskou myslou.

Slovo „som“ znamená bytie, existenciu. Je nespočet bytostí, je tu celý organický i anorganický svet, a predsa výsadu myslieť má iba človek. Človek je podmnožinou bytia ako celku so špecifickou schopnosťou myslieť. Schopnosť myslieť ho odlišuje od ostatných bytostí, samotné myslenie však nie je podmienkou jeho „bytia“. A tak sa ukazuje, že stotožnenie človeka s jeho vlastným myslením („myslím, teda som“) spôsobilo počas posledných stáročí okrem technologického pokroku neuveriteľné katastrofy a stámiliónové straty na životoch až po straty vo vojnách súčasnosti. Problémom sa javí nie tak samotné myslenie, ale spôsob, ako sa človek so svojím myslením stotožňuje a ako na základe onoho stotožnenia selektuje realitu.

Človek však nie je redukovateľný „iba“ na myslenie – človek je nepredstaviteľne komplexnejšia bytosť, pričom sa ukazuje, že samotné „bytie“ presahuje hranice jeho obmedzenej sebaпредставы do kozmických rozmerov.

Pochopenie toho, kým ako jednotlivci i celá spoločnosť sme, je základom celkom nového nazerania na náš svet i na zastaralý systém, otriasajúci sa v jeho základoch, ktorý hrozí, že nás pochová vo svojich vlastných ruinách.

Nazdávam sa, že pre účely budúcich vízií, stratégií a z nich vychádzajúcich projektov pre Európu bude treba pomenovať a azda aj preformulovať základné princípy, na ktorých stojí súčasná davo-elitárska spoločnosť. Vyvíjala sa celé stáročia i tisícročia – jej základom je hierarchická a pyramidálna štruktúra moci od najmenších po najväčšie organizácie, v ktorých je vonkajšia i vnútorná súťaživosť základným hnacím motorom ich vývoja.

Ako ukážem v nasledujúcom, práve tento model dožíva a končí.

Aby som mohol pokračovať, pristavím sa najprv pri definícii pojmu Európa a vysvetlím, ako ho chápem v tomto texte.

Predovšetkým – Európa tu neznamená geografické ohraničenie. Neznamená tu dokonca „iba“ určité špecifické kultúrne a už vôbec nie obchodné prostredie. Európa nie je charakterizovaná ani kresťanstvom, a to nielen preto, že tu žije okrem ateistov množstvo vyznaní a „izmov“, ale hlavne z dôvodu, že kresťanstvo posledných storočí permanentne strácalo na hegemonii svojho vplyvu, a nie je teda univerzálnym tmelivom toho, čo nazývame Európa.

V tomto texte znamená slovo „Európa“ silové pole, ktoré je konglomerátom všetkých silových polí v ňom obsiahnutých.

Je to silové pole, ktoré sa formovalo stáročia a tisícročia až po živú súčasnosť.

Prečo hovorím o silovom poli?

Tento hmotný svet to sú kvantové polia, do ktorých zasahujeme svojou vlastnou pozornosťou. Kvantoví fyzici hovoria o pozornosti, ktorá ovplyvňuje experiment. V kvantovej fyzike stačí zmena pozornosti experimentátora, aby sa zmenili výsledky experimentu. To, čomu hovoríme „hmotný svet“, vzniká a zaniká v závislosti od pozornosti.

Častice či vlny, ktoré sú základnou stavebnou hmotou tohto vesmíru, jednoducho vznikajú (alebo naopak – nevznikajú) v závislosti od toho, či sú pozorované, alebo nie...

Znamená to zároveň, že samotný „hmotný svet“ má veľmi „nehmotnú“ podstatu.

Tu si vedci a mystici podávajú ruky; hmota je druhotná, vedomie a pozornosť ju predchádza.

V praxi znamenajú tieto poznatky jednoducho to, že pozornosť každého z nás tvorí našu vlastnú realitu.

Ako to, že v kontakte s takzvanou „normálnou realitou“ prestávame si svojej „božsky“ tvorivej schopnosti byť vedomí?

Je to preto, lebo naše vlastné zámery (a tak aj naša schopnosť kreovať realitu) sú viac či menej zviazané konceptuálnym myslením.

Vysvetlím to takto: počas výchovy nám vstúpajú určité normy správania sa, myslenia, cítenia a podobne. Osvojujeme si pojmový aparát, ktorým hodnotíme a popisujeme okolitú realitu. Naša civilizácia nás formuluje na svoj vlastný obraz svojím pojmovým aparátom a konceptmi vrátane jazyka, ktorým myslíme a dorozumievame navzájom...

Stotožnenie seba samého s myslou spôsobuje, že máme pocit, že sme to my, kto rozhoduje.

V skutočnosti však nerozhodujeme my sami – rozhodujeme sa na základe pojmového aparátu, ktorý sme dostali do vienka výchovou a s tým spojených konceptov v našej mysli.

Našu pozornosť, lúč nášho „laserového“ zamerania, ktorým vytvárame tento hmotný svet vedieme nie ako slobodné bytosti, ktoré rozhodujú samy za seba, ale ako nástroje svojho vlastného naprogramovania (ak naprogramovaním rozumie výchovu, školu, kultúru a celý pojmový – konceptuálny aparát našej mysle...).

Stávame sa tak nástrojmi tvorby kohosi alebo čohosi celkom iného, len nie seba samých.

Tvoríme silové polia, a tie majú formu, ktorá vyplýva z myšlienkových konceptov, do ktorých sme svojou pozornosťou vložili svoju životnú silu.

Rodíme sa sem ako veľmi špecifické formy

Sme neopakovateľné formy, máme vzájomne odlišné DNA, otlčky prstov či neopakovateľné očné dúhovky. Zdá sa, že vesmír netvorí kópie – vesmír tvorí vždy originály!

Každý je tu originálom – v zdravej spoločnosti rozvíja každý jedinec svoje prirodzené schopnosti, svojho „génia“, to znamená, že jeho prácou je to, na čo sa sem narodil – takáto práca je jeho zmyslom života.

Situácia dneška však vyzerá celkom inak - každý deň, keď sa náhlime ráno do práce, ideme tam s vedomým či nevedomým úmyslom odovzdať prostredníctvom našej práce časť našej životnej sily. Deň, keď sme boli v práci, nám už nikto nevráti – životnú silu, ktorú sme vydali, sčasti kompenzujeme plácou, ktorú dostávame zvyčajne vo

forme peňazí. Deň za dňom z nás ubúda a naša životná sila sa mýňa na realizáciu projektov, o ktorých väčšinou nemáme ani poňatia.

Tie projekty vytvoril ktosi iný – my sme nájomní robotníci v tomto systéme.

Najímajú si nás pre našu schopnosť a ochotu predať našu životnú silu.

Od malička sme vedení k tomu, aby sme sa dokázali prispôbiť čomukoľvek, aby sme sa zaradili do štruktúr a našli si v nich svoje miesto. Od malička sme presvedčovaní o tom, že „zmysel života“ je v podstate prepychom, ktorý si nemôžeme dovoliť. Ak si však nemôžeme dovoliť tento „prepych“, znamená to, že je nám od začiatku vštepované, že naša životná sila nemá veľkú cenu, to znamená, že náš život ako taký nestojí v podstate zaveľa, sme nahraditeľní a koniec koncov aj tak všetci skončíme na našich európskych cintorínoch.

Už tisícročia je do mysle jednotlivca i celých národov vnášaný pocit viny. Dožívajúca a o svoje trvanie bojujúca paradigma vychádza z predpokladu, že sme zlé a hriešne bytosti a na základe toho nám bol vnútený pocit viny, ktorý súvisí s následným trestom.

Od malička sa tak z nás stávajú neúplné a v podstate choré bytosti – kdesi vo vnútri seba samých cítime manipuláciu a znásilnenie – reagujeme častokrát agresívne. Konáme agresívne buď proti druhým, proti spoločnosti, alebo ničíme jednoducho sami seba.

Vznikajú silové polia, riadené plánmi zo zákulisia, ktoré svojím účinkom len málokedy harmonizujú so skutočným zákonom univerza. Súčasný svet, napospol riadený autoritatívnym pyramidálnym systémom, vyzerá byť skôr obrátený voči zákonom kozmu – naruby!

Súčasným svetom rozumiem samozrejme aj priestor, ktorý nazývame Európska únia.

V rámci tohto systému „naruby“ (napospol v ňom v dnešnej Európe žijeme) máme skúsenosť so zlobou človeka. Tieto negatívne skúsenosti nás spätne presvedčujú o tom, čo už beztak tisícročia rozhlasujú cirkvi všetkého druhu – a síce, že človek je od začiatku zlý, arogantná bytosť a treba ju krotiť, kontrolovať, trestať a obmedzovať – inak by vypuklo peklo, a to nie iba po smrti.

Ako teda nahradiť súčasné mocenské a manipulatívne mechanizmy moci bez toho, aby svet upadol do chaosu, násilia a ďalšieho utrpenia?

Nazdávam sa, že v základe mechanizmu manipulácie svetových udalostí je predstava o ohraničenom a duálnom svete. Vesmír je oddelený od svojho Tvorcu. Na základe takejto predstavy je aj človek oddelený od každej inej bytosti a od zvyšku univerza...

Z duálneho ponímania reality vychádzala doteraz nielen celá kultúra a filozofia, ale aj veda.

Toto „ohraničenie“ je však čírou fikciou – ukazuje sa, že vo vesmíre a v prírode ako celku neexistuje nič, čo by bolo oddelené na jednotlivé časti. Všetko je prepojené so všetkým podobne, ako sú prepojené pod zemou konáre celého lesa.

Sme skôr sieťou s navzájom prepojenými všetkými jej časťami ako súkromnými teritóriami, ohraničenými nepriedušným múrom.

Akákoľvek oddelenosť – aj oddelenosť od Boha – je iba predstavou v mysli, nič viac a nič menej.

Stará paradigma, ktorá je postavená na tomto základnom a veľmi teoretickom predpoklade, je teda postavená napredstave v ľudskej mysli, teda na čírej ilúzii!

To, čo sa v súčasnosti v Európe (a inde) deje je, (proces trvá už stáročia) že masovo padá táto ilúzia. Pri páde tejto ilúzie (keď si čoraz viac ľudí začína uvedomovať jej nezmyselnosť) sa deje to, čo sa dialo v európskej histórii vždy; mocenské štruktúry, založené na manipulácii s myslou, upevňujú svoju moc všetkými dostupnými prostriedkami.

Existujú enormné tlaky na zavedenie čoraz väčšej kontroly nad každým a všetkým.

Elektronizácia iba vylepšuje možnosti takejto kontroly.

Cieľom je nielen centrálna riadená Európa, ale centrálna riadený globálny svet – samozrejme, že s panovníkom, rovným samotnému Bohu – na tróne svetovej moci.

Namiesto slobody človeka a oslobodenej práce jeho absolútna kontrola a manipulácia.

Ide vlastne o násilné udržanie starého spôsobu mysle a jeho udržanie „pri moci“ v čase, keď už tento spôsob manipulácie začína byť veľmi prehľadný...

Vie si však niekto predstaviť, ako by vyzeral svet, ak by sme vkladali energiu života (náš jediný a najväčší majetok) do vízií, stratégií a projektov, ktoré by vychádzali z nášho bytostného zamerania, z našich prirodzených vlôh, daností a talentov, s ktorými sme sa sem narodili?

Pre mnohých zaiste utópia. Pre mňa jedno z rozhodnutí na prahu starého a nového sveta; chcem sa nechať ešte viac kontrolovať a viesť, alebo volím svet, kde ako jednotlivec budem mať všetky predpoklady realizovať sa prostredníctvom oslobodenej práce, ktorá je zároveň vyjadrením zmyslu toho, prečo som sa sem narodil?

Aj keď to vyzerá príliš odvážne, voľba je skutočne na nás, nie na našich bosoch, ani politikoch nie. Jednotlivec je totiž ten, kto rozhoduje – a to nie je iba literárne vyhlásenie.

Stále tu však ostáva otázka morálky – ak mám príležitosť tvoriť svoj svet podľa svojich prirodzených daností, kde je tu záruka, že ho namiesto rozvoja jednoducho nezničím?

Kto alebo čo ma pri takomto spôsobe života bude usmerňovať a viesť, hovoriť čo je dobré a čo dobré nie je?

Dnes sme v Európe mediálne hrdí na spôsob svetskej vlády, ktorý nazývame demokraciou.

Demokracia sa však vo svetle súčasných procesov ukazuje ako iluzórna a umelo udržiavaná predstava v povedomí širokých mäs, ktoré však v rámci tejto predstavy (ilúzie) plnia úlohu energetickej masy pre dynamo svetového stroja, produkujúceho zisky, a teda expanzívnu moc.

Energia mäs a čas života, venovaný práci, produkuje moc, koncentrovanú v rukách niekoľkých svetovládnych skupín, moc sa ďalej koncentruje a sústreďuje na úzky okruh patriarchálnej, vojensky orientovanej svetovlády, ktorá žije a je závislá práve od takejto produkcie mäs. Hovoríme tomu „demokracia“.

Hovoríme tomu globalizácia.

Táto vízia sa zaoberá možnosťou inej globalizácie - takej, ktorá je založená na zachovaní individuálnej jedinečnosti a skutočne oslobodenej práce, ktorá je vyjadrením zmyslu života.

Cesta, ktorú opisujem, je dvojsmerná. Na jednej strane vedie k individualizácii a maximálnemu možnému sebauvedomeniu, na druhej vedie ku spájaniu od malých až po obrovské celky a k pocitu planetárneho človečenstva.

Základom je vízia zjednoteného sveta na uzákonenom princípe zachovania jedinečnosti každej, aj najmenej deliteľnej časti celku. Jedinečnosť je tu takmer rovná s právom na život.

Celý proces nazývam „globalizáciou jedinečností“.

V tomto slovnom spojení je obsiahnutý zdanlivo neriešiteľný paradox: len čo totiž čosi zjednocujeme, okamžite miznú hranice medzi zjednocujúcimi sa časťami, a tak by mala logicky skončiť ich individualita, teda jedinečnosť.

Svetové zjednocujúce procesy, ako ich poznáme z histórie, mali skutočne takýto charakter - budovanie veľkých ríš a moderných superveľmocí prinášalo so sebou násilné potláčanie akejkoľvek snahy menších a slabších o vlastnú suverenitu.

Odvažujem sa vyhlásiť, že v dnešnej dobe vrcholia všetky historické snahy človeka v jeho boji o absolútnu svetovú moc. Dá sa povedať, že v dvadsiatom prvom storočí, ako prebieha doteraz, ide moci len o jej vlastnú moc. Moc pre moc. Odpadajú morálne ospravedlňovania, ktoré v minulosti zastierali skutočné úmysly moci – ostáva len sila a možnosti jej použitia.

Nie som teda naivný, aby som nevidel realitu súčasnosti a azda aj blízkej budúcnosti, plnej rozporov, vzájomnej ľudskej nevraživosti a bojov o moc.

Ako som však spomínal na úvod, zamieriam svoj pohľad na víziu „sveta po“...

Je to ostatne účelom akejkoľvek vízie – načrtnúť orientáciu v neprehľadnom teréne súčasnosti...

Základná otázka teda znie: je vôbec možné zjednotiť a riadiť Európu a svet bez mocenského ovládania a manipulácie ľudskej mysle?

Vízia, založená na globalizácii jedinečnosti, si kladie za cieľ pripojiť sa k tým víziám nového sveta, ktoré ponúkajú disciplínu (morálku) bez strachu. Disciplínu bez obmedzenia individuálnej slobody.

Na čom má byť vlastne postavená takáto disciplína ak nie na strachu z represie, ako to bolo doteraz?

To, kým ako ľudské bytosti sme, presahuje naše telo i naše predstavy o tom, kto sme...

To, kým naozaj sme, predstavuje celý vesmír – aj najmenšia časť „matérie“, z ktorej sme utvorení, je súčasťou „veľkého vesmíru“ a obsahuje o sebe informáciu o celku.

V praxi to znamená, že aj tá najmenšia časť obsahuje v sebe informáciu o celku.

Naša DNA nesie v sebe informácie od počiatku „veľkého tresku“.

Sme zložený z miliárd buniek, tie z miliárd veľmi nepatrných častíc a vlnení a medzi nimi rozľahlý priestor – vzdialenosti medzi najmenšími „pixelmi“, z ktorých sa skladá naše telo, sú v pomere ku galaktickým vesmírnym vzdialenostiam. V skutočnosti sme viac ako z 99% prázdny priestorom (vákuom), a iba ten malý zlomok tvoria takzvané „pevné“ častice, ktoré sa pri blízkom pohľade tiež javia iba ako veľmi malé „víry“, kvantá energie v poli vákua...

Nový model vesmíru a človeka v ňom bude mať – pri jeho akceptácii širokou verejnosťou – dosah mnohokrát prevyšujúci zmeny v historickej minulosti, keď model zeme-placky vystriedal model zeme-gule.

Tento pohľad na svet nielenže prinesie nové technológie a využitie energií „z ničoho“ (vákua) – tento pohľad nadobro zmení predstavu o našej ľudskej moci a bezmocnosti.

Najfantastickejšie zistenia vedcov smerujú k poznaniu vákua ako oceánu čirej inteligencie a vedomia. Vákuum, teda všetok ten „medzihviezdny“ priestor, či ono „prázdno“, „duch“ medzi najmenšími časticami nášho vlastného tela, je onen chýbajúci prvok, ktorý spája vesmír v jeho jednote. Máme tu teda obraz skutočne živého, v jednote vákua prepojeného, vnímavého univerza, ktorý si navyše uvedomuje samého seba!

Ako ľudské bytosti sme formálnym vyjadrením tohto oceánu číreho vedomia – tento oceán je vlastne našou pravou podstatou! Sme duchom univerza, ktoré si dočasne prepožičiava formu našich tiel a osobností. Nie sme našou myslou, nie sme našimi emóciami, ba ani naším telom nie sme. Sme čímsi, čo je oveľa, oveľa rozsiahlejšie, inteligentnejšie, kreatívnejšie...

Navyše v tomto rozsiahlom kvantovom vesmíre nás nikto za nič netrestá – namiesto pojmu „trest“ je tu „iba“ vedomie našich vlastných rozhodnutí, teda vedomie dôsledkov našej nesmiernej ľudskej moci tvoriť svoju vlastnú realitu!

Človek je zodpovedný za svet, ktorý tvorí. Nemôže sa tejto zodpovednosti vyhnúť – je to jeho skutočná moc a sila. Niet sa na koho vo vesmíre – vyhovoriť. Niet authority, na ktorú by bolo možné nadávať. Sami sme tvorcovia svojho raja i pekla. Nemožno nadávať ani na vodcu, ani na Boha.

Uvedomenie si dôsledkov našich myšlienok, zámerov, činov stáčí na to, aby sa naše správanie stalo „morálnym“. Uvedomenie si svojich skutočných ľudských schopností a možností predstavuje samo o sebe morálku, inak povedané – morálka je poznaním toho, kto naozaj sme!

Naopak – nevedomosť a nedostatočné uvedomenie si toho, kto vo vesmíre sme, vedie k osobným i spoločenským katastrofám.

Poznanie tak v pravom zmysle oslobodzuje.

Z toho, čo som doteraz napísal, vyplýva, že ako individuálne ľudské bytosti máme vplyv na svoj vlastný príbeh a na svoje dejiny. Nie sme bezmocní. Pocit bezmocnosti v nás vypestovali inštitucionálne vierovyznania a nakoniec moderná mašineria svetovej moci, ako ich priamy dedič.

Trpíme chorobou bezmocnosti a bezmoci, s ktorou sme sa sami stotožnili, pretože značnú časť osobnej moci sme darovali vládcom svojho vlastného sveta. Na nich nechávame bremeno zodpovednosti, na nich zvaľujeme vinu, a preto ich tak vehementne volíme.

Chceme, aby sa medzi sebou za nás bili, útočili na seba, alebo len aby bolo na koho preniesť vlastnú zodpovednosť. Máme tak na koho

nadávať, máme sa prečo sebaľutovať – vzdali sme sa totiž moci, to znamená vôle, nezávislej slobodnej vôle, ktorá určuje smer nášho osobného aj spoločenského života. A tak sme hračkou v rukách mocných.

V tomto texte sledujem viac vnútorný ako vonkajší proces, aj keď obidva navzájom súvisia.

Vnútorným procesom rozumiem vnútornú premenu jednotlivca a jeho seba-vedomovací proces: vonkajšie revolúcie totiž neprišli definitívne riešenia, iba ďalší a nekonečný boj o moc.

Táto cesta – smerom dovnútra – vedie k čomusi, čo nazývame „vákuum“ alebo „éter“ či „duša a duch“. Stretáme tu dušu človeka, dušu národa, dušu etnika, rasy, človečenstva – uložené jedna v druhej ako ruské matriošky.

Duša, to je aj súbor daností, ktoré si jednotlivci i kolektív nesú vo svojom jadre a čo sa prejavuje v historickom procese ako jeho vlastná individualita a jeho vnútorné svedomie – vedomie.

Bez tejto duše sme ako jednotlivci i národ mŕtvi, tak ako je mŕtvy každý národ, etnikum či ľudstvo bez vlastnej duše. Mysel, myslenie, ono „cogito ergo sum“ z tohto pohľadu nielenže na popis našej existencie nestačí, ale vytvára chladný, mŕtvy svet myslenia bez duše, myslenia bez srdca... (Pokúšam sa vyhýbať náboženským termínom, pretože sú obťažkané významami v spojitosti so starou paradigmou – pre zrozumiteľnosť textu však robím výnimku a ponechávam názvy „duša“, „duch“ vyjadrujúce z hľadiska nového modelu univerza našu „éterickú“ podstatu.)

Duch je to, do čoho „vtekajú rieky“. Duch je oceán. Duch je naše vlastné človečenstvo, naše „kolektívne vedomie“ bez ohľadu na rasu, etnikum, národ. Duch je globálny. Presahuje našu fyzickú formu a zároveň je našou podstatou. Sme večný duch univerza prejavovaný ako jedinečná ľudská bytosť.

Národ, z ktorého pochádzam, má zástavu, na ktorej dominuje symbol – dvojité kríž na troch vrškoch. Duch, to je najvyššie rameno kríža. Duša, to je stredné rameno. Spodok tvoria tri vršky, teda samotná krajina.

K priamemu prepojeniu so svojou dušou a duchom nepotrebuje ľudská bytosť žiadneho prostredníka ani žiadnu inštitúciu – prepojenie je prirodzené, dané a vrodené – našou úlohou je uvedomiť si ho a držať sa disciplíny, z toho poznania prirodzene plynúcej.

Týka sa to nielen jednotlivcov, ale aj vzájomného spolužitia, pričom má každý, aj ten najmenší rod či národ prirodzené právo na svoju rovnocennú existenciu s ostatnými. Každá, aj tá najmenšia časť je priamym vyjadrením toho, čomu hovorím duch či vôľa a zámer univerza. V novom modeli riadenia funguje princíp „okružného stola“ – každý z prísediacich je „riadený“ prostredníctvom hierarchie telo-duša-duch, a to priamo. Starý princíp pyramidálnej hierarchie, kde panuje súťaživosť a nadvláda najväčšieho a najmúdrejšieho v tomto novom svete nemá žiadne opodstatnenie.

Pestrosť sveta – teda výnimočnosť a jedinečnosť každého jednotlivca, národa, etnika či rasy, vzájomná harmónia farieb, tvarov, zvukov, vôní – ho robí takým, aký je. Každé etnikum, každý národ a v jeho rámci regióny so svojimi špecifickými zvykmi, obyčajmi, odlišným naturelom, mentalitou, humorom, spôsobom hospodárenia, stravovania, zábavou – každé mestečko a každá dedina s ich neopakovateľným geniom loci a ďalej, každá časť obce, štvrť mesta so svojím pouličným folklórom, každá rodina so svojím vlastným príbehom a vrámci každej rodiny jednotlivec s jeho vlastným a neopakovateľným príbehom, ktorý je kreovaný v súvislosti s disciplínou ducha – majú právo na svoju existenciu!

A právo na prejav takto získanej jedinečnosti je takmer rovný s právom na život.

Úlohou jednotlivcov i celých kolektívov či národov je nájsť a obnoviť toto „vertikálne spojenie“, vyjadrené aj spojením dvojkříža so zemou.

Úlohou je upevniť toto prepojenie a z jeho základu odvíjať vízie, stratégie a projekty.

V praxi to znamená napríklad vyhľadávanie lokálnych príbehov, vyjadrujúcich genia loci, na základe ktorých sa bude odvíjať hlavná činnosť komunity.

Znamená to pochopiť „génia“ konkrétneho miesta, konkrétnej krajiny, zvýrazniť jeho jedinečnosť a stavať na jeho báze všetky nasledujúce ľudské činnosti. Riadenie tu neprichádza od vonkajškovej autority ani z centra moci v hocijakom hlavnom meste sveta – ale z konkrétneho genia loci, ducha miesta, ducha národa, etnika, rasy, človečenstva.

Pokúsím sa na záver objasniť smer hľadania takýchto základných princípov na príklade krajiny, z ktorej predkov pochádzam.

Slovensko leží v objatí Karpatského oblúka, ktorý tvorí čosi ako prirodzenú hranicu – český národ vyčnieva ako kýl lode na západ, vnorený do etnika germánskeho.

Krajina leží kdesi v strede kríža svetových strán. Jej príbeh je historickým príbehom stretu hlavných európskych civilizácií. Obsahuje v sebe účinky silových polí nielen východu a západu, ale aj severu a juhu, pričom v strede ich pôsobenia sa všetky tieto sily vzájomne neutralizujú. Pokoj v centre pohnutých historických udalostí, onen pokojný stred burácajúceho cyklónu a potenciál „vlastnej cesty“ je tu latentný, a sú už mnohí, ktorí si ho začínajú uvedomovať. Neutralita v tomto priestore je priam vyjadrením genia loci tohto malého národa. Neutralitou tu nemyslím vylučovanie západu a východu, severu a juhu ale práve naopak – protikladné sily si tu navzájom „podávajú ruky“. Mier je zaručený dohodou všetkých zúčastnených strán.

Príklad Čechov a Slovákov, ktorí sa dokázali rozísť, a to bez veľkej nenávisti a bez jediného výstrelu a ktorí spolupracujú aj napriek tomu, že sa rozišli, ktorí napriek všetkému, čo spolu prežili, cítia k sebe náklonnosť a spolupracujú, môže byť ukážkou ostatným národom novo-zjednotenej Európy. Európy zjednotenej a spolupracujúcej na princípe rešpektu k odlišnosti a jedinečnosti a rešpektu aj k tej najmenšej deliteľnej časti...

Tieto dva blízke národy, spolu s národom poľským, národmi pobaltských republík na severe a na juhu s národom maďarským a národmi bývalej Juhoslávie tvoria dohromady špecifický priestor medzi západom a východom Európy, ktorý by sa mal k tejto prirodzenej neutralite, akceptovanej a zaručenej všetkými ostatnými stranami

– pripojiť. Znamenalo by to nielen mier a prosperitu v tomto geografickom priestore, ale stabilizovalo by to celú Európu vzhľadom na geopolitické a silové záujmy USA a Ruska. Neutralita má byť zaručená hlavne dohodou a súhlasom oboch týchto mocností, a tak zastaviť krvácanie celého kontinentu.

Už teraz, bez odkladu môžeme hlavne na individuálnej rovine začať s presadzovaním procesov vedúcich k seba-vedomiu; možno ono „prekročenie prahu“ nebude pre nás potom také bolestivé – stratiť na svojej deštruktívnej intenzite.

Poznanie (nie iba myslenie) má v sebe potenciál moci. Ak poznáme, kto ako ľudské bytosti naozaj sme, nemusí sa už opakovať sled udalostí, ktoré nás cez bolesť privádzajú k sebe samým.

Môžeme začať od seba, a to hneď a skúsiť tak kreovať svoj vlastný príbeh a na základe autentickej prirodzenosti môžeme vytvárať malé komunity, ktoré sa budú spájať na základe rešpektovania odlišností, vyplývajúcich z vrodenej jedinečnosti každého.

Môžeme začať písať nový príbeh vlastnej krajiny i nový príbeh Európy, riadenej prepojením každého jednotlivca s jeho vlastnou dušou, dušou kolektívu a duchom všehomíra.

Záleží na každom z nás – nikto nie je bezmocný a každý má svoju slobodnú vôľu.

Nakoniec sa aj tak budeme musieť vrátiť – k sebe samým. Na individuálnej, komunitnej, národnej, etnickej, rasovej a človečskej úrovni...

Niet inej cesty.

Zostane Zem vhodná pre ľudí?

Ádám Kiss – Mária Szabó

Súčasnú spoločnosť sformovali spoločenské zmeny, ktoré sa udiali v dosiaľ nevidanom rozsahu a nevidanej rýchlosti. Pokračujú aj v súčasnosti, dokonca v niektorých oblastiach sa zrýchľujú. Sú spôsobené rôznymi príčinami, najmä populačnou explóziou, vyostrením kultúrno-náboženských rozdielov, klimatickými zmenami, vysokou úrovňou technického rozvoja a takmer revolučnou obnovou infraštruktúry v každej z týchto oblastí. Posledne menované zmeny jednoznačne spôsobuje rozvoj prírodných vied a rýchla aplikácia nových výsledkov do praxe.

Dnešný svet sa borí s mnohými problémami, ktoré korenia v minulosti, ale sú identifikované až v posledných desaťročiach. Takmer všetky sa dotýkajú vied o životnom prostredí, ktorých základom sú prírodné vedy. Tento fakt poukazuje na spoločenskú požiadavku, aby sa poznatky z oblasti životného prostredia pravidelne s vedeckou presnosťou uvádzali do vzdelávacieho systému a ďalšej generácii sa odovzdávali problémovo.

V tomto článku chceme zdôrazniť dôležitosť poznatkov z prírodných vied pre porozumenie čoraz zložitejších otázok životného prostredia, ktoré v súčasnosti zasahujú spoločnosť. Poukázaním na problémy, ktoré zasahujú celé ľudstvo, chceme demonštrovať mohutnosť úloh, zameraných na životné prostredie, ktoré nás v budúcnosti očakávajú. Povaha najpálčivejších problémov životného prostredia je multidisciplinárna. Tento prístup sa musí odraziť aj vo výučbe a všeobecnom vzdelávaní. Na troch príkladoch poukážeme, že kvalita životného prostredia, ktoré zanecháme budúcim generáciám, závisí vo veľkej miere od nás.

Kľúčové slová: environmentálna výchova, spoločnosti v súčasnosti, environmentálne výzvy

I. Pretvárajúce sa životné prostredie

V posledných desaťročiach 20. storočia a v prvých desaťročiach 21. storočia môžeme sledovať veľmi rýchlo sa meniaci svet. Za niekoľko desaťročí sa prírodné, spoločenské, hospodárske i technic-

ké prostredie okolo nás zásadne zmenilo. Dnes používame denne také prostriedky, ktoré boli ešte pred polstoročím nepoznané, okolo nás sa vytvorili také podmienky, aké boli ešte nedávno nepredstaviteľné. Hlboké a citelné dôsledky týchto zmien sa prejavujú dnes takmer v každej oblasti života a už teraz je zrejmé, že sa prejavia aj v budúcnosti. Čo je podstatou týchto zmien a čo vyvolalo tieto obrovské transformácie? Podstatu zmien je veľmi ťažké zhrnúť, ale je pomerne ľahké vymenovať mnohé z jej čiastkových príčin. Všetci vieme, že revolúcia IT technológií explozívne urýchlila a zjednodušila spôsob a rýchlosť prenosu informácií. Mobilné telefóny sa všeobecne rozšírili a zásadne zmenili život malých a stredných komunít, napr. rodín, priateľských kruhov a pod. Na nových zdravotníckych zariadeniach na najvyššej technickej a technologickej úrovni možno čoraz dokonalejšie snímať naše vnútorné orgány, poľnohospodárstvo sa prakticky úplne zmenilo, komerčne sú dostupné aj produkty vyrobené z najnovšie vyvinutých materiálov, ktoré pred pár rokmi ešte ani neexistovali.

Ak sa zamyslíme, aké okolnosti podmienili vznik nových nástrojov a technológií, tak zistíme, že za každým z nich stoja technické inovácie, ktoré sú výsledkom explozívneho rozvoja prírodných vied. Práve jedným z určujúcich fenoménov našej doby je rýchle tempo aplikácie vedeckých poznatkov do praxe. Vzhľadom na to, že sa to vzťahuje na všetky odbory prírodných vied, dramatické zmeny môžeme pozorovať vo všetkých oblastiach okolitého sveta. Značný rozvoj vo fyzike zaznamenala fyzika pevných telies. Dosiahnuté vedecké výsledky v tejto oblasti umožnili pochopenie vlastností polovodičov, čo podmienilo revolúciu IT technológií. Počítačová technológia alebo zmena telekomunikačných metód, ako napr. celosvetové rozšírenie inteligentných telefónov, sú výsledkom vedeckého výskumu. Pozrime sa na revolučnú premenu osvetľovacej techniky. Základy technológie LED osvetlenia vyvinuli vo fyzikálnych laboratóriách. V posledných desaťročiach došlo ku skutočnej revolúcii aj vo vedách o materiáloch. Nové materiály, vyvinuté teoreticky a vyrobené až neskôr, podstatne zmenili naše denne používané nástroje. Mimoriadne zaujímavá oblasť fyzikálneho výskumu sa zaoberá nano-

technologiami, čo prináša dosiaľ nevídané novinky o vlastnostiach povrchov a kvality materiálov. Nové výskumy v oblasti vied o živote a biológii smerujú k rozlúšteniu mikrobiologickej podstaty života a biologických procesov. Tieto poznatky spojené s novými výsledkami ostatných oblastí biologického výskumu dramaticky zmenili aj niektoré medicínske a poľnohospodárske oblasti. Sem patria aj kontroverzne posudzované, ale intelektuálne bezpochyby pozoruhodné práce súvisiace s geneticky modifikovanými biologickými systémami (GMO – rastliny, zvieratá), s ich klonovaním.

V rozvoji lekárskeho vied je zmena najcitelnejšia. Nové liečebné metódy dnes umožňujú prekonávať také choroby, aké boli predtým neliečiteľné. Všetky tieto postupy podporuje používanie nových liečiv. Pre väčšinu ľudí sú dnes prístupné také diagnostické postupy, ktoré sa zakladajú na fyzikálnych metódach a umožňujú detailný pohľad do tela pacienta bez jeho poškodenia. Máme na mysli vyšetrenia CT (počítačová tomografia), MR (magnetická rezonancia) alebo PET (pozitronová emisná tomografia).

Vedy o Zemi tiež prešli obrovským rozvojom. Vďačíme za to úplne novým, zmeneným výskumným technikám. Dnes vieme oveľa viac o hlbokých vrstvách Zeme ako pred pár desaťročiami. Napríklad naše predstavy o využití fosílnych energetických zdrojov vo veľkej miere zmenili objavenie a ťažba bridlicového plynu v USA. Sme svedkami premeny geografických vied. Rýchla zmena krajiny, výstavba priemyselných podnikov, ciest, ťažba surovín alebo závažné tempo rozširovania mestských aglomerácií zmenili naše bezprostredné prostredie. Vedecké posúdenie týchto premien, vyvodenie záverov a plánovanie budúcich sídiel znamená veľkú výzvu aj pre geografiu.

Ako môžeme dnes porozumieť svetu, ktorý nás obklopuje? Je zrejmé, že v dnešnom svete bez pochopenia základov prírodných vied sa nevieme ani len orientovať. Kľúč k prenosu vedomostí je v rukách učiteľov. Oni musia odovzdať budúcej generácii také poznatky, ktoré ju pripravujú tak, aby bola schopná vstupovať do spoločnosti ako jej informovaný a zodpovedný členovia. Nasledujúca generácia sa bez vzdelávania zameraného na najdôležitejšie princípy prírodných vied nebude vedieť orientovať v javoch súčasného sveta.

2. SúčasnÉ problémy ľudstva

Na pochopenie zmien, ktoré sa udiali za posledné desaťročia, treba množstvo vedomostí. Zmeny sa však nedotkli len nášho živého sveta, ale uviedli do pohybu aj také procesy, ktorých dôsledky sa zdajú byť neodvratné. Ťiaľ, tie ale neveštia nič dobré. Voči týmto problémom sa musíme postaviť a musíme hľadať pre spoločnosť optimálne riešenia.

Problémy a krízy boli a sú stálou súčasťou existencie spoločnosti. Úlohou spoločnosti je, aby vzniknuté problémy na základe spoločne prijatých pravidiel čo najlepšie vyriešila na prospech väčšiny. Model, ktorý sa v súčasnosti považuje za všeobecne úspešný, vyprodukoval metódy riešenia založené na demokratickom väčšinovom názore. Problémy vzniknuté činnosťou spoločnosti preto treba v rámci dostupných vedeckých poznatkov zodpovedne a odborne preskúmať, fixovať fakty, vypracovať rôzne verzie možných riešení, oboznámiť členov spoločnosti so stavom vecí a demokratickou väčšinou ich predstaviteľov rozhodnúť o riešení problému.

Podľa konzervatívneho odhadu viac ako polovica, ale podľa niektorých odborníkov prevažná väčšina súčasných problémov, ako aj problémov vyžadujúcich naliehavé riešenia, je spojená so životným prostredím, s ochranou, výskumom, údržbou a obnovou životného prostredia (Rakonczai, 2008). Tieto problémy sú takého charakteru, že na ich výskum ani na riešenie určite nepostačujú len jednotlivé odbornosti prírodných alebo spoločenských vied, ako napr. biológia, fyzika, geografia, vedy o Zemi, chémia, resp. ekonómia, ekonomická geografia, sociálna geografia, demografia, sociológia, urbanistika, humánna ekológia.

Bez nároku na úplnosť a bez osobitnej klasifikácie uvedieme témy, ktoré pre ich charakter a vzťah k životnému prostrediu vyžadujú znalosti z dvoch-troch vyššie vymenovaných odborností, a preto v rámci jedného klasického odboru prírodných alebo spoločenských vied sú neriešiteľné:

- Pitná voda, zásobovanie pitnou vodou;
- Populačná explózia a jej možné následky;
- Globalizácia migračných procesov, ich príčiny, možné dôsledky a otázky ich riešenia;

- Zabezpečenie zásobovania spoločnosti energiou;
- Spôsob výroby energie a ich kritické porovnanie;
- Vplyv výroby energie z obnoviteľných zdrojov na životné prostredie;
- Výhody a riziká využívania jadrovej energie;
- Vyčerpanie prírodných zdrojov, resp. ich udržateľné využívanie;
- Vplyv stavu oceánov a morí na životné prostredie;
- Interakcia atmosféry a svetového oceánu;
- Zmeny biodiverzity, resp. jej pokles a dôsledky;
- Degradácia krajiny, fragmentácia a izolácia biotopov;
- Ekologická stopa, teda nárast veľkosti oblasti, ktorú ľudské spoločnosti potrebujú na zachovanie životnej úrovne;
- Odpad, nakladanie s nebezpečným odpadom;
- Znečistenie ovzdušia;
- Klimatické zmeny a ich vplyv na globálnej a regionálnej úrovni;
- Zmenšenie ozónovej vrstvy;
- Zvýšenie celkovej hlučnosti a hlukového zaťaženia, ich riešenie a spoločenský vplyv;
- Urbanizácia, obývatelné mesto, územné plánovanie, urbanizmus;
- Degradácia pôdy a ničenie pôdy;
- Žiarenia v prostredí a ich dôsledky;
- Organizácia dopravy, udržateľnosť;
- Katastrofy v dôsledku chybných ľudských rozhodnutí.

Všetky tieto témy sa v procese vzdelávania uvádzajú len okrajovo. Treba však informovať každého člena spoločnosti, aby sa zoznámil s problémami, ktoré môžu mať závažné dôsledky.

O väčšine predchádzajúcich, len multidisciplinárne riešiteľných témach už komunity pravdepodobne niečo počuli, čítali o nich alebo videli podobné programy v televízii. Tieto témy sú na dennom poriadku vo vedeckých pracovniach, ako aj na politických bojiskách, aj keď komplexne sa menej často riešia. Každý problém má množstvo literatúry, čo len jej prehľad si vyžaduje veľkú námahu. Navyše v každom okruhu problémov sa denne objavujú nové poznatky, ktoré ešte viac sťažujú prehľadnosť a transparentnosť poznatkov.

3. Pripomienky k niektorým závažným environmentálnym problémom

V nasledujúcej časti uvedieme poznámky analyzujúce tri oblasti problémov. Cieľom je poukázať na nebezpečenstvá, ak sa tieto problémy nebudú riešiť, a povahu poznatkov potrebných na odvrátenie hrozieb. Nazdávame sa, že jeden z vybraných problémov, na ktoré sa budú naše pripomienky vzťahovať, sa stane osudovou otázkou ľudstva v nasledujúcich desaťročiach. Je to zabezpečenie stáleho zásobovania ľudstva energiou. Druhý okruh je kardinálny pre živú prírodu – je to pokles biodiverzity. Nakoniec na ďalšom prípade poukážeme na prípad katastrofy, ku ktorej došlo v dôsledku chybných rozhodnutí zodpovedných orgánov. Vo všetkých troch prípadoch zdôrazníme komplexný, multidisciplinárny prístup.

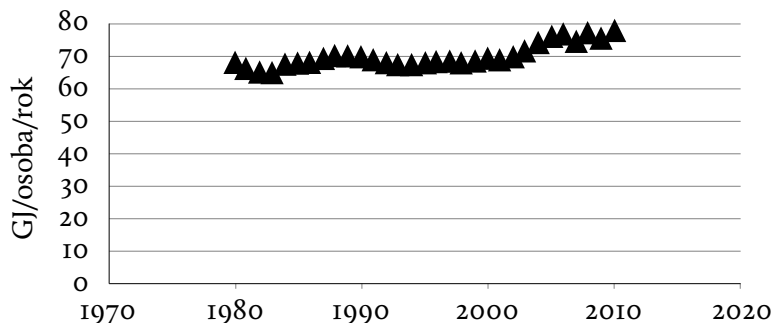
3.1. Zabezpečenie nepretržitého zásobovania spoločnosti energiou a vplyv obnoviteľných zdrojov energie na životné prostredie

Základnou podmienkou fungovania spoločností je bezpečná a stála dodávka energií. Každý okamih civilizovaného života si vyžaduje energiu, čo v celku predstavuje obrovské množstvo. Bez preháňania môžeme vyhlásiť, že zabezpečenie energie pre spoločnosť je osudovou otázkou ľudstva.

Už štyri desaťročia, od prvej energetickej krízy v roku 1973, každý zodpovedný rozhodujúci činiteľ vie, že dodávka energie za súčasného stavu, založená najmä na minerálnych nosičoch energie, je neudržateľná z viacerých príčin – obmedzenie zdrojov, environmentálne aspekty (Boeker E. et al. 1999). Svetová spotreba energie napriek tomu v posledných štyroch desaťročiach stále stúpala a k dnešnému dňu sa priblížila k obrovskej hodnote 540 EJ. Táto hodnota je o vyše 60 % vyššia ako v roku 1980 (300 EJ). Navyše pomer energie vyrobenej z fosílnych nosičov k celkove vyrobenému množstvu energie sa už celé jedno storočie nemení, je na úrovni 80 až 85 %.

Čo je príčinou zvýšenia spotreby energie? Štúdie poukázali, že jediným parametrom, s ktorým spotreba energie už tri a pol desaťročia vykazuje silnú koreláciu, je počet obyvateľov! Akokoľvek je to pre-

kvapivé, svetový priemer spotreby energie na obyvateľa vo svete sa v podstate nezmenil za tri desiatky rokov, je to 70 až 75 GJ na osobu za rok.

Zmena priemernej spotreby energie na obyvateľa v rokoch 1980 až 2010

Dnes žije na svete 7,2 miliárd ľudí. Toto číslo sa ročne zvyšuje o 70 miliónov. Podľa vyššie uvedeného možno jednoznačne konštatovať, že z dôvodu rastu počtu obyvateľstva sveta je zníženie dopytu po energii v budúcnosti nepredstaviteľné. Súčasný systém dodávok energie, založený na minerálnych zdrojoch, sú určite časovo neudržateľné, preto je nevyhnutné využívať obnoviteľné zdroje energie v širšej miere (Kiss, Á. – Szabó, M. 2007).

Obnoviteľné zdroje energie

Solárna energia. Hlavnými oblasťami využitia solárnej energie sú: a) aktívne solárne zariadenia, b) poľnohospodárske termické aplikácie, c) solárne fotovoltaické energetické využitie, d) pasívne solárne termické zariadenia. Analýza ukazuje, že všetky vyššie uvedené možnosti sú životaschopné a pri vhodnom využití by mohli pokryť aj značnú časť dopytu po energii. Oproti tomu ale stojí fakt, že výroba solárnej energie si vyžaduje obrovské územia. Jedna kanadská fotovoltaická elektráreň (Sandia, Ontario) v roku 2011 s maximálnou kapacitou 80 MW a s priemerným výkonom 13,7 MW potrebovala plochu 1 km². Okrem toho prevádzkovo-hospodárska kultúra využitia solárnej energie sa v stredoeurópskom regióne ešte nevytvorila.

Ekonomicky sa zdá byt' zatiaľ len mierne atraktívnou alternatívou. Významnejší rozvoj musí byt' podopretý klimaticko-politickými cieľmi a je potrebné skúmať aj vplyvy na životné prostredie.

Vodná energia je skutočná obnovujúca sa energia, využívaná dávno. Podiel elektrickej energie vyprodukovanej pomocou vodnej energie je takmer 16 % z celkového množstva v súčasnosti vyrobenej elektrickej energie. K výhodám vodnej energie patrí, že môže pracovať pri nízkych nákladoch a životnosť jednej hydroelektrárne je veľmi dlhá. Okrem toho je to dávno používaná osvedčená technológia. Zvláštnou výhodou vodných elektrární je, že sa stávajú užitočným prvkom veľkých elektrických sietí, pomáhajú optimalizovať ich prevádzku. Priehrady sú protipovodňovými zariadeniami a podporujú riečnu plavbu. Sú šetrné voči životnému prostrediu v tom zmysle, že neprodukurujú žiadne priame emisie oxidu uhličitého. V tropických a subtropických podmienkach však bujná vodná vegetácia v jazerách priehrad môže hrať úlohu aj v emisii oxidu uhličitého. Priehrady a elektrárne postavené v riečnych korytách majú aj značné nevýhody a značné dopady na životné prostredie. Ekonomickou nevýhodou je, že výstavba zariadení je zdĺhavá a viaže kapitál. Nad úrodnými priehradami sa vytvárajú veľké vodné plochy, ktoré sa môžu dotknúť veľkého počtu ľudí tým, že musia opustiť svoje bydliská. Samozrejme, že zmenené vodohospodárske podmienky vyžadujú nový spôsob využívania vody a nové spôsoby využívania pôdy. Aj to je zrejme, že môžu spôsobiť vážne ekologické škody. Vodné plochy môžu rozdeliť ľudské sídla, nastanú zmeny vo vodnom režime a rovnako dochádza aj k zmenám vodných biotopov. Neustále treba kontrolovať kvalitu vody a zabezpečovať migráciu rýb. Pri väčších hydroelektrárnach môže dochádzať aj k zmenám hladiny podzemných vôd.

Bolo by vhodné preskúmať aj otázku prečerpávacích vodných elektrární, mohli by zohrávať významnú úlohu pri regulácii prevádzky elektrických sietí.

Biomasa. V energetickom využití biomasy mnohí vidia veľkú príležitosť. Časť nadbytočného agropotenciálu mnohých krajín by sa

dala využiť na tento účel. Možnosti sú ale obmedzené. Ide o to, že rozdiel v energetickom potenciáli rôznych rastlinných druhov je len asi 10 %, preto podstatné rozdiely v energetickom využití pôdy môžu vzniknúť len rozdielom v úrodnosti pôdy a v množstve vyprodukovanej biomasy. Analýzy ukazujú, že na významnú produkciu energie by bol potrebný zber biomasy z obrovských plôch. Na zásobovanie nepretržitého chodu tepelnej elektrárne s výkonom 1 MW by bol potrebný zber biomasy z plochy 600 – 1500 ha.

Chybná politika energetického hospodárenia môže prinútiť producentov až k lúpežnému hospodáreniu (napr. holorub lesov). Okrem toho využívanie pôdy prináša aj viacero právnych a ekonomických problémov. Zostanú nevyriešené aj etické otázky vzťahujúce sa na využitie potenciálu pôdy na produkciu potravín, resp. energetickú produkciu.

Okrem toho energetické plantáže využívané či už na produkciu drevnej hmoty alebo bylín, spôsobujú čoraz závažnejšie prírodoochranské problémy nielen u nás, ale na celom svete. Je treba vedieť, že z pôvodnej vegetácie strednej Európy prežilo do súčasnosti len 15 percent. Napríklad v Maďarsku podľa programu Mapová databáza maďarských biotopov (MÉTA) bolo zistené, že sa ročne znižuje kvantita aj kvalita vegetácie o jedno percento. Aj keď takáto degradácia sa zdá byť malá, znamená to, že o šesťdesiat až sedemdesiat rokov 75 percent súčasnej prirodzenej vegetácie zmizne.

Zapríčiňuje to aj rýchle šírenie nepôvodných, tzv. invázných rastlín. Známe sú druhy zavlečené z iných kontinentov, ako napr. zo Severnej Ameriky pochádzajúci agát biely, ambrózia, americký jaseň, javor zelený, beztvarec krovitý, alebo z východu zavlečený pohánkovec japonský, boľševník obrovský. V lužných lesoch a mokradiach zaberajú viac a viac priestoru, a tým vytláčajú pôvodné topole a vŕby napr. americký jaseň a javor zelený, ako aj rýchlo rastúce hybridné topole a vŕby (obrázok 2) vysadené na energetické účely. Tieto „energetické lesy“, pozostávajúce z vyšľachtených rovnovekých jedincov, sú prakticky monokultúrou s veľmi nízkou biodiverzitou a v jej bylinnej časti dominujú nepôvodné invázívne druhy rastlín, ktoré veľmi škodlivo pôsobia na prírodu.

*Energetická plantáž vedie
k vytvoreniu málo hodnotných
monokultúr, v bylinnej časti
dominuje invazívny
zlatobyl' obyčajný*

Z bylinných energetických plodín sa v mnohých krajinách používajú z trávovitých najmä druhu *Miscanthus*, zatiaľ čo v Maďarsku experimentujú s druhom *Elymus elongatus* cv. Szarvasi-1, ktorý vznikol krížením druhov pochádzajúcich z alkalických pôd Veľkej maďarskej nížiny a druhov zo suchých oblastí Strednej Ázie a vykazuje veľkú variabilitu. Ako jeden z druhov pýru sa veľmi rýchlo šíri vegetatívnou cestou, má vysoký výnos semien. Tak infikuje chránené územia a prirodzené biotopy. Vzhľadom na jeho agresívnu expanziu vytlačá prirodzené druhy vegetácie, jeho výskyt je veľmi škodlivý.

Veterná energia. Využitie tohto druhu energie je priaznivé v blízkosti morí. Vo vnútrozemí má prirodzené obmedzenia. Produkcia niekoľkých percent z celkovej energetickej náročnosti sveta sa javí byť reálnou. Kolísanie energetickej kapacity súčasných veterných elektrární je oproti iným výkyvom malé. Je možná aj ich spoločná regulácia s vodnými elektrárnami vo vybraných vhodných regiónoch. Bol by to dobrý príklad spolupráce medzi rôznymi geografickými regiónmi.

Súhrnom môžeme konštatovať, že mnohé obnoviteľné zdroje dokázali, že sú vhodné na produkciu významného množstva energie (Diekmann B. et al. 1997). Z analýz tiež vyplýva, že pokrytie energie

tických potrieb výlučne využitím obnoviteľných zdrojov v najbližších 30 – 50 rokoch je pravdepodobne nedosiahnuteľné. Zároveň však produkcia značného objemu energie prináša vždy vážne vplyvy na krajinu a životné prostredie. Prejaví sa to emisiou veľkého množstva škodlivých látok, produkciou nebezpečných odpadov, záberom značnej plochy. Pri porovnávaní jednotlivých foriem energie sa musia analýzy vzťahovať vždy k rovnakému množstvu vyprodukovanej energie (Vajda Gy. 2004).

Transformácia energetickej produkcie, zahrnutie obnoviteľných zdrojov energie do produkcie, celková obnova energetického priemyslu je urgentnou a neodkladnou úlohou. Na dôvažok nepoznáme cestu, ktorá vedie k dobrému riešeniu. Energia nikdy nebude lacná a každý musí byť pripravený na to, že za energiu bude musieť v budúcnosti aj bojovať, ale pravdepodobne všetci budeme musieť znášať aj pokles životnej úrovne. Tento prah budú schopní prekročiť len disciplinované, uvedomelé skupiny ľudí.

3.2 Zmeny biodiverzity a dôsledky jej poklesu

Výsledkom Konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji, ktorá sa uskutočnila v roku 1992 v Rio de Janeiru, je aj **Dohovor o biologickej diverzite** (angl. *Convention on Biological Diversity*). Biodiverzita je jedným z kľúčových slov našej doby, skladá sa z gréckeho slova bios, resp. latinského slova diversitas a súhlasne s ich významom znamená biologickú rôznorodosť, do čoho zahrňujeme genetickú, individuálnu, populačnú aj ekosystémovú rozmanitosť, vtahujúcu sa na pevniny, moria aj sladkovodné vodstvo. V súčasnosti sa výskumom biodiverzity zaoberajú aj geografi a geológovia. Táto rozmanitosť sa v priebehu histórie Zeme neustále menila, napr. väčšina druhov, ktoré kedysi žili, vyhynula. Samotné vymieranie druhov je prirodzený jav. Pokiaľ ide o súčasné druhy, vymierajú za oveľa kratší čas ako druhy v starších geologických epochách. Teraz dokonca 100 až 1000-krát rýchlejšie než predtým. Veľká vlna masového vymierania pred 65 miliónmi rokov, ktorá spôsobila vyhynutie dinosaurov, je z hľadiska histórie Zeme náhlym zvratom v živom svete, ale v skutočnosti trvala stovky tisíc rokov.

So súčasnou vlnou vymierania druhov je situácia iná. Stačí, ak spomenieme len niekoľko emblematických druhov, napr. dront mauricijský, ktorý zmizol z ostrova Mauritius pôsobením dravcov (psi, mačky, potkany atď.), ktorých doviezli na ostrov kolonizátori. Severoamerický holub sťahovavý je ďalší známy príklad. Pred niekoľkými stovkami rokov tiahli v stomiliónoch krdľoch, ale v roku 1914 zahynul posledný jedinec. Príčinou zániku holuba sťahovavého bolo pretvorenie ich životného priestoru – zmenšenie životného priestoru, fragmentácia, izolácia, resp. lov. Rýchle tempo vymierania týchto a ďalších druhov možno pripísať ľudskej zásahu. Jedným z najvýznamnejších vplyvov je premena nedotknutých prirodzených biotopov na poľnohospodárske plochy, ovocné sady, infraštruktúrou pokryté obytné oblasti atď. Táto hrozba je čoraz akútnejšia pre nárast počtu obyvateľstva na Zemi.

Ā ďalším problémom poklesu biodiverzity – označuje sa aj ako strata biodiverzity – je, že vôbec nie je známy počet biologických druhov žijúcich na Zemi. Takmer 1,7 miliónoch druhov je popísaných, t.j. sú známe pre vedu, ale predpokladá sa minimálne 5 miliónoch druhov, ale podľa niektorých odhadov je to až 15 – 50 miliónoch, ba aj viac. Aj keď celkový počet druhov nie je známy, ale tempo poklesu je dobre odhadnuteľné. Známa je zákonitosť *počet druhov-oblasť*, ktorá predpovedá, že zvýšenie plochy oblasti o 100 % má za následok zvýšenie počtu druhov o 20 – 30 %. Táto zákonitosť platí aj opačne. Takže, ak sa za rok tropické lesy zdecimujú o 1 %, bude to znamenať zníženie počtu druhov o 0,25 %. Ak predpokladáme 10 miliónoch druhov, ktoré žijú v druhovo bohatých tropických pralesoch, potom podľa uvedeného výpočtu vymrie 25 000 druhov ročne, t.j. tri druhy za hodinu! Aj keď evolúciou sa vyvinú nové druhy, veľká rýchlosť zániku sa nedá kompenzovať.

Biologická rozmanitosť má bazálny význam pre „fungovanie“ celého živého sveta. Toto „fungovanie“ zahŕňa výsledok primárnej produkcie vzniknutej z energie viazanej pri fotosyntéze, ako sú organické zlúčeniny, napr. cukry, ktoré sa v heterotrofných organizmoch premieňajú na energiu a umožňujú život. Na pokusných parcelách rozosiata rastlinné spoločenstvá s rozdielnym počtom

druhov preukázali, že primárna produkcia je väčšia na miestach s väčším počtom druhov. Pokiaľ sa zníži počet druhov, teda biodiverzita, znižuje sa produkcia biologického materiálu. Je to podstatné, pretože už teraz 40 % tohto materiálu využíva ľudstvo (napr. prostredníctvom poľnohospodárstva a lesníctva). Pokiaľ sa znižuje produkcia a zvyšuje sa podiel spotrebovaný ľudstvom, za pár desaťročí sa fungovanie prírodných systémov v dôsledku „nedostatku paliva“ zasekne, premení a nebude schopné udržať súčasnú ľudskú spoločnosť.

Pokles biodiverzity môže priniesť celý rad ďalších negatívnych dôsledkov, ktoré sú len málo známe. Do akej miery si verejnosť uvedomuje, že napr. 80 % liekov používaných na celom svete v humánnej medicíne, pochádza z prírodných zdrojov, teda je rastlinného, živočíšneho alebo mikrobiálneho pôvodu? Nakoľko je známe, že za 75 % rastlinnej potravy ľudstva možno ďakovať opeľovaniu rastlín divoko žijúcim hmyzom, čo predstavuje služby za viac ako 100 miliárd eur ročne? Vieme, že v jednotlivých geografických oblastiach druhovo bohaté spoločenstvá hmyzu redukujú a vytlačujú škodcov – napr. listové vošky – z poľnohospodárskych kultúr, kým na monokultúrach sa škodcovia likvidujú chemickými prípravkami a dochádza k značnému znečisteniu prírody? Príkladov je nekonečné množstvo, príroda podporuje ľudstvo nespočetnými službami, ktoré sa v súčasnosti označujú odborným termínom ekosystémové služby.

Pokles biodiverzity spôsobenú ľudstvom ešte zosilňuje zmena klímy, ktorá je tiež generovaná ľudstvom. Nepriamo aj zmeny vo využívaní pôdy a šírenie invázných cudzích druhov má negatívny vplyv na biodiverzitu. Významné sú aj priame vplyvy, ako sú zmeny oblastí rozširovania jednotlivých druhov alebo posuny obdobia rozmnožovania. Vplyvom otepľovania sú jarné obdobia teplejšie a skoršie, preto niektoré naše sťahovavé druhy vtákov, ktoré majú zimoviská v južných oblastiach Afriky, nedôjdu včas späť na svoje stanovištia, aby zahniezdili v optimálnom čase v optimálnych podmienkach, čím sa znižuje ich reprodukčný výsledok, tým sa ich stavy znižujú.

V Karpatskej kotline, a tým aj v Maďarsku, rovnako ako v mnohých iných oblastiach, dlhoročná prítomnosť človeka postupne premenila životné prostredie. Rozsiahle zmeny, ako napr. regulácia riek, začala až v 19. storočí, preto sa tu pred týmto obdobím vytvoril bohatý živý systém, adaptujúci sa, dokonca požadujúci ľudskú prítomnosť. Zoberme si napríklad pusty na dolnej zemi, ktoré vznikli na pasenie stád a ktoré dnes pre absenciu spásania (alebo kosenia) zarastajú krovinami, menia sa, miznú. V 20. storočí v dôsledku intenzifikácie poľnohospodárstva, používaním umelých hnojív a ďalších chemikálií, sa stav mnohých druhov významne znížil. Napríklad drop veľký, mohutný vták maďarských stepí, je v Maďarsku už len v počte 1 400 jedincov. Aj to len vďaka intenzívnej ochrane a starostlivosti v posledných rokoch, keď sa ich stav z 1 100 jedincov zvýšil na dnešný počet. Na začiatku 20. storočia sa však drop veľký pravidelne lovil, podľa oficiálnych štatistík až 1 000 – 4 000 exemplárov ročne. Napriek poklesu biodiverzity v 20. storočí v súčasnosti je stav maďarského biotopu v porovnaní s väčšinou štátov Európskej únie priaznivý. Mnoho druhov, ktorých stav sa v oblastiach západne od Maďarska znižuje, v Karpatskej kotline sa stále nachádza vo významných počtoch. Členstvo v Európskej únii poskytuje mnoho možností na zachovanie tohto bohatstva. Predpokladáme, že sa nám tieto zdroje podarí využiť napriek urbanizácii, rozvoju infraštruktúry a zmenám vo využívaní pôdy.

V globálnom pohľade teda pokles biodiverzity v 21. storočí bude mať vplyvom nedostatku primárnej produkcie a pre viaznutie ekosystémových služieb za následok problémy takého rádu, ktoré otrasú so základmi súčasnej konzumnej spoločnosti.

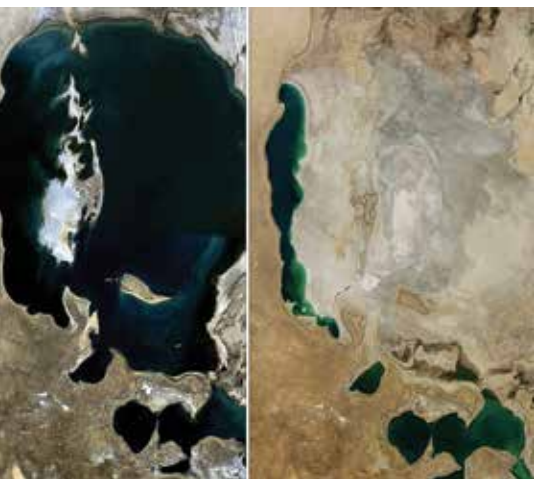
3.3 Príklad ekologickej katastrofy, ku ktorej došlo v dôsledku chybného rozhodnutia: dramatická skaza Aralského jazera

Aralské jazero je lokalizované na území bývalého Sovietskeho zväzu, na hraniciach Kazachstanu, Uzbekistanu a Turkménska. Ešte v roku 1940 malo rozlohu 68 000 km² vodnej plochy. Jazero napájali dve rieky s bohatým tokom: Amudarja od juhu a Syrdarja od východu. Aralské jazero bolo štvrtým najväčším slaným jazerom sveta.

K Aralskému jazeru sa viazala významná hospodárska činnosť. Bol to rybolov a naň nadväzujúci spracovateľský priemysel. Aralské jazero poskytovalo živobytie asi 30 000 ľuďom. Na jazere pracovalo viac ako sto rybárskych lodí, ktorých produkcia dosahovala jednu šestinu celkovej produkcie vtedajšieho Sovietskeho zväzu.

Koncom 40. a v 50. rokoch minulého storočia sovietske vedenie prijalo návrh, aby sa pozdĺž riek napájajúcich jazero vybudoval systém zavlažovacích kanálov. Zavlažovaním vo vyprahnutej, neplodnej púštnej oblasti Karakum chceli vybudovať silné poľnohospodárstvo a pestovať okrem iného ryžu, melóny a bavlnu.

Zavlažovacie kanály boli postavené, čo výrazne znížilo množstvo dodávok vody do Aralského jazera, bez toho aby na zavlažovaných územiach vznikla významnejšia poľnohospodárska produkcia. Do roku 2008 jazero stratilo tri štvrtiny pôvodnej plochy a objem vody poklesol na desatinu pôvodného objemu. Aralské jazero sa nenapraviteľne zničí.

Satelitné snímky (1989) a (2014) zachytávajú rýchle vysychanie jazera. Rozsiahle svetlejšie plochy v okolí sú solné pláne na miestach vyschnutého dna.

Tragédia Aralského jazera je otrasná. Ešte žije veľa rybárov, čo pracovali na rybárskych lodiach, ktoré dnes ležia na piesku.

Opustené rybárske lode na dne vyschnutého Aralského jazera.

4. Bude naše životné prostredie vhodné pre život o sto rokov?

Z predchádzajúceho prehľadu sa vykreslil veľmi znepokojujúci obraz. Premena prostredia prebieha v nevídanom tempe, ale všetci aktéri ľudskej spoločnosti bez rozdielu konajú tak, akoby mali len krátkodobý záujem. Väčšina jedincov chce len peniaze, dlhodobé ciele, morálne úvahy pre nich nič neznamenajú. Nad otázkami o budúcnosti ľudstva, životného prostredia, budúcnosti Zeme sa väčšina ľudí ani len nezamyslí, žijú si svoj svet a kladenie vážnych otázok považujú za rušivé.

Pritom pri sotva badateľnej, prakticky dennej premene sveta sa ako najťažšie otázky vynárajú práve otázky nad budúcnosťou nášho životného prostredia. Prírodné zdroje sú vyčerpatelné, v krátkej dobe sa ich objem ešte zmenší. Potom nebude voda, nebude energia, biotop sa dramaticky stiahne, budeme radi, ak bude dostatok vzduchu a potravín.

Klíma sa celkom isto zmení. Jedným z dôsledkov bude, že značná časť ľudskej populácie sa bude sťahovať z území zaliatych morom, zo stepí premenených na púšť, zo skutočne nevhodných území na život do regiónov s vhodnejším životným prostredím.

V dnešnom svete neexistujú sily zjednocujúce ľudské snahy. Nie sú ani organizácie pre zjednocovanie názorov. Morálna úroveň

väčšiny je veľmi nízka, čo znemožňuje vykonanie aj vykonateľných návrhov.

Veda by však mohla pomôcť pri riešení všetkých problémov. Ak by sme boli schopní túto skutočnosť všeobecne uznať a pomoc prijať, možno ešte máme šancu na vybudovanie úzkej lávky k tomu, aby aj životné prostredie nasledovných generácií bolo vhodné na život.

Táto štúdia bola podporovaná projektom OTKA K112477.

Použitá literatúra

- Meadows, D. H. – Meadows, D. L. – Randers, J. – Behrens, W. W. III (1972): *The Limits to Growth*, Universe Books, New York, p. 205.
- Mesarovic, M. – Pestel, E. (1982): *Menschheit am Wendepunkt*, Deutsche Verlags-Anstalt.
- Rakonczai, J. (2008): *Globális környezeti kihívásaink*, Universitas Szeged Kiadó, Szeged, pp 19 – 163.
- Schróth, Á. (szerk.) (2004): *Környezeti nevelés a középiskolában*, Trefort Kiadó, Budapest, pp 13 – 44.
- Boeker, E., Grondelle R. van, 1999: „Environmental Physics”, Wiley and Sons, pp. 63 –189.
- Diekmann, B. – Heinloth, K. 1997: „Energie”, Teubner Studienbücher.
- Vajda, Gy. 2004: „Energiaellátás ma és holnap”, „Magyarország az ezredfordulón” sorozatban, MTA Társadalomtudományi Központ, pp. 177 – 236.
- Kiss, Á. – Szabó, M. 2007: Az energiatermelés hatása a tájra és a környezetre a XXI. században. In: A. Spineroová (szerk.): „Azonosulás a Tájjal és a Környezettel a Vidéki Európában”. – UNESCO-Char for Sustainable Development, Selmechánya. pp. 50 – 58.
- Szabó, M. – Kiss, Á. (2014): Effects of renewable energy resources on the landscape. *Hungarian Geographical Bulletin* 63 (1) 5–16. DOI: 10.15201/hungeobull.63.1.1.

Na prahu *Témata k úvahám*

Václav Mezřický

1. Blábolení a potřeba věčnosti

Polonius: Co to čtete, princí ?

Hamlet: Slova, slova, slova...

W. Shakespeare, *Hamlet*

Žijeme v blábolivé době. Banální slova, banální myšlenky; takové je většinou informační poselství dneška, žurnalistické především. Politici nezůstávají pozadu. Fakt úzce spojený se stále častěji vyslovovanou otázkou „Co je skutečnost?“ Odpověď téměř neexistuje, ztrácí se v mlhách rychle vychládajících, především politických denních zpráv a politických projevů. I když ušetřeny nezůstávají ani věcné vědecké informace, překrývající jedna druhou. Co si pak myslit o čase, do kterého jsme vrženi? Čeho se uchopit v pocitu potápějící se skutečnosti? Co pak je ona věčnost, která zasluhuje naši pozornost, protože se opravdu dotýká našeho bytí?

2. Výzva k pravdě

Na počátku je proto na místě připomenout slovo z biblické Knihy moudrosti:

*„Spatřil jsem též, že veškeré slovo Boží, dílo,
které se pod sluncem koná,
není člověk schopen postihnout;
ať se při tom hledání pachtí sebevíc,
všechno nepostihne.*

*Ani moudrý, řekne-li se, že zná to i ono,
není schopen všechno postihnout“.*

(Kaz.8/17)

Zdá se však, že výzva k pravdě v tomto kontextu mnoho nepomůže, a to nejen proto, že dramatická událost – jako kupříkladu teroristické útoky v Paříži v listopadu 2015 či útoky v Bruselu v březnu letošního roku – podobu pravdy může téměř obratem dramaticky změnit. Nehledě ani k tomu, že poznání podobu pravdy mění individuálně, bez přesvědčivé sociálně etické majority, ostatně neměřitelné.

Peroutkovo tvrzení, že novinový komentář splní svůj úkol, platí-li jeho slova ještě druhý den po zveřejnění, vystihuje hloubku nejistoty, ve které dnes vězíme. Co pak může být orientujícím sumářem sdělení o světě, je naše individuálně subjektivní vnímání, v podstatě bez naděje, že se na něm s někým shodneme. Vnímání se tak stává otázkou subjektivního rizika – rizika možného omylu. Tato naše neschopnost postihnout bytí v jeho pravdivosti nás vede k hledání alespoň přibližně spolehlivého zdroje poznání – a tím jsou paradoxně právě komentáře, jejichž vnímání se neliší od vnímání některých subatomárních částic, které existují jen v okamžiku bezprostředního soustředění pozornosti.

3. Světový étos

Katolický myslitel teolog Hans Küng ve svém „Světovém étosu“ popisuje klíčovou roli, kterou v každé společnosti hrají „zvyklosti srdce“. V severoatlantické kultuře jsou to podle Künga předmoderní systémy smyslu a povinností, v jiných kulturách možná jinak definované, ale se stejným obsahem. V naší kultuře tyto systémy podle autora určovaly „... nutný respekt k autoritě státu, poslušnost vůči zákonům a etiku práce. Dnes je zřejmé, že došlo k vyčerpání zdrojů smyslu a zásob zděděného smyslu“. (Pozn. 1) Stojíme pak před otázkou, ne co drží společnosti pohromadě, ale co má naději jako pojítka přetrvat hloubku a šíří rozpadu vytrácejících se „zvyklostí srdce“. To neobstará jedna definice ani sumář „pravd“, jen výčet názorů, z nichž snad některé mohou obsahovat signál, sdělující „O to jde!“ s náznakem směru cesty pralesem současnosti.

4. Signály

Uprostřed února roku 2016, kdy tento text i celá kniha vznikají, vypadá Evropa jako příběh s uzavřeným koncem. Jako by se skutečně vyplňovala vize amerického myslitele Francise Fukuyamy, který na konci osmdesátých let minulého století předpovídal konec dějin, jenže nyní s opačným znamením, tedy nikoliv s optimistickým výhledem pro svět, ale naopak s tragicko-pesimistickým výhledem, především pro Evropu. (Pozn. 2) Ta je stále více ohrožována zápla-

vou uprchlíků ze dvou kontinentů, záplavou zatím únosnou, ale zřejmě jen dočasně. Reakce Evropské unie či spíše její nedostatek, neschopnost zformovat a prosadit jednotnou koncepční odpověď na současné problémy evropské osmadvacítky jsou zřetelným výrazem nedostatku schopnosti (včas) rozpoznat hrozící nebezpečí, neochoty vzít je na vědomí a čelit jim. U kořene této neochoty k reflexi je lenivá ochablost, ukolébávání se pocitem, že situace není tak hrozná, že se zase nějak urovná jako se po druhé světové válce zatím urovnala vždycky. Čím dál víc je při tom zřejmé, že jde o projev nedostatku vědomí identity v tom nejhlubším slova smyslu.

Z nejrůznějších úhlů pohledu v předchozím roce postihovala situaci Evropy a světa celá řada myslitelů, jejichž myšlenky mohou představovat právě onen komentář, o jehož platnost a věrohodnost je možné opírat poznání pravdy o současném světě, pravdy právě že jen omezeně dočasné. Teprve podobný „reader's digest“, mozaika pohledů, může nabídnout přibližné obrysy skutečnosti, v níž žijeme. Způsob psaní německého filosofa Botho Strausse je nejprříkladnější ukázkou toho, jak se dnes v podobném stylu dá ještě psát... (Pozn. 3)

V pozoruhodné žurnalistické formě upozornil již v r. 2004 tehdy redaktor německé ZDF Petr Hahne na znepokojivý stav myslí evropských populací: „Ale zeptejme se, čeho se zastáváme, jaké hodnoty strojí za to bránit... Ticho po pěšině. Víme proti čemu, ale nevíme, pro co jsme“. (Pozn. 4) Ale je to ještě horší, v těchto dnech se rozhoduje o tom, zda se Evropa shodne na tom, zda je pro pomoc uprchlíkům, nebo proti ní. Schizoidní reflexe, která se týká všech krizí, které Evropu zavalují, ať jde o tu řeckou, krymskou, ukrajinskou nebo syrsko - iráckou, je opět na jednacích stolech.

Kritiků současnosti jen přibývá k těm, kteří se souzením moderní doby začali již v dávnější minulosti, zdá se, že spíše Nietzsche než Marxem počínaje, s kritikou, která se pokoušela jít skutečně na dřev příčin upadající evropské kultury.

Tak německý filosof a publicista David Precht konfrontuje známou knihu „Souboj civilizací“ Samuela Huntigtona s knihou „Džihad vs. McWorld“ (Džihad proti světu) u nás méně známého amerického autora Benjamin Barbera. Džihad není pro Barbera pouze

arabský svět, který v obavě o svou identitu svádí boj s bezkrevným světovým hospodářstvím. Zatímco Huntington viděl Západ bojující o svobodu s Východem, podle Barbera ohrožují občanskou svobodu oba systémy, tedy jak McWorld, tak Džihad. První tím, že se bez ohledu k ní prosazuje po celém světě, druhý tím, že bezohledně absolutizuje svou identitu. Přesto podle Barbera získávají nakonec ti, kdo věří na neviditelnou ruku trhu i za cenu obětí, například uprchlíků, které to s sebou přináší. Podle Prechta zachránit tyto uprchlíky z postižených oblastí je evropský úkol. Špatné ovšem je, že se tak děje v afektu a bez plánu. Nějaká evropská blízkovýchodní strategie neexistuje. Na počátku 21. století se vytratila víra v dlouhodobé řešení problémů. Vakuum, které po sobě na Blízkém východě zanechaly nyní znejistělé a dezorientované Spojené státy, Evropa nevyplňuje ani myšlenkami ani skutky. (Pozn. 5)

Jiné vidění a řešení nabízí Ital Giorgio Agamben, podle kterého „Evropa“ musí nejdříve zkolabovat, (a teprve pak) bude moci vzniknout Evropa nová. Slabost marxistické tradice spočívá v tom, že se zastavila u ekonomické analýzy. Dějinné síly – politika, náboženství, umění a filosofie – které řídily osud Západu, nejpozději od první světové války nebyly schopné mobilizovat evropské národy pro určité cíle. Sám název „lid“ ztratil svůj význam, obyvatelstvo, které nastoupilo na jeho místo, nemělo v nejmenším úmyslu převzít jakýkoliv hodnotný úkol. Nežijeme v jakémsi posthistorickém období, v němž se nic nemůže nebo nemá stát. Ještě spíše žijeme v době, kdy se může stát všechno, v níž není ve hře nic menšího než rekapitulace všech historických možností Západu. Lidstvo hledí vstříc nejen ochromující budoucnosti, která už nic nenabízí, ale může hledět na celek své minulosti, která mu otevírá možnost využít všechno minulé, nebo poprvé žít, co se v ní dosud nežilo. (Pozn. 6)

Na možnost, ba nutnost podobného scénáře poukazuje článek Uwe Jean Heussera, který pod názvem „Připravte se!“ popisuje proměnu perspektivy globalizace: po čtvrt století trvání byla zasažena čínská ekonomika, ceny surovin jsou na dně, komputelizace života pokračuje a zasahuje jádro industrializací formované světové hospodářství s možnými negativními důsledky pro zaměstnanost. Závěr

jeho úvah vyjadřuje otázka: „Je možné, že svět je zkrátka nasycený? Je možné, že naším osudem je jednoduše zastavit se a my bychom se na to měli připravit?“ (Pozn. 7)

Ve stejném duchu vyznívají i myšlenky článku „Noc nepřítomných bohů“ Thomase Assheuera. Podle něho svět se stává nevládnutelným. Potvrzuje to přesvědčení řady konzervativních spisovatelů, kteří se mohou či mohli pouze vysmívat představě, že jiné kultury budou vděčně přijímat západní model života. Od konce Druhé světové války směřovala hlavní část konzervativní kulturní kritiky proti bezohledné kulturní modernizaci planety. Patří k ní klasičtí autoři Curzio Malaparte nebo Ernst Jünger, v současnosti Botho Strauss nebo Michel Houellebecq. Všichni útočí či útočili na liberální modernu, která, rozšířená po celém světě, jej vede do slepé uličky.

Jako všichni konzervativní autoři popisuje Huellebecq modernu jako století odštěpování a neutralizací. Současnost se odděluje od své kulturní minulosti a společnost od společenství. Politika se odděluje od pravdy a náboženství od Boha. Nakonec se tělesná touha odděluje od romantické lásky. Tak vzniká vysávající prázdnota, která nezakotvené subjekty liberalismu přitahuje stejně jako světlo noční motýly. (Pozn. 8)

Nakonec pro Evropu klíčovou myšlenku ze Snyderovy práce „Politika života a smrti“. Snyder v ní kritizuje stávající evropský mýtus francouzsko-německého smíření, ekonomického sjednocení a poválečné demokratizace ve Španělsku, Portugalsku a Řecku. Snyder tvrdí, že demokratizace, která probíhala ve východní Evropě v době vzniku jeho práce, rozbije tento rámec vzhledem k jiným zážitkům obyvatelstva těchto států během druhé války zejména proto, že na těchto územích probíhalo vyhlazování židů, na němž se obyvatelstvo těchto zemí zčásti podílelo. (Pozn. 9)

5. Nespolehlivý střed – Visegrad

Je střední Evropa skutečně kulturně historický pojem, nebo je to jen zeměpisná značka stejné neurčitosti jako pojem Evropy samé? Nebo jsou to jen země, které kdysi patřily do stejného souboru Habsburky ovládaných zemí, nazývaných nakonec Rakousko-Uher-

sko? A jaká „středoevropská“ role náleží Německu, pokud právě ono, vzhledem ke svému demografickému, ekonomickému, politickému a kulturnímu potenciálu není tím pravým reprezentantem zřejmě jen vágního významu středoevropanství?

Ale popravdě, nezáleží více na tom, jak se my sami vnímáme, tedy jako hráči na šachovnici uprostřed Evropy, obklopení od počátku své probuzené existence příbuznými i zcela odlišnými etniky a s nimi společným osudem nerozlučně spojení?

V současné uprchlické krizi, která zřejmě nepomine než tato kniha – neukázněný komentář – splní svou komentátorskou roli v řádu nejvyšší týdnů, v žádném případě měsíců či let, vyvolala politika čtyř z těchto středoevropských zemí, společenství Maďarska, Slovenska, Polska a České republiky, dočasnou vlnu kritiky ze strany „staro-západoevropanů.“ Země Visegrádu, jak se nazývá společenství těchto čtyř zemí, se odmítly podřídit požadavku německé kancléřky Angely Merkelové na „proporciální“ rozdělení uprchlíků do jednotlivých zemí Evropského společenství. Už v červnu r. 2015 uveřejnil britský *The Economist* k tomuto postoji komentář, ve kterém uvedl, že „... mezi ostatními Evropany ožily staré obavy, že východoevropané jsou přáteli pro dobré počasí, ale ochladnou, setkají-li se s nevídanými požadavky.“(Pozn. 10)

Přijetí či odmítnutí uprchlíků ze Sýrie, Iráku, ale i Afganistánu, Pákistánu, Maroka, Bosny-Hercegoviny, Albánie, případně Mali, Nigru a Nigérie představuje *casus belli* mezi Visegradem a „starozápadoevropany“. Projevila se v tom vždy znovu manifestovaná arogance zakladatelů Evropské unie vůči středo- a východoevropské „náplavě“, potvrzující Snyderův názor o potřebě nového či spíše renovovaného narativu, odůvodňujícího existenci Evropské unie v nových podmínkách a vztazích? Co ovšem zakladatelé neberou v úvahu ve vztahu nejen k zemím Visegrádu, je jejich odlišná a specifická historická zkušenost, kterou nelze redukovat jen na to, že visegrádské teritorium bylo dějištěm holocaustu. Především výsledky druhé války vedly k tomu, že se tyto země staly tak říkajíc monoetnické, především Polsko, Česká republika a Maďarsko. Slovensko s poměrně silnou maďarskou menšinou bylo až do konce první války součástí teritoria, na

němž tato menšina patřila ke státnímu národu, vzájemné prolnutí obou etnik, slovenského a maďarského, mělo tedy do hlubin jejich kulturních počátků sahající kořeny. Všechny země Visegrádu žily také po druhé válce v podstatě po čtyřicet let v úplné izolaci od ostatního světa – včetně izolace od zemí bývalých kolonií zakladatelských států – a neměly s těmito etniky žádnou zkušenost. Ale ani vzájemný styk mezi visegrádkými zeměmi nebyl nijak živý a vždy podléhal přísné regulaci. Navíc ve všech zemích byly silné okupační sovětské posádky, jejichž přítomnost včetně komunistické doktríny tehdejších režimů měla na obyvatelstvo frustrující i civilizačně ohlupující vliv. Lze přidat i „historickou paměť“ všech těchto zemí, připomínající historické období, po které osmanská - islámská - kultura na ně vyvíjela trvalý vojenský tlak, který počal slábnout až po překonaném obléhání Vídně r. 1683. Pro Polsko a Českou republiku jsou ovšem ještě živější v historické paměti uložené historické vzpomínky: události roku 1938 a 1939, kdy dosud silné jádro dnešní Evropské unie – Francie a Anglie – Mnichovskou dohodou doslova „hodily přes palubu“ Československo a později vojenskou nečinností Polsko – vzpomínky, které dnes oživují také Německem inspirované úvahy o různé „rychlostní“ Evropě, zpočátku suverénní přizvání a vítání uprchlíků v Německu a vynucované přijetí konceptu redistribuce uprchlíků, koketování s německo-ruským projektem Nord Streamu II, který má zbavit středoevropské státy příjmů z vedení dodávek plynu přes jejich území.

Kořeny odporu zemí Visegrádu k uprchlické otázce jsou tedy hluboké. Posléze se ovšem ukázalo, že odmítavý postoj k uprchlíkům počaly postupně zaujímat i jiné státy Evropské unie, například Švédsko, Finsko, Rakousko, tiše a již dříve Španělsko. Země Visegrádu tak přispěly k revizi poměrně tolerantního přístupu Německa k uprchlíkům. To však nic nemění na tom, že uprchlická krize jen vyjevila, jak vratké jsou demokratické základy visegrádkých režimů.

Prvý, kdo využil této situace k posílení a reformulaci svých politických postojů k vlastnímu režimu, byl maďarský předseda vlády Orbán. Jeho radikálně protiimigrační postoj tvoří základ, podle něhož svá stanoviska formulovaly všechny země Visegrádu. Před

uprchlickou krizí varoval už rok předtím, než poskytl k této otázce na konci roku 2015 interview Lidovým novinám. O současné politické elitě zakladatelských států Evropské unie říká, že „... sedí v takovém uzavřeném ideologickém obalu, který má mizivý vztah k realitě.“ (Pozn. 11) Orbán svá konceptuální politická stanoviska formuloval již v r. 2014 při návštěvě Rumunska. Tam prohlásil, že Maďarsko potřebuje nový a neliberální demokratický pořádek, založený na křesťanství, svobodě a lidských právech. Krize roku 2008 podle Orbána ukázala liberálně-demokratický stát jako ne-životaschopný projekt s nepřetržitým zadlužováním a rozpadajícím se systémem sociálního zabezpečení. Maďarsko musí přestat s následováním Západních systémů, chce-li se vyhnout pádu. Třeba vycházet z národního principu, podle kterého je národ organická komunita. Za inspirativní při hledání nového společensko-státního modelu považuje zřízení Ruska, Číny, Indie, Singapuru a Turecka. Jak se tyto příklady srovnávají s Orbánovým voláním po evropské identitě, se lze těžko domýšlet. Salazarův režim – autoritativní režim v Portugalsku od meziválečných let až do r. 1979 – by mohl, podle Orbánova projevu, být následováníhodnou alternativou. Již dříve, v r. 2011, prosadil Orbán díky nadpoloviční parlamentní většině i změnu maďarské ústavy, která ztížila změny stávajících zákonů a oslabil postavení ústavního soudu. (Pozn. 12)

Svým protiliberálním režimem se Orbánovu konceptu blíží současné Polsko pod vedením Jaroslawa Kaczyńskiego. To dokonce vyvolalo nepříznivou odezvu mezi zakladateli Evropské unie – která vedla Orbána k tomu, že se po bok Poláků postavil s tím, že bude vetovat každý návrh na sankce proti Polsku. Hrozbu takových sankcí vyvolala opatření Kaczyńskiego, jakými bylo obsazení vedoucích míst v tajných službách, ve státních médiích vlastními lidmi, a také zřetelně protiústavní suspendace voleb soudců ústavního soudu.

Polský politolog Sierakowski srovnává oba systémy. Podle něj je Orbán cynik, Kaczyński fanatic. Ale mezi Polskem a Maďarskem jsou obrovské rozdíly: Polsko má zcela jiný vztah k hranicím, k Rusku, má silnou tradici politického odporu, občanské společnosti už z doby demokratické opozice. K tomu přistupuje význam katolické církve.

Orbánův Fidesz patří v Evropském parlamentu k Lidovým stranám, Kaczyńského Právo a spravedlnost - PIS - ke Konzervativcům. PIS na rozdíl od Orbána Fidesz, vedle kterého napravo stojí polofašisticky Jobbik, se nenachází ve středu, kde se stále získávají volby. Místo konfliktu různých strategií modernizace šlo v posledních polských volbách o konflikt mezi modernizátory a proti-modernizátory. Odtud ovšem pramení krize liberalismu a vzdalování se liberální demokracii jak v Polsku, tak v Maďarsku. Sierakowski ovšem ujišťuje, že v Polsku se nikdy nic nedotáhne do konce, ani nacismus ani komunismus, a tak to dopadne i s kacynismem (Pozn. 13)

Současné Slovensko stejně jako Česká republika představovaly až dosud sice relativně stabilní politické systémy, i když odpor Slovenska respektive Roberta Fica k uprchlíkům a jejich přijímání zatím byl radikálnější než odpor český. Ale zdá se, že výsledek nedávných voleb spíše slovenskou politickou scénu zatemnil než vyjasnil: Fico ztratil, na scénu vystoupil sice radikální tribalismus – nacionalismus. Snyderova výzva k přehodnocení evropského narativu se v těchto nových souvislostech stává vysoce aktuální. Avšak nejen radikalizují se politický profil zemí Visegradu, Polska, Maďarska, Slovenska a České republiky, potvrzovaný jejich současnými postoji k uprchlické krizi, zdůrazňuje oprávněnost potřeby „... nového historického mýtu, nového příběhu, jenž vysvětlí, co mají Evropané společného a jak spolu mohou pokračovat...“, jak to Snyder požaduje. Platí to tím spíš, že nový tribalismus zachvacuje čím dál širší společenské vrstvy i v zakladatelských státech Evropské unie,

6. Kde domov můj...?

Radikalizuje se také obyvatelstvo České republiky. V současné lidové podobě to postihl například Petr Kamberský v komentáři „Národ Nechceme!“ v LN 20.2.2016. Nechceme uprchlíky, nechceme platit za pobyt v nemocnici, nechceme vrátit církvi její majetek atd., atd. Projevuje se tu onen plebejský rys české povahy, označení, které se občas odvažují někteří žurnalisté použít, když píší o té její horší stránce. (Pozn. 14) V tvrdých dobách, do nichž vstupujeme, jde o výraz bezohledného sobectví, které moderním dějinám vtiskují

jisté části české společnosti. Sobectví, spojené s xenofobií, antisemitismem, materialismus a chtivost, agresivita. Hilsneriáda na počátku, „divoké“ odsuny německých obyvatel a jejich pobíjení po druhé válce. A vždy ruka chtivě sahající po majetku – židů za války, Němců po válce, vlastníků továrniček a dílen, zemědělců po roce 1948 – a církví dodnes.

Co dnes „nechceme“ je přijít o navyklý způsob existence – proto radikalizace proti tomu, co by nás mohlo o tuto „navyklost“ připravit. V jiném komentáři LN Josef Chuchma tuto atmosféru popisuje takto: „ Co se zde od r. 2013 změnilo zásadně, je vědomí, že svět je nebezpečné dotěrné místo, před nímž je třeba se mít na pozoru. Před dvěma lety se završovala jedna etapa, fáze mentálního zapouzdření se ve svých ‘domácích’ jistotách, kdy bude lepší moc už tady toho neměnit. Jenže svět dále doráží, píchá a pálí – ovšem nikoliv svět en bloc, nýbrž svět západní, zejména západoevropský“. Chuchma pak, srovnáváje opět maďarskou, polskou a slovenskou a českou mentalitu, jinde říká: „ S ateistickými Čechy je to oříšek, ale když se jejich ‘stínům’ (narážka na pojem C. F. Junga) umí naslouchat, jak to činí například Miloš Zeman či Václav Klaus, antiliberalistické oslovení tu nezůstává bez účinku.“ (Pozn. 15) Jsou to právě tyto typy politiků, bez hlubších znalostí historie a evropských tradic, kteří dovedou podněcovat ony negativní rysy české povahy, jako je nenávisť k cizincům i k liberalismu (zvládá Zeman sám) zvláště, k Evropské unii, posilovat ono „nechceme žádnou změnu“, jak o tom hovoří Kamberský i Chuchma, v podstatě projevy tribalistických vlastností, které v jiných etnikách Evropské unie mají jiné a zároveň stejné motivy a kořeny, ať jde o Front National Le Penové ve Francii nebo o AFD (Alternative für Deutschland) v Německu či UKIP ve Velké Británii či jinde. Zeman přitom přispívá k prohlubování rozdělování společnosti označováním liberálů za „pražskou kavárnu“ a snaží se svými obhroublými „bonmoty“ kolem sebe shromáždit davy, které novináři občas označí za příslušníky III. (či „IV.“). cenové skupiny – jak se před listopadem nazývala nejlacinější restaurační zařízení, v podstatě předměstské a vesnické hospody, kde se názory českých plebejů nejčastěji produkují.

V r. 2011 Křesťanská revue otiskla sérii článků o vztahu příslušníků českého národa k vlastní národní a kulturní identitě. Nejzajímavější tam byla recenze knihy Mary Heimannové „Československo, stát, který selhal“ z pera Petera C. A. Morée. Autor recenze především zdůrazňuje, že autorka má pravdu, když tvrdí, že nejdůležitějším hybatelem českých (či československých) dějin je nacionalismus. Dále pak přímo cituje Heimannovou, která dějiny Československa pokládá za příběh, který „zapříčinil vydání země do rukou bigotních stalinistů a který Československo změnil v jeden z nejtuzších států (režimů) východního bloku... Zkrátka – čeští a slovenští nacionalisté se neukázali být odolnější vůči svodům autoritářství, bigoterie a krutosti než někdo jiný.“ Podle autorky měl únor 1948 velkou podporu českého obyvatelstva proto, že KSČ pojala svou dominantní úlohu po druhé světové válce jako široce sdílené odmítnutí liberální demokracie kvůli mnichovské zradě Západu a jako vyústění hlubokých tužeb českého národa od dob Mistra Jana Husa. Bylo proto v dějinné logice, že tento stát nakonec zanikl. (Pozn. 16)

Motivy a proudy, které vedly ke vzniku Československa, byly celoevropského rázu. To ovšem nic nemění na důležitosti otázky, jaká je vlastně dnes česká identita. Sympatie některých českých politiků k Putinovi (například sociálního demokrata Haška, nemluvě o Zemanovi) i sympatie nemalých částí populace k Rusku ukazují, že „pražská kavárna“ svůj souboj o „duši národa“ prohrává. Neboť stávající a přiznávaná česká identita je až směšně chudá: po Husovi ještě tak Karel IV., atentátníci na Heydricha Gabčík a Kubiš, českoslovenští letci a československé pozemní jednotky v Anglii a v Sovětském Rusku, vybledlý obraz Československých legií – proti tomu historiky stále ještě zplna nereflktované vesnické pomníky padlých v první válce v uniformách Rakousko-Uherské monarchie, a tedy nereflktovaný vztah k době před říjnem 1918, násilná likvidace selského stavu a likvidace liberálně orientované a zejména katolické inteligence po druhé válce a v padesátých letech. Daleko nejintenzivněji prožívanými symboly „národního vědomí“ mladší generace, která o historii včerejška a předvčerejška často ví málo nebo nic, jsou tak dnes především hokejisté Jágr, Hašek a fotbalista Nedvěd. Ta starší a nejstarší

vyznává ještě jiný identifikační symbol, kterým je zpěvák Gott. Není nikterak náhodné, že kniha z pera polského autora Mariuse Szczygiela o Česích a Čechách se jmenuje - Gottland. Ale tato symbolika, k níž se vztahujeme, jen potvrzuje deprivanční charakter částí společnosti, vykořeněnost, absenci identifikace se širšími pojetými skutečně hlubokými hodnotami evropské a vlastní minulosti – nejen té husitské, dodejme.

7. Německo – paradox historie

Kdyby Eurobarometr takový průzkum uskutečnil, bylo by zajímavé vědět, jak se evropské národy dívají dnes na Německo. Jeho role se totiž zásadně proměňuje proti situaci po druhé světové válce a ostatně proti vnímání země, jak se ustavovalo od druhé poloviny 19. století. Je to opravdu paradox: nikdy žádný stát v dějinách „pořímské“ Evropy nezažil tak zdrcující a dehonestující porážku jako Německo roku 1945. Nejméně 40% německých měst bylo v ruinách a zůstaly z nich v nejlepší případě jen kostry obvodových zdí. Ale svou početní velikostí a silou ekonomiky dnes představuje pilíř sociální, ale i politické stability Evropy. Existuje názor, že vývoj německé mentality od konce války prodělal změnu od nejagresivnější evropské společnosti ke společnosti téměř ochable mírumilovné. Vnitřní postoj k středovýchodním uprchlíkům v úvodu této krize to potvrzuje. Přitom ještě roku 1950 téměř polovina Němců pokládala Hitlera za jednoho z největších německých státníků – kdyby byl nezažil a nevedl válku. Teprve proces s Eichmannem, jedním z hlavních organizátorů holocaustu, a procesy s bývalými dozorci koncentračních táborů v šedesátých letech vedly ke změně tohoto názoru. Společnost se počala měnit v „postheroickou“ – na rozdíl od Rusů, ale i Angličanů a zčásti i Francouzů a především Američanů – i ve společnost postnacionální. Přes jistý návrat sympatií k Hitlerovi v poslední době, se 75 % Němců domnívá, že jejich země nemůže být pokládána za „normální“ a že musí hrát „speciální mezinárodní roli“. Tomu odpovídají názory na stát, jehož příliš široké kompetence společnost odmítá stejně jako případnou roli evropského hegemonu. Německo také odmítá velké koncepty budoucnosti. Němci jsou připraveni podporovat velké pro-

jekty, jako je například přechod k obnovitelným zdrojům, jen pokud nejsou morálně „dvojnásobné“. Z výzkumů válečných a poválečných generací prováděných zainteresovanými odborníky plyne, že vnuci válečné generace trpí „nižší životní energií“. Nelze se vyhnout poznámce, zda pohled na stejné generační ročníky v ostatních zemích Evropy nevyvolává totožný dojem, ale ani otázce, kam se Evropa v důsledku uprchlické krize posunuje nejen v Německu, i když tam především. (Pozn. 17)

Avšak výzva řecké ekonomické krize, putinovská hrozba, uprchlíci – a poměrně rozhodný postoj kancléřky Merkelové vedly k tomu, že Němci sami volají po přijetí vedoucí role v Evropě. Herfried Münkler v článku „Výzva k vedení“ říká, že Německo se zbavilo pocitu „obklíčení“, který ho v minulosti vedl k nebezpečným dobrodružstvím, k ideologickému přehánění a k válce na dvou frontách. Kontinent podle autora vždy hledal jakýsi orientační bod a pokládal za něj postupně Athény, Řím, Jeruzalém atd. Stále tedy trvala neodbytná potřeba nějakého středu. Nyní se tímto středem stalo Německo, které, i když bez nadšení, musilo řešit řadu krizí, počínaje tou řeckou finanční. Podle autora k vzniku této role Německa přispělo několik epochálních okolností. Předně je to rozšíření Evropské unie směrem na východ, které postavilo Německo do politického středu kontinentu. Dále to byla absence konkurenceschopnosti jižních zemí včetně Francie která, v souvislosti s ekonomickou krizí posílila roli Německa. A konečně to také bylo oslabení americké bezpečnostní odpovědnosti, která z Německa vytvořila geopolitickou regionální mocnost. Potřeba silné Evropy podle autora nutí Německo, aby svou vedoucí roli plnilo co možná aktivně. Německo musí ještě rozhodněji plnit roli „účetního“ a „vychovatele“ zároveň, aby mohlo dostát své nejdůležitější roli: držet krok s globální ekonomikou a vést k tomu i ostatní evropské země. Musí se stát kulturně významnější, aby se stalo přijatelným. Pokud hegemonii chápeme v Gramscioho smyslu jako typ vlády spočívající ve schopnosti definovat a prosazovat společenské zájmy jako zájmy všeobecné, pak lze dobře porozumět tomu, co Münkler rolí Německa míní. Pokud se ovšem domníváme, že další integrační procesy nejsou ani uskutečnitelné ani žádoucí, lze pochy-

bovat i o tom, zda se úkoly vůdčího národa vyčerpávají zvyšováním životní úrovně a chytrou mocenskou strategií. (Pozn. 18)

8. Rusko v mlze

V r. 1920 navštívil Rusko anglický spisovatel H. G. Wells, který své dojmy z cesty vyjádřil názvem, uvedeným v nadpisu této kapitoly. Platí dodnes. Neboť historickou roli Německa jako stálého rušitele evropských pořádků v moderní době teď vystřídalo Rusko. Po sedmdesát let existence Sovětského svazu byla základem jeho ideologie agrese, nejdříve ovládnutí světa revolucí, pak válkou. Otázka je, odkud se v ruských mocenských elitách rozvinula obsese pocitem obklíčení, jakým trpělo do konce druhé světové války Německo. Bývalý ministr zahraničí Henry Kissinger charakterizuje ruský kulturní vzor téměř drsně: „Evropa pojímala svou multipolaritu jako mechanismus směřující k rovnováze, zatímco Rusko se učilo svému chápání geopolitiky v tvrdé škole stepí, kde nomádské hordy soupeřily o zdroje na otevřeném terénu bez hranic. Rusko vyhlášovalo sice svou svázanost se Západní kulturou, ale - i když exponenciálně rostla jeho velikost - chápalo se jako obklíčená předsunutá hlídka civilizace, jejíž bezpečnost lze zajistit pouze prosazením absolutní vůle nad jeho sousedy.“ (Pozn. 19)

Potvrzuje to například historie stalinského teroru britského historika Orlando Figese „Šeptači“, opřená o studium sovětského tisku, který v době stalinských čistek ve třicátých letech psal, že „země je ze všech stran ohrožená a prolezlá ve všech koutech společnosti fašistickými vetřelci.“ (Pozn. 20)

Je příznačné, jak ruskou mentalitu charakterizuje v Rusku žijící Běloruska Světlana Alexijevičová: „Za posledního půl druhého roku se země změnila a pohybuje se směrem k diktatuře a občanské válce...Rusko žije bludem revanšismu...“ (Pozn. 21) Dnešním nepřítelem Ruska jsou především Spojené státy, pochybným spojencem především Čína, kterou ovšem během konfliktu o sporná hraniční území v r. 1969 hodlal Brežněv napadnout jadernými zbraněmi.

Vykonavatelem ruské vůle k moci je dnes Vladimir Putin. Alexijevičová k tomu říká: „Rusko je Putin, bez Putina žádné Rusko. Tomu věří mnozí. Všichni dospívají k závěru, že jsme lidmi války, proto-

že jsme nikdy nepoznali nic jiného. Stále jsme buď bojovali ve válce, nebo se na válku připravovali. V nás panuje kult války.“ (Pozn. 22)

Bernd Ulrich v komentáři k Putinově politice nazvaném „Je tak perfidní... nebo my jsme tak hloupi?“ tvrdí, že Putin žádný plán na podmanění Evropy nemá a nemůže ho údajně ani mít... Putin jde pouze tam, kde západní politici mu ukazují svou nerozhodnost a slabost a kladou před něj na 'rohožku' své strachy a projevují svou ješitnost. Platí tedy, že jsou to jeho soupeři, kteří pěstují jeho velikost“. Jeho síla: naše projekce“, slovy autora. Co kremeľští vůdci chtějí je jednání 'na úrovni očí' se Spojenými státy, rozporcovaná Evropa, poněkud oslabené Německo, chtějí zkrátka oslabit vše, co by se mohlo podobat arabskému, ukrajinskému nebo ruskému 'jaru', protože v tom vidí zárodky anarchie. Chtějí po „Třetím Římu“ a po komunismu vytvořit novou misi, kterou by řídili svou mocí, směs autoritarismu, lehce lidového nacionalismu, tradiční, vůči sexuálním menšinám agresivní křesťanství spojené s vojenskou mocenskou politikou.

Výzva, kterou v Německu formulují sociální demokraté, ale jinde i jiní, zní, že bez Ruska Evropa nemůže existovat. Ulrichova odpověď je jednoznačná: hrubý národní produkt Evropy je 16 biliónů dolarů, Evropa disponuje pěti sty patnácti jadernými hlavicemi, Ruský HDP je 1,2 biliónu dolarů a Rusko má 7500 jaderných hlavic. Je to odpověď na otázku, jakou podobu má mít soutěž s Ruskem v globálním světě. Plyne z ní, že Evropa nepotřebuje Rusko, aby se v tomto světě obhájila, ale spíš že nikdo nemůže proti Evropě bojovat tak účinně jako Rusko. K tomu pak dodává: Amerika nás opustila v této historické situaci krizí v souladu se svými zájmy. Zanechala nás s rozvratem, který způsobila na Středním východě, její angažmá v Sýrii bylo tak chabé, že Rusy to přímo vyzývalo k tomu, aby se tam prosadili. Jinými slovy: Obama nás zanechal s Rusy samotné, přihlíží k tomu, že Rusové destabilizují Evropskou unii. A Evropané se zdráhají to vyslovit nahlas. Avšak pokud se Evropa nerozloučí s iluzemi o Putinovi a pokud si nepřizná, že Obama ji zradil, bude si zastírat pohled na skutečnost, že ze hry o moc na Středním východě se stala hra o její budoucnost. (Pozn. 23) Mělo by to vést k poznání, že Spojené státy Baraka Obamy již nejsou Spojenými státy Johna Kennedyho

či Dwighta Eisenhowera. A třeba se ještě více obávat, že se stanou Spojenými státy Trumpovými.

9. Proměna dějinnosti a mentality

Ocitli jsme se nepochybně na jedné z křižovatek dějin, na které je historie posledních tří století tak bohatá. Na té své křižovatce, ovšem. My Evropa. Ale Evropa není už zdaleka pupek světa, takže na křižovatce je svět, o kterém bychom jen s nechutí prohlásili, že je „my“. Takže na křižovatce jsme opravdu především my Evropané, a také Spojené Státy. Obě v mnohém se překrývající „kultury“, obě v zajetí stereotypu růstu, tedy v zajetí spění ke stále světlejším zítřkům, o nichž stále větší množství lidí tuší, že se už nebudou konat. Nastává „zakřivení dějin“, obrazně jakoby kopírující vlastnost kosmu. Nietzscheův „návrat téhož“? Nebo začínající pád? Či změna vztahů a podmínek podobná těm, jaké se odehrávaly mezi rurálním a průmyslovým věkem? Změna sebevnímání člověka a jeho osudu na planetě?

Výzva, před níž evropská kultura zřejmě stojí, vyžaduje překonání názorových, ideových stereotypů, které se v historické paměti nakupily v postosvícenské době. Petr Placák ve své práci Gottwaldovo Československo jako fašistický stát (Pozn. 24) předkládá výčet těchto stereotypů, jak je tematizuje ve své knize „Evropské duchovní dějiny“ Friedrich Herr. Postosvícenské představy o dosud netušených možnostech transformace společnosti, idea společenského pokroku, přesvědčení o spáse světa skrze lid, národ, stát, člověka, společnost, kolektiv, které jsou 'samy o sobě', a tedy mírou všeho, spáse jako sociálně politický cíl, zrození 'ducha' národa, teologizace 'obyčejného člověka', ospravedlnění prostého lidu, vyzdvihování lidových zvyků a umění proti úpadkové vysoké kultuře, kult racionalizace a účelnosti – stejně jako kult citovosti, svatořečení třídy, národa nebo státu jakoby náhrady za tradiční náboženství, která byla formou odcizení, dějiny jako vývoj směrem ke svobodě, víra v poznatelnost světa, spásnost vědy či ve spásnou sílu práce, čistá vůle jako princip rozumu, radikální racionalismus mísící se s radikálním tradicionalismem, zrození masového člověka...“ (Pozn. 24) Kolik z toho se objevuje v programech a výzvách extrémní pravice i levice tváří v tvář tlaku jiných kultur!

Co se ovšem především mění, je systém komunikace. Čím více máme informací díky sociálním sítím, internetu, tisku, rozhlasu, televizi, tím zmatenější je naše vnímání světa, jsoucna, a tím hlubší pocit osamělosti se nás vzrývá. Ten je paradoxně tím intenzivnější, čím víc je zřejmé, že i naše soukromí se stává součástí tohoto informačního mumraje zásahy zpravodajských služeb. Protestní křiče Juliana Assange nebo Edwarda Snowdena na tom nic nemění. Nejvýš poukazují na to, že se problematizuje svět, který proud historie vytvářel a budoval od Deklarace přirozených lidských práv, přijaté při vzniku Spojených států r. 1776, a Deklarace práv člověka a občana, přijaté za Francouzské revoluce r. 1789. Orwellovský symbol Velkého bratra zpřítomňují teroristické hrozby, v jejichž jménu v zájmu prevence bezpečnosti se zásahy do soukromí jednotlivce stávají fatální nezbytností – má-li se zabránit opakování teroristických útoků, jakými bylo symbolicky nejvýznamnější 11. září 2001 v New Yorku a 13. září 2015 v Paříži. Zájem všespolečenské bezpečnosti si ovšem nejednou vynucuje i „diskrétnost“ médií, často i s ohledem na zachování „dobrých diplomatických vztahů“, tedy další omezení základního lidského práva, jakým je svoboda projevu. Podobně ovšem se dostávají do hry i jiná práva, zejména sociální, kdy velkorysému zaopatřování jednotlivce službami státu se staví stále intenzivněji do cesty stále omezenější rozpočtové prostředky.

Technologie internetu vnáší do proměňující se lidské situace změnu zřejmě nejvýznamnější. Na poli bezpečnosti vyrůstají hrozby schopné vést ke kolapsu celých životně důležitých systémů, věcných a sociálních služeb privátních i státních. Možnosti jsou neomezené – počínaje útoky individuálních hackerů, kteří dnes ochromují s cílem vydírat například zdravotní služby v Německu (Pozn. 25), až po cílené útoky nepřátelského státu na celé systémy, jako je obrana, energetika, zásobování vodou. Henry Kissinger vykresluje tuto hrozbu tak, že „...individuální aktér s dostatečnou počítačovou kapacitou může vstoupit do počítačové domény a znemožnit nebo potenciálně zničit kritickou infrastrukturu z pozice téměř úplné anonymity. Internetový prostor (cyberspace) se stal strategicky nepostradatelný. Odstrašování, které v případech jaderných zbraní má formu vyvažující

síly, se nedá použít jako přímá analogie, protože největší nebezpečí je útok bez varování, který není možné odhalit, dokud k němu nedojde. Také není možné založit odrazování v kybernetickém prostoru na symetrické odvetě jako v případě jaderných zbraní.“ Podle Kissingera je proto třeba vypracovat novou teorii odrazování a strategickou doktrínu pro podobné kybernetické konflikty. Ale je otázka, zda je to vůbec proveditelné. (Pozn. 26)

To vše poukazuje k tomu, že se lidský svět stává stále více zajatcem světa techniky, která začíná čím dál víc ovládat chování člověka jako nezávislý determinátor. Německý filosof Martin Heidegger to ve svém posledním rozhovoru formuloval tak, že „...bytosné jádro techniky vidím v tom, co nazývám 'ge-stell' ... Vláda tohoto 'ge-stell' znamená: člověk je vydán na povel Gestellt, jisté moci, která ho vyzývá a nárokuje si ho; je to moc, která se zjevuje v bytosném jádru techniky a kterou člověk sám neovládá. Filosofie je u konce.“ (Pozn. 27) V tomto závěru jde i odpověď na otázku položenou pod titulem „Světový étos“. Z Heideggerova výroku vyplývá, že svět drží pohromadě ne už především „zvyklosti srdce“, vztah já-ty, ale právě technika.

Počítačová technika mění způsob mezilidské komunikace do té míry, že působí na průběh dějinných procesů. Arabské jaro se všemi současnými důsledky si není možné představit přinejmenším bez významné role nejrůznějších forem internetové komunikace. Přes kusé informace, které jsou k dispozici, stála do značné míry za svržením Hosniho Mubaraka v Egyptě. Stojí za poznámku, že významnou roli v prvních fázích egyptských událostí hrála muslimská inteligence, především liberálně laděná univerzitní mládež, do značné míry „nakažená“ evropskými hodnotami lidských práv, právního státu apod.

10. Hledání souvislosti

Na to, abychom se spokojili v okamžiku zakřívování dějin s pouhým ohlédnutím do vlastní, tribalisticky chápané minulosti, je situace příliš vážná. A nejsou to domácí myslitelé, kteří ukazují na podstatnější tradice, než které plynou skrze romantismus glorifikovaných vlastních dějin. Udo di Fabio, bývalý soudce německého Ústavního

soudu ve své knize „Váhavý Západ“ především konstatuje, že Západ se ocitl v mnohonásobné trvalé krizi. Hlubší příčinu této krize spatřuje v tom, že moderní západní společnost nemá žádný konsistentní obraz sebe samé. „Nezná dostatečně ani svou normativní identitu, ani dostatečně nerozumí jejím faktickým předpokladům“. Příčinu spatřuje v chybném chápání politického jednání ve vztahu k hospodářství a společnosti. Di Fabio není chvalořečníkem neoliberalismu. Ostře kritizuje uvolnění finančních trhů v intencích thatcherismu. Konzervativní je jeho kulturně-pesimistická kritika „netečnosti a bezcílného hédonismu“ západních společností a jeho plaidoyer požadující přiznat „intaktním rodinám jako místům citových bezpečí a utváření citu pro společenství“ stejnou „základní hodnotu“ jako kontrole nad vlastním životem a osobními daty.

V části věnované uprchlické krizi se zabývá podmínkou pokojného soužití lidí různých kultur, kterou je společné uznání politické kultury, totiž kultury Západu. Ta spočívá v bezpodmínečném respektování lidských práv, mezi jiným svobody vyznání a rovnoprávnosti muže a ženy. Bez niterného osvojení těchto hodnot od raného dětství se integrace nemůže podařit. Budoucnost západních demokracií závisí na tom, zda tuto výzvu rozpoznají – a zvládnou.

Na otázku, které historické procesy zformovaly Západ do dnešní podoby, di Fabio odpovídá velmi rozhodně: byl to normativní program, který Západ uskutečňoval v posledních pěti stech letech. Moderní společnost podle di Fabia nevznikla teprve francouzskou revolucí. Také osvícenství 18. století je podle něj jen „epifenomén“ onoho emancipačního procesu, který započal renesančním humanismem. K předešlému osvícenství podle autora nepatří jen humanismus a renesance, ale již oddělení světské a duchovní moci ve sporu o investuru stejně jako oddělení knížecí a měšťanské moci, kterou symbolizuje datum přijetí anglické Magny Charty r. 1215. Bez tohoto dvojího oddělení mocí není jinak pochopitelná cesta k modernímu oddělení moci zákonodárné a výkonné. Di Fabiovi se ovšem vytýká, že pomíjí ještě starší rozdělení mocí, to jest moci císařské a Boží, jak ji obsahuje Ježíšův výrok „Co je císařovo, odevzdejte císaři, a co je Božího, Bohu“ (Mk 12, 17). (Pozn. 28) Zda ovšem evropský člověk je ještě schopen až

do těchto hloubek se vypravit, je podstatná otázka. Protože teprve na tomto konci se může odehrát skutečné zakřivení nové dějinnosti.

Nicméně di Fabiovo soustředění jen na Evropu se mu vytýká právě v těchto souvislostech: připomeňme znovu, že to byly obě atlantické revoluce - americká v r. 1776 a francouzská 1789 – které prosadily normativní projekt nezadatelných lidských práv, vládu práva, dělbu moci a suverenity lidu a zastupitelské demokracie. Je přitom zřejmé, že bez nosného konsenzu o základech politické kultury demokracie se spolupráce 28 členských států Evropské unie nemůže ani prohlubovat ani rozšiřovat. Ale je také jasné, že dnes již jen tribalisticky chápané a ustavované vůdcovství jednotlivých evropských kmenů představuje základnější a rozhodnější překážku integrace. Ve světě vpádu imigračních populací – potenciálních kolonizátorů – kmenový odpor nestačí navzdory existenci NATO.

II. Opotřebované instituce

Nemusíme se obracet k rádoby vědeckým úvahám současných myslitelů, abychom našli v jejich myšlenkách poznání, že definitivní institucionální uspořádání lidských společenství neexistuje. Už Aristoteles to rozpoznal ve střídání forem vlády. (Pozn. 29) Co nás pravděpodobně očekává, budou ovšem hlubší proměny, vyplývající z „mezí růstu“, na které svět zřejmě zcela narazí někdy v posledních desetiletích tohoto století. Tony Judt to popisuje konkrétně tak, že „... 'past' se jmenuje nasycení trhu; ale to je jen začátek 'boje o zdroje', protože trh ze své podstaty musí plýtvat, vyrábět, aby udržel sociální rovnováhu.“ (Pozn. 30)

Jsme sotva na počátku poznání, že současný systém demokratické vlády fakticky není tím, za co se vydává, tedy „vládou lidu a pro lid“, nebo jak stojí v čl. 2 ústavy „Lid je zdrojem veškeré státní moci, vykonává ji prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní“. Anglický politolog Colin Crouch snáší řadu argumentů dokazujících, že fakticky žijeme v systému tzv. postdemokracie. Jeho výchozí teze je, že „... demokracie může prospívat jen tehdy, jestliže masa normálních občanů má opravdu příležitost podílet se na tvorbě veřejného života prostřednictvím diskusí v rámci nezávis-

lých organizací“. Faktické rozhodování se však odehrává v grémiích expertů a politických elit, zatímco většina občanů při tom hraje pasivní, mlčenlivou až apatickou roli. Výměna politické reprezentace prostřednictvím voleb pak hraje fakticky jen formální roli. Politické postupy současnosti se ve skutečnosti vyvíjejí směrem k předdemokratickým dobám. Autor tvrdí, že demokracie jako politický systém v současnosti prožívá svůj historicky nejvyšší bod. Skutečnou moc však vykonávají velké hospodářské organizace a jejich management – co především platí o zakladatelských zemích Evropské unie a Spojených státech. Zástupci těchto firem často pracují v poradních grémiích vlád, případně přejímají vládní úřady, zatímco straničtí experti dostávají ve velkých společnostech místa jako firemní, ekonomičtí lobbisté. Rozhodující role zástupců a představitelů nejsilnějších společností, bank a podniků v politickém rozhodování vlastně představuje jakousi neofeudální formu vlády, v níž vlastnictví půdy vystřídalo vlastnictví akcií a pozic v ekonomickém managementu. (Pozn. 31) Každý rok pořádá komunikační agentura Edelman v Chicagu ve světovém měřítku průzkumy důvěry tvůrců veřejného mínění a normálních občanů v politické a hospodářské instituce. Nejnovější výzkum ukazuje, že dochází k neustálému odcizování mezi mocenskými elitami a obyvatelstvem. (Pozn. 32) Pokud má ovšem dav pocit nasycení, riziko z tohoto odcizení plynoucí není vysoké. Jenomže hrozby selhání trhů se zvětšují – první zatěžkávací zkouškou bude procházet Čína, kde hrozí likvidace řady nerentabilních státních podniků a nutnost nalézt zaměstnání pro milióny propouštěných. Judt k tomu říká: „Nejistota se opět stala aktivní součástí politického života západních demokracií...Je to strach z toho, že nejen my sami již nejsme schopni formovat své životy, ale že ti, kteří nám vládnou, již také ztratili kontrolu nad během událostí. Ten je nyní ovládan silami, na něž politici nemají žádaný vliv.“ (Pozn. 33)

12. Finále

Od r. 1971 se setkávají nejvýznamnější představitelé světové ekonomiky a politiky na Světovém fóru v Davosu, aby tam jednali o nejdůležitějších problémech světa. Shrnující informaci o současném

vnímání světové situace touto supermocenskou elitou podal v únoru 2015 v článku o paradoxu globalizace tajemník Světového fóra Sebastian Buckup.

Především konstatoval, že upadá víra v pokrok. Hrozí odvrát od intenzivního, na pokroku založeného růstu a návrat k extenzivnímu růstu, založenému na dalším čerpání zdrojů. Na planetě brzy obývané devíti miliardami obyvatel s omezenými zdroji a zranitelným ekosystémem je to cesta do slepé uličky. Na intenzivním růstu založené hospodářství vyžaduje investice, a to i investice do politické stability, do technologií a výzkumu, aby bylo možné zlepšovat životní úroveň.

Buckup dále uvedl, že klesá důvěra v trhy. Razantní růst ekonomik a životní úrovně asijských, latinsko-amerických a afrických zemí byl do značné míry výsledkem reforem tržních ekonomik. Podobně tomu bylo v Číně a zvláště v Indii, kde úroveň chudoby klesla z 50 na 20 %. Zároveň však počaly stoupat rozdíly mezi bohatými a chudými. V Číně je nerovnost o 50 % vyšší než na počátku reforem – vyšší než v tradičních tržních ekonomikách jako například ve Velké Británii. Ale nerovnost stoupá i v tradičních tržních ekonomikách.

Konečně za třetí upadá důvěra ve staré organizační struktury společnosti, jak se vyvíjely působením reformace, osvícenství a industrializace. Celé oblasti zažívají totální rozpad řádu: Blízký východ, Subsaharská Afrika nejzřetelněji. Německý sociolog Ulrich Beck na fóru roku 2015 konstatoval, že co ohrožuje řád především, je strach z pádu řádu, který se stává politickou silou.

Buckup připomněl, že to byla podobná atmosféra, která umožnila nástup nacismu a komunismu. Také dnešní strachy umožňují vzestup extremistických, populistických a nacionalistických hnutí. Závěrem volá autor po potřebě nově promyslet pojmy růstu, rozdělování, státu a podnikání. (Pozn. 34)

Autor informace tedy shrnuje, čím jsou znepokojovány světové mocenské elity. Lze jmenovat i další fóra a klíčová vlivová centra, která se „světem jako světem“ zabývají: 20 nejprůmyslovějších států světa, kongresy světových náboženství a papežský stolec, grémia, která překonávají svou funkcí parciální zájmy velkých společenských skupin. Ale proti tomu stojí staré síly lidské agrese, které se uplatňují

na různých místech planety – v Čínském moři, na Blízkém východě, na Ukrajině, v saharských a subsaharských afrických státech.

Do popředí se postupně dostává problém přelidnění a omezené zásoby přírodních zdrojů. V polemickém článku k „Deklaraci lidských povinností“, uveřejněném v německém týdeníku Die Zeit někdy v roce 1997/ 98 pod titulem „Ptolemajovci a stoupenci plochého vidění světa“ německý politický myslitel Carl Amery uvedl: „Od doby, kdy nejdůležitější kultury lidstva vystoupily z magických forem kontaktu s přírodou a vznikla hlavní náboženství, omezil se boj společností proti svému vlastnímu propadu na intersocietální terén. Lidstvo ... zaznamenalo kulturní úspěch či neúspěch ve více nebo méně šťastné integraci etických postulátů, které se zabývaly (téměř) výlučně intersocietálními formami kontaktu. Celá oblast nelidského živého světa byla zahrnována, jestliže vůbec, jen okrajově do etické architektury.“ Tento nedostatek může překonat jen zahrnutí biosférické dimenze do celistvého vidění světa – jistě nejvýznamnější výzva, před níž stojíme. (Pozn. 35) Ale ještě...

... Ale ještě ....

13. „Blow up“ aneb konec Disneylandu.

Arabská televize Al Jazeera uprostřed večerních zpráv umísťuje zprávu o počasí a po ní následuje několikaminutový snímek pohledu na svět z výšky letící helikoptéry: nádraží se seřazenými vlaky, horská městečka, pole plná sytě barevných tulipánů ... evropský Disneyland. Společnost zábavy, jak o evropské společnosti hovoří citovaný Peter Hahne. Tak nějak jsme měli v mysli svůj evropský sen, než nás vyrušily výbuchy v Paříži – a teď opět o pár kilometrů blíž Praze – v Bruselu. Už při zatýkání Salama Abdeslama, organizátora pařížských útoků, arabští výrostci postávající kolem policejní akce rozbíjeli okna přenosových rozhlasových a televizních vozů – bez reakce přítomné policie. Jen mimochodem – belgická policie nesmí provádět razie od desáté hodiny večer do asi páté hodiny ráno. Podobná „nebezpečnostní“ situace je ve většině „starozápadoevropských“ zemích, kde nutná bezpečnostní opatření, humánní díky „politické korektnosti“, už dávno zaostávají za hrozbami, které představuje průnik cizoro-

dých muslimských etnik do jejich společností. Naopak na nebezpečných iluzích založené koncepty integrace umožňují, aby se islámští imigranti od počátku sdružovali do uzavřených autonomních komunit, které například německé právní úpravy štědře podporují. Není základní vůle ani k vyhošťování imámů, duchovních vůdců těchto komunit, ani pokud šíří radikální a domácí společnosti nepřátelské výklady koránu. Uvnitř domácích společností tak vznikají síly, které je budou postupně rozkládat. Je mimo chápání politických elit složených dnes převážně z „ochable mírumilovných“ politiků (viz stat „Německo – paradox historie“), že situace dávno vyžadovala radikálnější a drastičtější koncepty práva a spravedlnosti, než na jakých spočívala zavedená „společnost zábavy“: radikální a třeba i násilné vyhošťování, dlouholeté a zejména doživotní tresty odnětí svobody – a znovuzavedení trestu smrti – i když výjimečně a pro určité zvlášť nebezpečné trestné činy. Vnějšímu ohrožení, které představují muslimské společnosti a kultury, je třeba čelit také silou – opětné zavedení všeobecné branné povinnosti je jediným řešením. Američané opravdu už za Evropu horké kaštiny z blízkovýchodního či sahelského a severoafrického ohně tahat nebudou.

14. Takže...

Britský archeolog Morris v knize „Proč západ ještě vládne“ na závěr své práce zmiňuje tzv. Fermiho paradox. Z řešení tzv. Fermiho paradoxu, který znamená, že jen v Mléčné dráze by mělo být nejméně milión nám podobných civilizací, se nabízí významné poučení: protože jsme se s nimi nesetkali, znamená to, že přestaly existovat, nejpravděpodobněji v důsledku atomových válek. Astronomové Shklovskij a Sagan, kteří o těchto skutečnostech uvažovali, dospěli totiž - ostatně shodně s jinými astrofyziky - k závěru, že se tak stane vždy do sta let, která uplynou od okamžiku, kdy tyto civilizace vyvinuly jaderné zbraně. Že je při podobné intelektuální úrovni, jakou má homo sapiens sapiens, vynalézt téměř zákonitě museli, pokládají za nepochybné. Stejně tak nepochybné je pak i to, že při stejném vybavení agresivitou, jakou disponuje náš druh, vzájemné vyhlazení bylo téměř zákonité. Ledaže nastalo, alespoň na některých plane-

tách, zklidnění, které je pro nás po zkušenostech 20. století téměř nepředstavitelné. (Pozn. 36) V tom případě by kritickou budoucí mezi současné světové civilizace měl být rok 2045.

Poznámky

- Pozn. 1: Hans Küng: Světový étos, Vyšehrad 2000, str. 164-166
- Pozn. 2: Francis Fukuyama: Konec dějin, Střední Evropa č. 15, 1990
- Pozn. 3: Botho Strauss, Lichter der Toren, Der Idiot und seine Zeit, Diederichs Verlag, München 2013
- Pozn. 4: Peter Hahne: Konec legrace, návrat domů 2007, str. 10, něm. Originál Schluss mit Lustig, Saint Johnnis Druckerei 2004
- Pozn. 5: Richard D. Precht, Echte Träume, echte Not, Die Zeit No 1, 30.12. 2015
- Pozn. 6: Interview mit Philosoph Giorgio Agamben, Die Zeit No 35 27. 8. 2015
- Pozn. 7: Uwe Jean Heuser: Macht euch bereit!, Die Zeit No 4, 21.1.2016
- Pozn. 8: Thomas Assheuer. In der Nacht der Götterferne, Die Zeit No 1, 30.12. 2015
- Pozn. 9: Timothy Snyder, Politika života a smrti , Nadace Dagmar a Václava Havlových, Praha 2015, str. 131
- Pozn. 10: The Economist, June 20th-26th 2015, str. 30
- Pozn. 11: Lidové noviny 19. prosince 2015
- Pozn. 12: Encyclopedia Britannica : Hungary in 2014
- Pozn. 13: Slawomir Sierakowski, Pathetische Gesten, Die Zeit, No 4, 21. 2. 2016
- Pozn. 14: Petr Kamberský, Národ Nechceme!, LN 20.2. 2016
- Pozn. 15: Josef Chuchma, Kypření bitevního pole, LN 20.12.2015
- Pozn. 16: Křesťanská revue č. 6/ 2011
- Pozn. 17: What the Führer means for Germans today, The Economist, Dec. 19th 2015 – Jan. 1st 2016, str. 36
- Pozn. 18: Herfried Münkler, Ruf nach Führung, Die Zeit No 19, 7. Mai 2015
- Pozn. 19: Henry Kissinger, World Order, Penguin books 2014, str. 20
- Pozn. 20: Orlando Figes, The Whisperers. Private Life in Stalin´s Russia, Allen Lane, London 2007
- Pozn. 21: Světlana Alexijevičová, My lidé války... (Wir Menschen des Krieges, Die Zeit No 20, 13. Mai 2015
- Pozn. 22: Světlana Alexijevičová, op.cit.
- Pozn. 23: Bernd Ulrich, Ist er so perfide...oder sind wir so dumm ?,

Die Zeit No 7, II. Februar 2016

Pozn. 24: Fridrich Herr, Evropské duchovní dějiny, Vyšehrad Praha 2000 in: Petr Placák, Gottwaldovo Československo jako fašistický stát, Paseka 2015

Pozn. 25: Die Zeit, Wissenschaft, No II, 3. März 2016

Pozn. 26: Henry Kissinger, op.cit.

Pozn. 27: Martin Heidegger, Rozhovor časopisu Der Spiegel s Martinem Heideggrem, otištěný v č. 23 dne 31. 5. 1976, samizdat

Pozn. 28: Udo di Fabio, Schwankender Westen in: H. A. Winkler, Scheitert der Westen an sich selbst, Die Zeit No 40, I. 10. 2015

Pozn. 29: Aristoteles: Politika, J. Otto, Praha

Pozn. 30: Tony Judt: Zle se vede Zemi, Pojednání o naší současné nespokojenosti, Rybka Publishers 2011

Pozn. 31: Colin Crouch, Postdemokratie, Suhrkamp 2008

Pozn. 32: Uwe Jean Heuser: Immer gleich im Clinch, Die Zeit No 9, 18. 2. 2016

Pozn. 33: Tony Judt, op.cit.

Pozn. 34: Sebastian Buckup, Im Paradox der Globalisierung, Die Zeit No 3, 15. 2. 2015

Pozn. 35: Carl Amery, Ptolemajovci a ploché vidění světa, Die Zeit 1997/98

Pozn. 36: Ian Morris: Why the West rules - for now, Profile Books London 2010

Autoři:

Jerzy Ciemniewski, Profesor emeritus, ústavní právník, tajemník první postkomunistické vlády Tadeusze Mazowieckého, bývalý soudce Ústavního soudu.

Jan Dobeš, Mgr. PhD., vyučuje na katedře pomocných věd historických a archivnictví Filosofické fakulty KU, zabývá se dějinami 20. století.

Karol Hlávka, Mgr. art., esejista a scenárista. Od roku 2014 členem Spolku slovenských spisovateľov.

Stefan Hammerl, Dr., svobodně tvořící filozof. Uveřejnil :„Die Metapher der Begierde und der Sprung bei Kierkegaard und Bataille - eine vergleichende Annäherung“. Grin Verlag.

Vincent-Immanuel Herr je historik a publicista, mj. uveřejňuje články v týdeníku Die Zeit. Pracuje zejména mezi evropskou mládeží a zabývá se otázkami evropské integrace. Prováděl průzkum v řadě evropských zemí a výsledky výzkumů uveřejňoval v německém a zahraničním tisku. V r. 2016 se stal spoluzakladatelem Evropského institutu, který hledá tvořivá řešení současných evropských problémů.

Peter Kampits, Profesor emeritus, Dr., Dr.h.c., v současnosti profesor medicínské etiky na Dunajské univerzitě v Kremsu, zakladatel a exděkan Fakulty filosofie a vzdělávacích věd Vídeňské univerzity

Kiss Ádám, Professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Katedra atomové fyziky, Budapest

Jiří Mezřický, Mag. Arch, architekt a výtvarník, vedl tři projekční kanceláře v Rakousku, na Slovensku a v Čechách, vystavoval mj. ve Švýcarsku, v USA, v Evropské komisi v Bruselu a v Poslanecké sněmovně Českého parlamentu.

Václav Mezřický, Docent emeritus, vyučoval na Právnické fakultě v Praze a mj. na Policejní akademii ČR, na Fakultě Sociálních studií MU v Brně, na Florida State University v USA a na Fujian Normal University, Fuzhou v Číně. Působil jako expert vlády ČSSR u Mezinárodního měnového fondu ve Washingtonu, USA a u Evropské banky pro rekonstrukci a rozvoj v Londýně.

Petr Placák, historik, spisovatel, publicista, šéfredaktor časopisu Babylon

Szabó Mária, Univerzitný profesor, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Katedra životného prostredia, Budapest

Na vydání knihy přispěli

Fond hejtmana Středočeského kraje

JUDr. Ivana Janů, Předsedkyně Ústavu pro ochranu osobních údajů

Doc. JUDr. Eva Kružíková

Ing. Jan Míčánek, podnikatel

Vlastimil Šimek, podnikatel

Penta investment s.r.o, Praha

BOOM TISK, spol. s r.o., Kolín

Václav Mezřický
*1934

Jiří Mezřický
*1939

9 788097 239633